

Εξ Αποστάσεως Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα:

Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2021-2022

Μεταπτυχιακή Διατριβή:

«Συνεργατικές πρακτικές και συγκρούσεις στην Ανατολική Μεσόγειο: προς διαμόρφωση Ελληνικής Στρατηγικής»

Αραμπατζής Γρηγόριος

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Ρούσσος Σωτήριος

Αλεξανδρούπολη, Ιανουάριος 2023

Πνευματικά Δικαιώματα

Copyright © Αραμπατζής Γρηγόριος, 2023

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πρότασης διπλωματικής εργασίας από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου δεν δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Ονοματεπώνυμο φοιτητή: Γρηγόριος Αραμπατζής

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: «Συνεργατικές πρακτικές και συγκρούσεις στην Ανατολική Μεσόγειο: προς διαμόρφωση Ελληνικής Στρατηγικής»

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος).....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Γρηγόριος Αραμπατζής, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο: *«Συνεργατικές πρακτικές και συγκρούσεις στην Ανατολική Μεσόγειο: προς διαμόρφωση Ελληνικής Στρατηγικής»*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Γρηγόριος Κ. Αραμπατζής

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό και με την ευκαιρία παρουσίασης της διπλωματικής μου εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια» του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου, οφείλω να ευχαριστήσω όσους συνέβαλαν, κατ' οποιοδήποτε τρόπο στην ολοκλήρωσή της.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στον Επιβλέποντα Καθηγητή μου, Δρ. Ρούσσο Σωτήριο, για την καθοδήγηση, τις κατευθύνσεις, τα ερεθίσματα, την υποστήριξη κι εν γένει ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια της συνεργασίας και των διαλέξεων.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους συμφοιτητές μου Παπασπύρο Χρήστο και Αϊδινίδη Ιωάννη για την πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξη που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Μία συνεργασία η οποία μετουσιώθηκε σε φιλία.

Πίνακας περιεχομένων

Abstract	1
Περίληψη	2
ΜΕΡΟΣ Α΄	3
1. Εισαγωγή	3
1.1. Παρουσίαση Προβληματικής	3
1.2. Σκοπός και Κύριο Ερευνητικό Ερώτημα	4
1.3. Επιμέρους Ερευνητικά Ερωτήματα	5
1.4. Μεθοδολογία	5
1.5. Συνοπτική βιβλιογραφική ανασκόπηση	6
2. Το υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου	8
2.1. Θεσμική προσέγγιση του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου	8
2.1.1. Διαπίστωση – Τεκμηρίωση	11
2.2. Η Στρατηγική προσέγγιση της Ανατολικής Μεσογείου	12
2.2.2. Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου	12
2.2.3. Υβριδικές Απειλές στην Ανατολική Μεσόγειο	13
2.2.4. Κατακλείδα Κεφαλαίου	15
ΜΕΡΟΣ Β΄	16
3. Η Στρατηγική των κρατών στην Ανατολική Μεσόγειο	16
3.1. Ανάλυση εμπλεκομένων μερών	16
Υπερσυστημικοί Δρώντες «Επίδοξοι Επισκέπτες»	16
3.1.1. ΗΠΑ: Διατήρηση της Ισορροπίας Ισχύος	16
3.1.2. Κίνα: Ειρηνική Άνοδος ή Λανθάνουσα Ισχύς;	18
3.1.3. Ρωσία: το παίγνιο της κότας	19
3.1.4. Ευρωπαϊκή Ένωση: προς υιοθέτηση συνεκτικής στρατηγικής	21

3.1.5. Γαλλία: προασπιστής των Δυτικών αξιών	22
3.1.6. Ιταλία: «Παθητική πλοήγηση» ή «Στρατηγική υπομονή».....	23
Συστημικοί Δρώντες	24
3.1.7. Ισραήλ: ο αιώνιος πολιορκημένος.....	24
3.1.8. Αίγυπτος: η γεωπολιτική της αυτοβοήθειας	26
3.1.9. Κύπρος: Το μήλον της Έριδος	27
3.1.10. Τουρκία: Bandwagoning for Profit.....	29
4. Οι διαχρονικές προβληματικές της Ελληνικής Στρατηγικής και οι προσπάθειες αναδόμησης της	31
4.1. Οι Απειλές και οι Προκλήσεις της Άγκυρας	31
4.1.1. Η επιθετικότητα της Τουρκίας έναντι της Ελλάδος στην Ανατολική Μεσόγειο	32
4.1.2. Η κρίση στη Λιβύη.....	33
4.1.3. Η εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού	34
4.1.4. Οι παράνομες διεκδικήσεις της Άγκυρας και η δημιουργία τετελεσμένων. ...	35
4.2. Οι προβληματικές που ενέτειναν την Τουρκική απειλή	36
4.2.1. Το φοβικό σύνδρομο της Ελλάδας	36
4.2.2. Ο ενδοιασμός εφαρμογής της στρατηγικής αποτροπής	37
4.2.3. Η απουσία μακροπρόθεσμης ολιστικής στρατηγικής	38
4.2.4. Οι ατελέσφορη προσκόλληση στο Διεθνές Δίκαιο	38
4.2.5. Η επαμφοτερίζουσα στάση του NATO και της ΕΕ στο ζήτημα των κυρώσεων	40
4.3. Η αναθεώρηση της Ελληνικής Στρατηγικής σήμερα	40
4.3.1. Οι πυλώνες της νέας Ελληνικής Στρατηγικής.....	41
4.3.2. Η συμμαχία με το Ισραήλ	42
4.3.3. Η συμμαχία με τις ΗΠΑ	43

4.3.4. Η αναβάθμιση των σχέσεων με τον Αραβικό Κόσμο	44
4.3.5. Ελληνικές πρωτοβουλίες στα πλαίσια του μεταναστευτικού.....	46
4.3.6. Η στρατηγική συμμαχία με τη Γαλλία.....	46
4.4. Αποτελέσματα – Προβληματισμοί - Προτάσεις διαμόρφωσης Ελληνικής Στρατηγικής	47
4.4.1. Τι πετύχαμε;.....	47
4.4.2 Τι λείπει και πως πρέπει να ενεργήσουμε;	48
4.4.2.1. Η πραγματική αποτροπή και η δημιουργία τετελεσμένων.....	49
4.4.2.2. Το επικοινωνιακό παιχνίδι.....	52
5. Συμπεράσματα.....	53
Βιβλιογραφία.....	58

Abstract

This thesis deals with the formulation of Greece's high strategy based on the strategic goals of the parties involved in the Eastern Mediterranean region, which has now taken the form of a highly fluid subsystem, due to the discovery of hydrocarbons and Turkey's revisionist stance. The subject will be launched through the pragmatic perspective of interest-based pursuits, in terms of power. The main purpose is to derive a proposal for a Greek strategy, not systemically and in isolation, but as a function of the international ferments and developments that are based on the strategy of the other states involved in the subsystem.

The theoretical chapter will document the reason why the approach to this problematic is best rendered through Realism instead of Liberalism, as well as the reasons why the international community highlights both the importance and the complexity of the Eastern Mediterranean. The next chapter will analyze the strategic aspirations of the states involved in the region, which directly or indirectly affect Greece's choices. Through the analysis of the main elements of their strategic choices in this subsystem, a multitude of alliances and conflicts equations are created, whose factors are both the Eastern Mediterranean states (Egypt, Israel, Cyprus, Turkey) and the Great Powers (USA, China, Russia), as well as EU, France and Italy. Greece stopped observing all these in a pathetic way, on the contrary it actively cooperates or opposes to those states. In the fourth chapter, the problems of the Greek strategy will be analyzed, which lie both in the Turkish threat and in the lack of a holistic plan. The latter is summed up in the phobic syndrome, in the reluctance to implement the deterrence strategy, in the appeasing attitude of Greece towards Turkey and in the lack of a common strategic line from the respective political currents. Then, the new strategic course that Greece took after the conclusion of the illegal Turkish-Libyan memorandum, which was a crucial factor in its diplomatic awakening, will be analyzed. In closing, it is sought to list proposals to improve the Greek Strategy and the ways in which Greece can increase its geopolitical value in the Eastern Mediterranean, deepening into long term alliances and not into regular restraints of Turkey, which are considered as short term recovery way.

Περίληψη

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται τη διαμόρφωση υψηλής στρατηγικής της Ελλάδας με γνώμονα τις στρατηγικές στοχεύσεις των εμπλεκόμενων μερών στη περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου. Η περιοχή αυτή έχει λάβει πλέον τη μορφή υποσυστήματος με μεγάλη ρευστότητα, λόγω της ανακάλυψης υδρογονανθράκων και της αναθεωρητικής στάσης της Τουρκίας. Η εργασία θα δρομολογηθεί μέσα από τη ρεαλιστική σκοπιά των συμφεροντολογικών επιδιώξεων, με όρους ισχύος. Βασικός σκοπός αποτελεί η εξαγωγή μίας πρότασης ελληνικής στρατηγικής όχι συστημικά και απομονωμένα, αλλά συναρτήσει των διεθνών ζυμώσεων κι εξελίξεων που στηρίζονται στη στρατηγική των υπολοίπων κρατών που εμπλέκονται στο υποσύστημα.

Στο θεωρητικό κεφάλαιο θα τεκμηριωθεί ο λόγος για τον οποίο η προσέγγιση της αυτής προβληματικής αποδίδεται καλύτερα υπό το πρίσμα του Ρεαλισμού αντί του Φιλελευθερισμού, καθώς και τους λόγους που η διεθνή κοινότητα εξάρει τόσο την σημασία αλλά και την πολυπλοκότητα της Ανατολικής Μεσογείου ως υποσύστημα. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλυθούν οι στρατηγικές επιδιώξεις των εμπλεκόμενων κρατών στην περιφέρεια, οι οποίες επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τις επιλογές της Ελλάδας. Μέσω της ανάλυσης βασικών στοιχείων των στρατηγικών τους επιλογών στην Ανατολική Μεσόγειο, δημιουργείται πληθώρα συμμαχικών και συγκρουσιακών εξισώσεων, των οποίων παράγοντες αποτελούν τόσο τα εκβάλλοντα της Ανατολικής Μεσογείου κράτη (Αίγυπτος, Ισραήλ, Κύπρος, Τουρκία), όσο και οι Μεγάλες Δυνάμεις (ΗΠΑ, Κίνα, Ρωσία), αλλά και η ΕΕ, η Γαλλία και η Ιταλία. Η Ελλάδα πλέον δεν τηρεί ουδετερότητα σχεδόν με καμία εξ' αυτών, αντιθέτως συνεργάζεται ή αντιπαράκειται ενεργά. Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα αναφερθούν οι προβληματικές της ελληνικής στρατηγικής, οι οποίες έγκεινται τόσο στην τουρκική απειλή, όσο και στην έλλειψη ενός ολιστικού σχεδίου. Το τελευταίο συνοψίζεται στο φοβικό σύνδρομο της Ελλάδας, στον ενδοιασμό εφαρμογής της στρατηγικής αποτροπής, στην κατευναστική στάση της χώρας μας προς τη Τουρκία και στην έλλειψη κοινής στρατηγικής γραμμής από τα εκάστοτε πολιτικά ρεύματα της Ελλάδας. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί η νέα στρατηγική πορεία που χάραξε η Ελλάδα μετά τη σύναψη του παράνομου τουρκοκυβικού μνημονίου, το οποίο αποτέλεσε κρίσιμο παράγοντα στην διπλωματική της αφύπνιση. Κλείνοντας, επιδιώκεται η παράθεση προτάσεων προς βελτίωση της Ελληνικής Στρατηγικής και τους τρόπους με τους οποίους η Ελλάδα δύναται

να γιγαντώσει την γεωπολιτική της αξία στην Ανατολική Μεσόγειο, εμβαθύνοντας σε μακροπρόθεσμες συμμαχίες και όχι σε τακτικές ανασχέσεις της Τουρκίας, οι οποίες κρίνονται βραχείας ανάκαμψης.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Εισαγωγή

1.1. Παρουσίαση Προβληματικής

«Ο μοναδικός δεσμός που ενώνει τα έθνη είναι η απουσία αντίθετων συμφερόντων» · αυτή η φράση του Hans Morgenthau εκφράζει πλέον τη μεγαλύτερη αλήθεια για την περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου. Δραστηριότητες, συμμαχίες, εντάσεις, δράσεις και αντιδράσεις συνθέτουν ένα δυναμικό πλέγμα ισχυρών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κρατών που εκβάλλουν σε αυτή και όχι μόνο. Το παραπάνω πιστοποιείται από τα γεγονότα τα οποία διαδραματίζονται την τελευταία πενταετία, ενώ μάλιστα τα τεκταινόμενα της περιοχής προμηνύουν τη μετάβαση από μία ιστορική περίοδο σε μία άλλη, η οποία ωστόσο δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί. Το γεγονός ότι οι ΗΠΑ έχουν καταστεί ενεργειακά ανεξάρτητες κι εν δυνάμει παραγωγός ενέργειας μετά την ανακάλυψη μεγάλων κοιτασμάτων σχιστολιθικών υδρογονανθράκων, έχει προκαλέσει αλλαγή σε ολόκληρη τη δομή του διεθνούς συστήματος και της γεωγραφίας της ενέργειας (Γρίβας, 2019). Αυτό συμβαίνει διότι οι ΗΠΑ έπαψαν πλέον να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της ενεργειακής τάξης, επιδιώκοντας πιθανώς μία ενεργειακή «αταξία» στα πλαίσια της ανταγωνιστικότητας της τιμής του πετρελαίου και του φυσικού αερίου.

Έτσι, το ελλειπές τους ενδιαφέρον να διατηρήσουν ένα παγκοσμιοποιημένο σταθερό ενεργειακό σύστημα, οδήγησε σε μία μετάβαση ενός κόσμου ενεργειακών περιφερειών. Σε αυτό ήρθε να προστεθεί η ανακάλυψη τεραστίων αποθεμάτων πλουτοπαραγωγικών πηγών στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου δημιουργώντας έναν ισχυρότατο «γεωπολιτικό σεισμό» κινδύνων κι ευκαιριών για τα κράτη. Την ισχύ του γεωγραφικού αυτού χώρου δεν απολαμβάνει εξολοκλήρου κάποια Μεγάλη Δύναμη. Οι ΗΠΑ έχασαν την ηγεμονία μετά την εισβολή στο Ιράκ. Η Ρωσία μετά την εμπλοκή της στη Συρία φαίνεται να έχει μία πιο δυναμική παρουσία στο χώρο. Η Ευρώπη στα πλαίσια ανεξαρτητοποίησης από το φυσικό αέριο έχει επιλέξει μία πιο

συγκρουσιακή σχέση με τη Ρωσία σε σχέση με το παρελθόν. Εντός της πολυπαραγωντικής αυτής εξίσωσης εντάσσεται και η Κίνα με τον περιβόητο «Δρόμο του Μεταξιού», ο οποίος αποτελεί μία νέα γεωγραφική δομή στο χώρο της Ευρασίας που εφάπτεται με τα ενεργειακά κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσόγειου. Τέλος, τα εκβάλλοντα κράτη της περιφέρειας, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Κύπρος, το Ισραήλ, η Αίγυπτος και η Λιβύη, αναπαράγουν ένα γεωπολιτικό παιχνίδι λεπτών ισορροπιών σε ένα σύμπλεγμα αντιπαλότητας, ανταγωνισμού και συνεργασιών προς αποκόμισης απόλυτων ή συγκριτικών κερδών. Ουσιαστικά, θα λέγαμε ότι η Ανατολική Μεσόγειος προσομοιάζει μία σκακιέρα η οποία έχει αναποδογυριστεί και όλα τα κράτη, μικρά και μεγάλα, προσπαθούν να πλασαριστούν σε μία ευνοϊκότερη θέση. Επιπλέον, εκεί διαδραματίζεται το ανθρωπιστικό δράμα των μεταναστευτικών ροών και ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας, η οποία απομακρύνεται από τα Δυτικά πρότυπα, πλαισιώνοντας την εφαρμογή των νέο-οθωμανικών της βλέψεων, ενώ παράλληλα ενσαρκώνεται η θεωρία περί σύγκρουσης πολιτισμών, του S.Huntington (1996), λόγω των θρησκευτικών συγκρούσεων και του πολιτισμικού χάσματος των γειτνιαζόντων κρατών, όπως της Παλαιστίνης με το Ισραήλ. Ως ακυβέρνητη περιοχή, η Ανατολική Μεσόγειος θεμελιώνει την αρχή του δομικού ρεαλισμού, όπως τη διατύπωσε ο Mearshemier (2001) «τα κράτη αποτελούν ορθολογικούς δρώντες κι επιδιώκουν την αύξηση της ισχύος τους μέσα σε ένα άναρχο δομημένο σύστημα, προκειμένου να καταστήσουν την επιβίωσή τους εφικτή».

Το κενό ισχύος ελλείπει ενός «Λεβιάθαν», καθιστά την περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου ως ένα διακριτό υποσύστημα άμεσα συνδεδεμένο με όλα τα παγκόσμια γεωπολιτικά υποσυστήματα τα οποία αποτελούν μέρος της στρατηγικής των τριών ισχυρών δυνάμεων (Φίλης, 2022), με ένα πλέγμα, ωστόσο, σχέσεων αλληλεξάρτησης διαφορετικό από τα άλλα, καθώς θυμίζει πλανητική γεωπολιτική του 1914. Μέσα σε αυτή τη πληθώρα σκηνικών και ρόλων (ενεργειακή ασφάλεια, αμυντική ασφάλεια, στρατιωτική ασφάλεια) διαδραματίζεται ένα Διεθνές Θέατρο (Θεοδωρόπουλος, 2007), του οποίου η εφαπτομένη των αλλαγών και της γεωπολιτικής ρευστότητας είναι η Ελλάδα.

1.2. Σκοπός και Κύριο Ερευνητικό Ερώτημα

Σκοπός της παρούσας διατριβής αποτελεί η διαμόρφωση μίας ενδεικνυόμενης στρατηγικής για την Ελλάδα, μέσα από την ανάλυση του προσκηνίου και του παρασκηνίου της Ανατολικής Μεσογείου και των Ελληνοτουρκικών. Μέσω της γεωπολιτικής ανάλυσης των

επιδιώξεων συστημικών και υπερσυστημικών δρώντων, συναρτήσει της ιστορικής δυναμικής, της γεωγραφίας, της γεωγραφίας της ενέργειας και της γεωστρατηγικής, επιδιώκεται η απάντηση του κύριου ερευνητικού ερωτήματος που συνίσταται στο αν η στρατηγική της Ελλάδος που εφαρμόζεται εντός του υποσυστήματος ισχυροποιεί τη θέση της χώρας μας στη διεθνή σκακιέρα, ποιες οι απειλές και οι προβληματικές αυτής και ποιες οι πιθανές προτάσεις διαμόρφωσής της.

1.3. Επιμέρους Ερευνητικά Ερωτήματα

Για την ανάπτυξη της εργασίας κρίνεται απαραίτητη η ανάλυση των εξής επιμέρους ερευνητικών ερωτημάτων:

- Γιατί το θεσμικό πλαίσιο του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου αντανακλάται καλύτερα υπό το πρίσμα του Ρεαλισμού και όχι του Φιλελευθερισμού;
- Ποια είναι η γεωστρατηγική σημασία και η σπουδαιότητα της Ανατολικής Μεσογείου ως υποσύστημα;
- Ποιες είναι οι στρατηγικές στοχεύσεις των εμπλεκόμενων δυνάμεων της Ανατολικής Μεσογείου;
- Γεννώνται στρατηγικές συμμαχίες και διακρατικές συγκρούσεις που ευνοούν την Ελλάδα;
- Τι συνιστά απειλή για τη χώρα μας, ποιες είναι οι διπλωματικές επιτυχίες της Ελλάδας και ποιες οι προτάσεις εθνικής στρατηγικής;

1.4. Μεθοδολογία

Σύμφωνα με τους στόχους και την προσέγγιση η οποία παρατίθεται παραπάνω, η προτεινόμενη έρευνα θα υιοθετήσει μία σειρά από ερευνητικά εργαλεία, έτσι ώστε να απαντήσει στα κύρια ερωτήματα του θεματολογίου της. Συγκεκριμένα, η μεθοδολογία θα βασιστεί κυρίως σε ποιοτική ανάλυση πρωτογενών πηγών, όπως οι επίσημες ιστοσελίδες των Υπουργείων Εξωτερικών των εμπλεκόμενων κρατών του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου (Ελλάδας, Τουρκίας, Κύπρου, Ισραήλ, Αιγύπτου, ΗΠΑ, Ρωσίας, Κίνας, Γερμανίας, Γαλλίας, Ιταλίας). Μέρος της εργασίας θα αναλυθεί από δευτερογενείς πηγές, όπως επιστημονικά άρθρα μέσω του google scholar, jstor, taylor & francis group, άρθρα σε ηλεκτρονικές εφημερίδες και σε

ηλεκτρονικά κέντρα διεθνών στρατηγικών αναλύσεων, όπως το ΚΕΔΙΣΑ, το ΕΛΙΑΜΕΠ και το Liberal, καθώς και λοιπές αναρτημένες βιβλιογραφίες, e-books και δημοσιογραφικό ιστολόγιο.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί πως η αναφορά των στρατηγικών βλέψεων των περιφερειακών κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και των ΗΠΑ, Κίνας και Ρωσίας καθίσταται αναγκαία, καθώς διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην πορεία εξελίξεων του παρόντος υποσυστήματος.

Η κάλυψη της διατριβής διέπεται από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Ως αναθεωρητικές δυνάμεις νοούνται αυτές που στηριζόμενες σε μαξιμαλιστικές - μιλιταριστικές ιδεολογίες επιδιώκουν την αναθεώρηση διεθνών ή περιφερειακών συνθηκών, συνόρων και ζωτικού χώρου, στηριζόμενες σε όρους ισχύος.
- Η ισχύς της Κυπριακής ΑΟΖ.
- Η ΕΕ επιδιώκει την ενεργειακή ανεξαρτητοποίηση από τη Ρωσία.
- Η Τουρκία είναι αναθεωρητικό κράτος με επεκτατικές και ηγεμονικές βλέψεις, εκτροχιάζεται από τις Δυτικές πολιτικές και θα επιμείνει στις προκλητικές της ενέργειες.
- Οι σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ και Τουρκίας – Αιγύπτου δε θα βελτιωθούν σε ικανό βαθμό ώστε να επηρεαστούν οι αντίστοιχες του Κάιρου και του Τελ Αβίβ με την Αθήνα.

1.5. Συνοπτική βιβλιογραφική ανασκόπηση

Η ευρεία έννοια της ασφάλειας περιλαμβάνει ένα εννοιολογικό φάσμα στο οποίο περικλείεται η πολιτική, κοινωνική, οικονομική, στρατιωτική και περιβαλλοντική προστασία (Ηρακλείδης, 2005, σ. 263). Στη σύγχρονη εποχή, βασική συνισταμένη της Ασφάλειας αποτελεί πλέον και η Ενεργειακή Ασφάλεια ως ζήτημα υψίστης κρατικής σημασίας (Flouros, 2019). Όντας άρρηκτα συνδεδεμένη με την ισχύ ενός κράτους, η ενεργειακή ασφάλεια είναι απαραίτητη, καθότι μέσω της κατάλληλης αξιοποίησης της γεωγραφίας της ενέργειας χτίζονται θεμέλια μίας αυτόνομης και ισχυρής οικονομίας, η οποία δεν στοχεύει αλλού παρά στην κοινωνική ευημερία και στην αύξηση της στρατιωτικής ισχύος. Στο υποσύστημα της ΝΑ Μεσογείου η ενεργειακή ασφάλεια έχει διττή υπόσταση: α) αυτή της εξασφάλισης των ενεργειακών πόρων προς όφελος των ιδίων κρατών και β) αυτή της ενεργειακής τροφοδότησης της Γηραιάς Ηπείρου (Φίλης, 2012).

Η εργασία θα αναλυθεί υπό το πρίσμα του Ρεαλισμού, κατά τον οποίο κύρια προτεραιότητα αποτελεί η εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος και η απόκτηση ισχύος (Morgenthau, 1948). Στο πλαίσιο της ρεαλιστικής θεώρησης τα κράτη αποτελούν ορθολογικούς δρώντες λαμβάνοντας αποφάσεις γεωπολιτικής και οικονομικής φύσεως προς εξασφάλιση των μέγιστων κερδών και της επιβίωσής τους (Mearsheimer, 2006) · αποφάσεις οι οποίες στη θεωρία παιγνίων αποτυπώνονται σε όρους ανταγωνισμού, αποτροπής και μηδενικού αθροίσματος (Κουσκουβέλης, 1997). Η αναρχία του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου άπτεται στη μη ύπαρξη υπέρτατης εξουσίας, γεγονός το οποίο δημιουργεί αβεβαιότητα και διαρκή ανταγωνισμό (Waltz, 1993) ωθώντας τα κράτη σε ένα σύστημα αυτοβοήθειας και απόκτησης ισχύος. Ο συνδυασμός των παραπάνω συνοψίζονται στον όρο «Δίλημμα Ασφαλείας», όπου η αβεβαιότητα των κρατών για τα κίνητρα των γειτνιαζόντων τα αναγκάζει να εκλαμβάνουν κάθε κίνηση ως απειλητική (Heywood, 2013, σ.σ. 767-768). Όντας άρρηκτα συνυφασμένα με την ισχύ, η ενεργειακή ασφάλεια στοχεύει στη μόχλευση που προσφέρουν οι ενεργειακοί πόροι της χώρας, ώστε να καθιστούν αυτή ικανή και αυτόνομη οικονομικά αλλά και στρατιωτικά.

Ο Λιντέλ Χαρτ εφήρμοσε τον όρο “Grand Strategy” (Υψηλή Στρατηγική) για πρώτη φορά (Luttwak, 2009). Σήμερα καθιερώθηκε διεθνώς ως η ενορχήστρωση όλων εκείνων των παραγόντων ισχύος ενός κράτους προς επίτευξη μίας πολιτικής σκοπιμότητας υπό το πρίσμα ενδεχόμενης αντιπαράθεσης με δυνητικούς αντιπάλους, με την ενεργειακή ασφάλεια να αποτελεί πλέον βασικό πυλώνα της Υψηλής Στρατηγικής των κρατών. Οι γεωπολιτικές στοχεύσεις των εμπλεκόμενων κρατών στα τεκταινόμενα της Ανατολικής Μεσογείου θα αναλυθούν μέσω της ανάλυσης εμπλεκόμενων μερών. Ως εμπλεκόμενο μέρος νοείται μία οντότητα η οποία παρουσιάζει συγκεκριμένο ενδιαφέρον σε μία πολιτική ή πρόγραμμα (Flourous, 2019). Σε ένα τεταμένο κλίμα λεπτών ισορροπιών στην Ανατολική Μεσόγειο, περιφερειακοί δρώντες, κρατικοί και μη, καθώς κι επίδοξοι δυνητικοί επισκέπτες επιχειρούν τη μέγιστη αποκόμιση κερδών. Οι δρώντες θα κατηγοριοποιηθούν ως κάτωθι: α) «περιφερειακοί κρατικοί δρώντες» (Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος, Τουρκία, Ελλάδα), β) «επίδοξοι επισκέπτες» (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, ΕΕ). Τέλος, βοηθός για την ανάλυση της γεωπολιτικής των εμπλεκόμενων μερών θα αποτελέσει το Διεθνές Δίκαιο και το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας, όπως αποτυπώνονται στα βιβλία του Cassese (2012) και του Ρούκουνα (2021).

2. Το υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου

2.1. Θεσμική προσέγγιση του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου

Η ανακάλυψη ενεργειακών αποθεμάτων στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου προσέδωσαν στην έννοια της ενεργειακής ασφάλειας ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία ως παράγοντας ασφάλειας, καθώς πλέον αποτελεί την βασική συνισταμένη οικοδόμησης της υψηλής στρατηγικής, περιφερειακών και μη, κρατικών δρώντων. Στο σύγχρονο πολυπολικό σύστημα της αυτής περιφέρειας έχουν διαμορφωθεί διακρατικές σχέσεις ανταγωνισμού και συνεργασίας οι οποίες χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα λεπτές ισορροπίες στο πλαίσιο διαμάχης και σύγκρουσης. Αναλύοντας τις θεωρίες των δύο βασικότερων σχολών των Διεθνών Σχέσεων, του Φιλελευθερισμού και του Ρεαλισμού ως προς την προσέγγισή τους στην διατήρηση της εθνικής ασφάλειας του κράτους, γίνεται κατανοητό πως η αύξηση της ισχύος ενός κράτους καθίσταται άρρηκτα συνυφασμένη με την ενεργειακή του ασφάλεια.

Κατά τη Φιλελεύθερη προσέγγιση υπερισχύει η δημιουργία πολιτικών συνυπάρξεων προς αποφυγή της βίας, όπου η συνεργασία σε περιοχές αμοιβαίου ενδιαφέροντος κοινών συμφερόντων υπερισχύει (Jackson & Sorensen, 2006, σ.σ. 164-169) και η εξασφάλιση απόλυτων κερδών υπερκερά την ανησυχία για συγκριτικό κέρδος (Heywood, 2013, σ. 1327). Στην Ανατολική Μεσόγειο συναντώνται και οι τέσσερις εκδοχές του Φιλελευθερισμού ως εξής:

- Κοινωνικός Φιλελευθερισμός, αφορά όχι μόνο διακρατικές σχέσεις αλλά και σχέσεις επιμέρους ομάδων και οργανισμών, οι οποίες αναπτύσσουν συνεργατικές πρακτικές προς αποκόμιση απολύτων κερδών, ελαχιστοποιώντας τη πιθανότητα συγκρούσεων: Μεγάλες πετρελαϊκές βιομηχανίες που δραστηριοποιούνται στην Ανατολική Μεσόγειο, όπως η Αμερικανική Noble Energy, η Αυστραλέζικη Woodside Petroleum, η Γαλλική Total, η Ιταλική ENI, η ExxonMobil και η Qatar Petroleum, συνεργάζονται με τα κράτη προς αποκόμιση κοινού οφέλους (Φαλτάιτς, 2018).
- Φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης, εντοπίζεται στον εμπορικό φιλελευθερισμό, όπου η ελευθερία του εμπορίου δημιουργεί ένα δεσμό «αδιάκοπης ειρήνης» (Heywood, 2013, σ. 209). Στον τομέα της ενέργειας, οι σχέσεις αλληλεξάρτησης συναντώνται ανάμεσα στους προμηθευτές που

επιθυμούν την απόκτηση κέρδους και τους εισαγωγείς που διατηρούν την οικονομία τους με την εξασφάλιση υδρογονανθράκων. Συνεπώς, κατά τη φιλελεύθερη θεωρία, μέσω της ενεργειακής ασφάλειας των κρατών μειώνεται η σύγκρουση προς όφελος της γενικής ευημερίας και της ειρήνης (Chifu, 2014, σ.258).

- Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός, υποστηρίζει ότι εν αντιθέσει με απολυταρχικά και αυταρχικά κράτη τα οποία θεωρούνται από τη φύση τους милитаристικά, επιθετικά και ασταθή (Heywood, 2013, p. 215), τα δημοκρατικά κράτη δεν καταφεύγουν στη λύση της σύγκρουσης και του πολέμου λόγω των αξιών που τα διέπει. Το όραμα του ΟΗΕ στηρίχθηκε στην εξασφάλιση της «διαρκούς ειρήνης» μέσα από τον εκδημοκρατισμό των κρατών. Τα μέλη της περιφέρειας της Ανατολικής Μεσογείου αποτελούν δημοκρατικά κράτη – μέλη του ΟΗΕ, συνεπώς κατά τη θεώρηση αυτή η πιθανότητα σύγκρουσης μειώνεται.
- Θεσμικός Φιλελευθερισμός, αναφέρεται στη δημιουργία κυρίαρχης αρχής η οποία θα προστατεύει τα κράτη μετατρέποντας, κατά τον W. Wilson, τη «ζούγκλα» της διεθνούς πολιτικής σε «ζωολογικό κήπο» (Heywood, 2013, p. 219). Οι διεθνείς οργανισμοί δεν θα αποτελούν απλοί διεκπεραιωτές των ισχυρών, αλλά θα δρουν ανεξάρτητα με σκοπό τη προώθηση της παγκόσμιας συνεργασίας μέσα από ένα πλαίσιο ρυθμιστικών κανόνων διεθνούς διάστασης (εμπόριο, ναυτιλία, νομισματικές σχέσεις, εξοπλισμοί, ανθρώπινα δικαιώματα) (Jackson & Sorensen, 2006, p.p. 180-185). Στο τομέα προώθησης διακρατικής συνεργασίας περιπτώσεις διεθνών οργανισμών αποτελούν ο IEA, ο OPEC, το EastMed Gas Forum και φυσικά ο ΟΗΕ.

Στην αντίπερα όχθη ο Ρεαλισμός εντάσσει την ιδεολογία του στην εξίσωση: αναρχία + εγωισμός = πολιτική της ισχύος. Το κράτος αποτελεί τον κύριο δρώντα του διεθνούς συστήματος, ενώ οι υπόλοιποι μηχανισμοί, ρυθμιστικές αρχές και διεθνείς οργανισμοί, έχουν δευτερεύοντα ρόλο (Heywood, 2013, σ. 184). Πρωταρχικός σκοπός του κράτους αποτελεί η εξάλειψη των εξωτερικών του απειλών, η οποία μεταφράζεται σε ισχυρή οικονομία, στρατιωτική ισχύ και διακρατικές συμμαχίες. Ωστόσο, κατά τον Thomas Hobbes, οι συνθήκες, περιφερειακές και διεθνείς, δύνανται να παραβιαστούν εάν τελικώς ένα κράτος διαπιστώσει ότι

θίγονται τα συμφέροντά του, οδηγώντας σε αντιπαραθέσεις, συγκρούσεις, εκβιασμούς, ακόμα και σε ένοπλες συρράξεις (Mearsheimer & Stephen, 2007, p. 105). Το κράτος στοχεύει στην απόκτηση και διατήρηση του ελέγχου των υδρογονανθράκων, καθότι συνιστούν σημαντικό συντελεστή ισχύος (Κουσκουβέλης, 2007, σ. 162) και αυτό διότι ένα κράτος - προμηθευτής μπορεί να κλυδωνίσει την πολιτική και την οικονομία ενός άλλου κράτους. Επομένως, η πρόσβαση στην ενέργεια κρίνεται απαραίτητη για την ενίσχυση της εξωτερικής πολιτικής.

Η σημερινή περίοδος της οικονομικής παγκοσμιοποίησης έχει οδηγήσει ωστόσο στο μετασχηματισμό του κράτους διεθνοποιώντας το και προσάπτοντας σε αυτό ένα διαφορετικό ρόλο προκειμένου να επιβιώσει. Η μεγάλη έκθεση στις παγκόσμιες αγορές ενθάρρυναν τα κράτη να εφαρμόσουν νέες πολιτικές χρηματοπιστωτικής και οικονομικής απορρύθμισης. Η ενισχυόμενη εξωτερική ανταγωνιστικότητα οδήγησε στην κλιμακούμενη επιρροή των πολυεθνικών εταιριών οι οποίες μετατοπίζουν τις επενδύσεις και την παραγωγή τους συναρτήσει των εταιρικών τους συμφερόντων (Heywood, 2013, σ. 383). Επιπλέον, τα σύγχρονα κράτη παύουν να εφαρμόζουν την καθαρά κρατοκεντρική αντίληψη συμφερόντων κι επιλέγουν αυτή των πολλαπλών κατευθύνσεων. Το παρόν αφορά στην διασπορά του εθνικού χαρτοφυλακίου του κράτους με τη σύναψη συμμαχικών και οικονομικών σχέσεων ή την ένταξη σε ομοσπονδιακές συμμαχίες (Ευρωπαϊκή Ένωση, NATO) στο πλαίσιο επιδίωξης εξισορρόπησης αντικρουόμενων συμφερόντων διαφορετικών παραγόντων. Για παράδειγμα, η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ και στο NATO έχει αναδιαμορφώσει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο η χώρα αντιλαμβάνεται τα συμφέροντά της, χωρίς ωστόσο να μετατοπίζεται από το κύριο μέλημά της ως κράτος, δηλαδή την επιβίωσή της. Με λίγα λόγια, εφαρμόζεται μία διπλωματία πολλαπλών κατευθύνσεων με την ταυτόχρονη συνευθυγράμμιση με άλλα κράτη και πολυεθνικές προκειμένου το αδύναμο κράτος να δημιουργήσει μέσω της πολιτικής πολλαπλών κατευθύνσεων μία σφαίρα ελιγμών (Contessi, 2015, p.p. 299-301), ώστε να εγκαταλειφθεί η απόλυτη προσέγγιση του κλασικού ρεαλισμού του Watzel, ότι τα μικρά κράτη πρέπει να συμμορφώνονται με την πραγματικότητα που τους επιβάλλει η μειονεκτική τους θέση στο διεθνές σύστημα.

Επομένως, οι νεορεαλιστές μετρίασαν τις θέσεις τους περί σημασίας σύγκρουσης και ισχύος του κλασικού ρεαλισμού αποδεχόμενοι το γεγονός ότι μία ομοσπονδιακή, διακρατική συμμαχία και οι συνεργασίες με πολυεθνικές εταιρίες δύνανται με δόκιμο τρόπο να

εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα του κράτους. Το παραπάνω πιστοποιεί ότι η σκοτεινή πλευρά του ρεαλισμού της ισχύος και της χρήσης βίας καθίσταται πλέον μη αποτελεσματική, διότι μπορεί να οδηγήσει σε κρατική απομόνωση. Συνεπώς, ναι μεν το κράτος παραμένει ο κύριος ρυθμιστής του διεθνούς συστήματος, ωστόσο εμπλέκονται κι άλλοι δρώντες, κρατικοί και μη, οι οποίοι επηρεάζουν σε καθοριστικό βαθμό τα εθνικά του συμφέροντα ή τον τρόπο προσέγγισης αυτών (Φραγκονικολόπουλος & Προέδρου, 2015, σ.σ. 30-31), χωρίς όμως να σημαίνει πως οι διακρατικές συνθήκες παγιώνουν την καλή θέληση των κρατών, τα οποία μπορούν να αποκολληθούν από αυτές εάν διαπιστώσουν ότι τα συμφέροντά τους θίγονται (Τουρκία).

2.1.1. Διαπίστωση – Τεκμηρίωση

Στην Ανατολική Μεσόγειο παρατηρούνται στοιχεία και των δύο μεγάλων σχολών. Από τη μία, αναπτύσσονται ενεργειακές συμμαχίες ανάμεσα στα κράτη (Ελλάδα, Αίγυπτος, Ισραήλ, Κύπρος) με τη δημιουργία διακρατικών πετρελαϊκών αγωγών και αγωγών φυσικού αερίου (πχ. East Med), όπως και αμυντικές συνεργασίες (Ελλάδα – Γαλλία, Ελλάδα – ΗΠΑ). Καθότι ο χαρακτήρας της ενέργειας είναι εμπορεύσιμος, τα κράτη υπόκεινται σε μία οικονομική και εμπορική αλληλεξάρτηση, το οποίο εμπίπτει στη θεωρία του φιλελευθερισμού και μειώνει το ενδεχόμενο συγκρούσεων (Τσακίρης, 2018, σ. 69). Από την άλλη όμως, στο προσκήνιο υπάρχουν συγκρούσεις, όπως τα ελληνοτουρκικά και η κρίση στη Λιβύη, αλλά και στο παρασκήνιο, όπως ο ανταγωνισμός ΗΠΑ με Ρωσία και Κίνα, που ολοένα και δυναμιτίζουν την κατάσταση. Η ενέργεια μπορεί να αποτελέσει παράγοντα σύγκρουσης α) εξαιτίας της ανάγκης ενός κράτους να έχει πρόσβαση στους ενεργειακούς πόρους για την ενίσχυση της ασφάλειας και της ισχύος τους, β) λόγω προϋπάρχουσας αντιπαλότητας, με την ενέργεια να αποτελεί αφορμή (ελληνοτουρκικά), γ) για την οικονομική και στρατιωτική ενίσχυση με στόχο τη μεγιστοποίηση της ισχύος και την απειλή ή διεξαγωγή πολέμων (Ρωσία).

Εν κατακλείδι, η ρευστότητα της περιοχής λόγω της απουσίας καθοριστικών επεμβάσεων των μεγάλων δυνάμεων, καθιστά το σύστημα πολυπολικό και επιρρεπές σε εντάσεις δημιουργώντας ενισχυμένα διλήμματα ασφαλείας. Παράλληλα, οι ανακαλύψεις υδρογονανθράκων στη περιοχή έχουν εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών, ωθώντας τα σε ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος όταν υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων και συνεργατικές πρακτικές όταν τα συμφέροντα συγκλίνουν · ζητήματα τα οποία αποδίδει καλύτερα η θεωρία του νεορεαλισμού.

2.2. Η Στρατηγική προσέγγιση της Ανατολικής Μεσογείου

Ως γέφυρα τριών ηπείρων, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελούσε σημείο διαλόγου, όσμωσης, πολιτισμικών συγκρούσεων, ανάπτυξης και σύγκρουσης ιδεών και συμφερόντων (Φίλης, 2012, σ. 8). Στην περιοχή συντελείται τεράστιο μέρος του παγκόσμιου εμπορίου, καθώς κύριοι ναυτικοί δίαυλοι διακίνησης πετρελαίου της Βόρειας Αφρικής και του Περσικού Κόλπου, αλλά και μέρος του αναπτυσσόμενου κινεζικού εμπορίου διέρχονται από αυτή. Στο πολυσύνθετο πάζλ πολιτισμών, θρησκειών και πολιτισμικών διαφορών των γειτνιαζόντων κρατών που εκβάλλουν στην Ανατολική Μεσόγειο προστέθηκε το κομμάτι των πλουτοπαραγωγικών πηγών.

Η Ανατολική Μεσόγειος διαχρονικά αποτελεί σημείο γεωστρατηγικού ενδιαφέροντος των Μεγάλων Δυνάμεων. Η κρισιμότητα του υποσυστήματος αυτού για την ασφάλεια των Ευρωπαϊκών λαών αποτυπώνεται στο χαρακτηρισμό του Τσώρτσιλ ως «το μαλακό υπογάστριο της Ευρώπης». Επιπλέον, από την Ανατολική Μεσόγειο διέρχεται ο 36^{ος} παράλληλος, ο οποίος αποτελεί τον άξονα Σουέζ – Γιβραλτάρ, απ' όπου διέρχεται τεράστιο μέρος του παγκόσμιου θαλάσσιου εμπορίου και ναυτικών δυνάμεων (Θεοδωράτος, 2001, σ. 43). Παράλληλα, κατά τον Φίλη (2022), τα περιφερειακά υποσυστήματα συνδέονται αναπόσπαστα μεταξύ τους ως μέρος του «Διεθνούς Θεάτρου» που υλοποιείται από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις. Γεωγραφικά, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί το όριο εξορμήσεως της στρατηγικής επιρροής περιοχών της MENA, της Υπερκαυκάσιας και του Εύξεινου Πόντου. Η γεωστρατηγική της σημασία αναβαθμίζεται ακόμα περισσότερο λόγω της Κρήτης, της Νήσου Κύπρου και του Έβρου, των οποίων η γεωγραφική θέση, η έκταση και οι υποδομές δύναται να αποτελέσουν σημείο εγκατάστασης στρατηγικών βάσεων ενόπλων δυνάμεων, παρέχοντας κρίσιμες επιχειρησιακές δυνατότητες επιτήρησης – παρακολούθησης, ανεφοδιασμού και υποστήριξης. Επομένως, η υπό εξέταση περιοχή απαρτίζεται από σημεία στρατηγικού ενδιαφέροντος στρατιωτικής ισχύος καθώς πέραν των ενόπλων δυνάμεων των παράκτιων κρατών, αναπτύσσονται αεροναυπηγικές βάσεις μελών του NATO, των ΗΠΑ, της Μεγάλης Βρετανίας στη Μάλτα και της Ρωσίας στην Ταρσό (Μάζης, 2006, σ.σ. 42-45).

2.2.2. Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου

Η νέα διάσταση της ασφάλειας, κατά τη Ρεαλιστική θεώρηση, περιλαμβάνει την ενέργεια ως βασικό συντελεστή ισχύος (Κουσκουβέλης, 2004, σ. 162). Το παραπάνω μεταφράζεται σε εξασφάλιση ενεργειακών αποθεμάτων, ανακάλυψη και αξιοποίηση κοιτασμάτων προς επαρκή

τροφοδότηση οικονομικών, κοινωνικών και στρατιωτικών δραστηριοτήτων ενός κράτους. Συγκεκριμένα, ο όρος της ενεργειακής ασφάλειας στη γεωγραφική περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου συναντάται σε δύο εκφάνσεις: στην εξασφάλιση ενεργειακών αποθεμάτων για τα γειτνιάζοντα κράτη της περιοχής και στη τροφοδότηση της ενεργειακά εξαρτημένης Ευρώπης (Φίλης, 2012, σ.12 & σ. 101).

Η ανακάλυψη πλουτοπαραγωγικών πηγών στην Ανατολική Μεσόγειο προκάλεσε τεράστιες αλλαγές στον ενεργειακό χάρτη της περιφέρειας, προσδίδοντας παράλληλα στους περιφερειακούς δρώντες διττό ρόλο και νέες ευκαιρίες. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τον ενεργειακό χάρτη που συνέταξαν οι ΗΠΑ με προτάσεις ενεργειακών διαδρομών, προβάλλοντάς τα ως λύση χρόνιων προβλημάτων που ταλανίζουν τη περιοχή (Φωτάκη, 2019). Ο βραδύς ρυθμός με τον οποίο αξιοποιούνται οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας σε συνδυασμό με την αδυναμία εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων σε Αρκτική και Αφρική και την έλλειψη επιθυμίας χρήσης πυρηνικής ενέργειας μετά το σοβαρό ατύχημα στην Ιαπωνία το 2011 στη περιοχή της Φουκουσίμα, προσέδωσαν ακόμα μεγαλύτερη διάσταση στις ενεργειακές εξελίξεις του υποσυστήματος. Επιπρόσθετος συντελεστής στον παράγοντα της ενεργειακής ασφάλειας της περιοχής αποτελεί η αδιάλειπτη και απρόσκοπτη ροή των φυσικών πόρων μέσω κομβικών σημείων και κρίσιμων ενεργειακών διαδρόμων. Τα στενά του Βοσπόρου ως κόμβος εξαγωγής Ρωσικού αργού πετρελαίου στα λιμάνια του Εύξεινου Πόντου και η διώρυγα του Σουέζ, αντίστοιχα, από τη Σαουδική Αραβία σε ΗΠΑ και Ευρώπη, αποτελούν κρίσιμους θαλάσσιους θύλακες στα πλαίσια της διαμετακόμισης εμπορεύματος και ενέργειας (WOTC, 2022). Τέλος, το μέγεθος των αποθεμάτων νότια της Κρήτης ανέρχεται περί των 3,5 τρις κυβικών μέτρων αποθέματα ικανά να αντικαταστήσουν τους υδρογονάνθρακες της Ρωσίας, ίσως και του Περσικού Κόλπου (Samaras, 2012). Πλέον, η ενεργειακή ασφάλεια της περιοχής έχει αποκτήσει διεθνές ενδιαφέρον, αποτελώντας σημαντικό παράγοντα της διεθνούς οικονομίας και της ασφάλειας όχι μόνο των παράκτιων αυτής κρατών, αλλά ολόκληρης της Δύσης (Ελληνική Δημοκρατία – ΥΕΑ, 2014, σ. 24).

2.2.3. Υβριδικές Απειλές στην Ανατολική Μεσόγειο

Πέραν των προαναφερθέντων εγγενών χαρακτηριστικών της, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί πεδίο διέλευσης μεταναστευτικών ροών, εγκληματικών δικτύων και οργανώσεων διακίνησης παράνομων εμπορευμάτων, οπλισμού κι εξτρεμιστικών ιδεών (Persi & Ballasio,

2017, p. 4). Περιλαμβάνει δεκάδες δρομολόγια διακίνησης ανθρώπων και λαθρεμπορίου τα οποία συνδέονται άμεσα με τις προσφυγικές ροές από το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, τη Συρία και το Ιράκ, οι οποίες διέρχονται μέσω της Τουρκίας στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, την Βουλγαρία και την Ελλάδα, επηρεάζοντας την δυναμική των Βαλκανίων. Ο διάδρομος αυτός αποτελεί την εύκολη λύση για τους πρόσφυγες λόγω της πληθώρας τουρκικών αερογραμμών στη Κεντρική και Δυτική Αφρική, επιτρέποντας στους μετανάστες να αποκτήσουν ασφαλή κι εύκολη πρόσβαση στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης (Persi & Ballasio, 2017, p. 7). Σύμφωνα με τη FRONTEX, ο διάδρομος αυτός αποτελεί μέσο εργαλειοποίησης μεταναστών από τη Τουρκία. Η κλιμάκωση της κατάστασης προήλθε έπειτα από τον πόλεμο στη Συρία και της επέκτασης του ισλαμικού κράτους το οποίο δημιούργησε έντονες συγκρούσεις και μεγάλη αστάθεια στη Μέση Ανατολή.

Η προσφυγική κρίση μπορεί να αναλυθεί σε τρεις περιπτώσεις ασύμμετρης απειλής: τους πρόσφυγες πολεμιστές, την πόλωση που παρατηρείται στις χώρες υποδοχής και στους ξένους μαχητές (Tziarras, 2017, σ. 107). Η Ευρωπαϊκή Ένωση εκφράζει διαρκώς την ανησυχία περί συσχετισμού των μεταναστευτικών ροών με εξτρεμιστικά και τρομοκρατικά δίκτυα ισλαμιστικών οργανώσεων, τα οποία θέλοντας να πλήξουν τις δυτικές αξίες χρησιμοποιούν τις ροές προσφύγων ως Δούρειο Ίππο (Paoli & Ballasio, 2017, p. 7). Επιπλέον, διακυβεύονται εθνικά και οικονομικά συμφέροντα σε περιπτώσεις μεγάλων εισβολών μεταναστών αιτούντων ασύλου, ενώ τα μέτρα πρόληψης και απώθησης δε λαμβάνουν πάντοτε εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση διότι λειτουργούν ενάντια στο φιλελεύθερο δυτικό πρότυπο (Weiner, 1996, p.p. 5-42).

Στα πλαίσια εκπόνησης ενός στρατηγικού σχεδίου αντιμετώπισης των προσφυγικών κρίσεων, κυρίως μετά το 2016, το NATO συνεργάζεται με την ΕΕ και τη FRONTEX επιτηρώντας τα σύνορα Τουρκίας – Συρίας, το Αιγαίο και τον Έβρο (McNerney & Persi & Clement, 2017). Γεγονός αποτελεί ότι το μεταναστευτικό αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα δυνητικής απειλής ασφάλειας που ταλανίζουν την Ελλάδα, η εργαλειοποίηση του οποίου από την Τουρκία ανάγει το ζήτημα σε εθνική κρίση (Παναγιωτόπουλος, 2019), καθότι ο εγκλωβισμός προσφύγων σε ελληνικό έδαφος συνδέεται με τα αναθεωρητικά σχέδια της Τουρκίας (Συρίγος, 2019). Η αμφιθυμία της Τουρκίας προς τη Δύση και ο ολοένα και αυξανόμενος ανταγωνισμός στην περιφέρεια της Μέσης Ανατολής αλλά και της Βόρειας

Αφρικής μεταξύ του παναραβισμού και του πανισλαμισμού αποτελούν παράγοντα δημιουργίας αυξανόμενων προσφυγικών κρίσεων στα σύνορα της Ευρώπης.

2.2.4. Κατακλείδα Κεφαλαίου

Η σύνδεση της Ελλάδας με την Ανατολική Μεσόγειο είναι άρρηκτη, καθώς λόγω της κεντρικής θέσης της στην περιφέρεια αποτελεί συνδετικό κρίκο της Ευρώπης με την Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Επωμίζεται επιπρόσθετο βάρος ως μοναδικός περιφερειακός μετέχων σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς ασφαλείας, όπως ο ΟΑΣΕ, η ΕΕ, ο ΟΗΕ και το ΝΑΤΟ. Παράλληλα, η στρατηγική της θέση την αναγάγει σε αξιόπιστο διαμετακομιστή ενέργειας και εμπορίου μεταξύ Ευρασιατικών αγορών που διέρχονται από κυρίαρχες ελληνικές περιοχές, όπως ο αγωγός ΤΑΡ, ο ΙGB και ο FSRU στην Αλεξανδρούπολη, αναβαθμίζοντας το ρόλο της ως αξιόπιστο πάροχο ενέργειας στην Ευρώπη. Οι παραπάνω υποδομές αποτελούν ανάχωμα στην αστάθεια που παρουσιάζεται στη Μέση ανατολή, στη Βόρεια Αφρική και τον Εύξεινο Πόνο, ενώ ταυτόχρονα η σημασία της Κρήτης και της Αλεξανδρούπολης ανάγεται όλο και περισσότερο σε προπύργιο ασφαλείας και σχεδιασμού για την Ελλάδα και τις δυτικές χώρες του ΝΑΤΟ, λόγω της θέσης και των υποδομών της (Ελληνική Δημοκρατία, ΥΕΑ, 2014, σ. 21). Επομένως, αναπτύσσονται τεράστιες ευκαιρίες για τη χώρα μας, ωστόσο για να τύχουν ρεαλιστικής αντιμετώπισης είναι φρόνιμο ο ρόλος της Ελλάδας να μελετηθεί όχι απομονωμένα και συστημικά, αλλά σε περιφερειακό επίπεδο, διότι η σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου δύναται να εξεταστεί μόνο συναρτήσει των πολιτικών και στρατηγικών βλέψεων όλων των περιφερειακών και διεθνών δρώντων που επιχειρούν σε αυτή.

ΜΕΡΟΣ Β΄

3. Η Στρατηγική των κρατών στην Ανατολική Μεσόγειο

3.1. Ανάλυση εμπλεκόμενων μερών

Υπερσυστημικοί Δρώντες «Επίδοξοι Επισκέπτες»

3.1.1. ΗΠΑ: Διατήρηση της Ισορροπίας Ισχύος

Η στρατηγική των ΗΠΑ έγκειται στη διατήρηση της ηγεμονίας της, υποχρεώνοντάς τη να διατηρεί με κάθε κόστος την ισορροπία ισχύος (Mearsheimer, 2001, p.p. 101-103). Μετά την ανακάλυψη του σχιστολιθικού πετρελαίου το 2014, οι ΗΠΑ αποστασιοποιήθηκαν από την Ανατολική Μεσόγειο, λειτουργώντας ως μία «Απρόθυμη Αυτοκρατορία» στην περιοχή. Το συμφεροντολογικό τους φάσμα είναι τόσο ευρύ που δεν επέτρεπε την άμεση εμπλοκή σε οποιαδήποτε απειλητική για την ηγεμονία τους κατάσταση. Ωστόσο, η ανακάλυψη υπέρογκων ενεργειακών αποθεμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο και το ενδιαφέρον της Ρωσίας και της Κίνας στην περιοχή, ανάγκασαν τις ΗΠΑ να επανέλθουν ενεργά στο υποσύστημα. Με το BRI να φαντάζει οικονομικά δελεαστικότερο για την Ευρώπη και σε συνδυασμό με τη γεωπολιτική τάση της δημιουργίας ενός μπλοκ μεταξύ Κίνας και Ρωσίας που πιθανολογείται να κυριαρχήσει στην Ευρασία (Stavridis, 2019), συνυπολογίζοντας και τις περιφερειακές βλέψεις του Ιράν και της Τουρκίας, δημιουργείται ένα θέατρο ανισορροπίας το οποίο δύναται να μεταβάλλει πλήρως το διεθνές σύστημα, κάτι που οι ΗΠΑ δεν μπορούν να επιτρέψουν. Ταυτόχρονα, η επιδείνωση των σχέσεων με τη Τουρκία, λόγω της προσέγγισης αυτής με τη Ρωσία, με την αγορά των S-400 και την άρνηση επιβολής κυρώσεων (Σφαέλος, 2022) για την εισβολή στην Ουκρανία, έρχεται σε ρήξη με τα αμερικανικά συμφέροντα, καθιστώντας την Τουρκία αναξιόπιστο σύμμαχο· πλήγμα για τις ΗΠΑ, διότι χάνουν έναν τεράστιο γεωπολιτικό έστορα.

Κατά τον Mearsheimer (2001, p. 102), η διατήρηση της περιφερειακής ηγεμονίας προϋποθέτει τη διατήρηση της παρούσας ισορροπίας ισχύος, η οποία με τη σειρά της απαιτεί την προάσπιση του status quo. Επομένως, η διαφαινόμενη των ΗΠΑ στρατηγική αποτελεί η αποδυνάμωση των αναδυόμενων συμμαχιών Ρωσίας – Τουρκίας και Ρωσίας – Κίνας (Παυλόπουλος, 2019), μέσω της ενίσχυσης των κρατών «προπύργια» του status quo της περιφέρειας, την Ελλάδα και το Ισραήλ. Απτά παραδείγματα αποτελούν: α) η ανανέωση της

αμυντικής συνεργασίας με την χώρα μας, κατά την οποία ενισχύεται η παρουσία των ενόπλων δυνάμεων των ΗΠΑ σε περιοχές της Ελλάδας και αυξάνονται οι στρατιωτικές συνεκπαιδεύσεις και β) η δημιουργία αμερικανικών υποδομών ενόπλων δυνάμεων, όπως οι στρατιωτικές βάσεις στη Σούδα, στο Στεφανοβίκειο και στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης (Πρωτόκολλο ελληνοαμερικανικής αμυντικής συνεργασίας, 2020). Αναφορικά με το Ισραήλ, οι ΗΠΑ αποτελούν εγγυητές της ασφάλειάς του ως τροχοπέδη στην αύξηση ισχύος της Ρωσίας ενεργώντας ως εξής: α) αποτρέποντας την Ρωσία στην αξιοποίηση ενεργειακών κοιτασμάτων σε Κυπριακή και Ισραηλινή ΑΟΖ και β) μέσω της απεξάρτησης της περιφέρειας από την ρωσική ενέργεια, με την ανάπτυξη ενός, αμερικανικού ενδιαφέροντος, συστήματος αγωγών από τη Κασπία (Παντζίκας, 2016, σ. 20).

Επιπλέον, οι ΗΠΑ επιδιώκουν την ενίσχυση της Ευρώπης στα πλαίσια του NATO ώστε να περιορίσουν την στρατηγική και ενεργειακή επιρροή της Ρωσίας στην Ευρασία, αλλά και την οικονομική επιρροή της Κίνας. Τέλος, παρουσιάζουν μία διπλωματική ανοχή με τη Τουρκία, παρά τις συνεχιζόμενες προκλήσεις του προέδρου Ερντογάν, διότι μία ενδεχόμενη μονιμοποίηση της σύμπλευσης της τελευταίας με τη Ρωσία θα αποτελούσε μεγάλο πλήγμα για τον έλεγχο της εξόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο. Ωστόσο, η απεμπολή της Τουρκίας από το πρόγραμμα F-35 σε συνδυασμό με την ένταξη της Ελλάδας στο αντίστοιχο πρόγραμμα, καθώς και η πλήρης άρση εμπάργκο πώλησης όπλων στη Κύπρο στα πλαίσια ενός Αμερικανικού δόγματος «τεχνολογικού προβαδίσματος», προδικάζουν περεταίρω ρήξη στις συμμαχικές σχέσεις της Ουάσιγκτον με την Άγκυρα.

Συνεπώς, η στρατηγική των ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο επηρεάζει άμεσα την Ελλάδα με θετικό πρόσημο, καθώς το δόγμα διατήρησης της ισορροπίας ισχύος που προσβλέπει ο Αμερικανικός σχεδιασμός στην εν λόγω περιοχή γιγαντώνει γεωπολιτικά την Ελλάδα. Οι εξαιρετικές σχέσεις των δύο κρατών και η εκτενής συνεργασία στον αμυντικό και στρατιωτικό τομέα μετουσίωσαν τη χώρα μας σε προπύργιο ασφαλείας των συμφερόντων του NATO στην Ανατολική Μεσόγειο. Η στρατηγική, αμυντική και στρατιωτική ενδυνάμωση της Ελλάδας απονθαρρύνει τη Τουρκία να προβεί στις απειλές που η ίδια εξαγγέλει και λειτουργεί ως ανάχωμα στον τουρκικό αναθεωρητισμό.

3.1.2. Κίνα: Ειρηνική Άνοδος ή Λανθάνουσα Ισχύς;

Η πολιτική της Κίνας έχει δεσμευτεί, όπως η ίδια εξαγγέλλει, στη στρατηγική της «ειρηνικής ανόδου» (Ganguly & Pardesi, 2012, p.p. 470-485). Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι γεωπολιτικές περιφέρειες της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Η στρατηγική της Κίνας είναι προσανατολισμένη στη διπλωματική και οικονομική της εδραίωση στην ΕΕ και στα κράτη της Μέσης Ανατολής που εκβάλλουν στη Ανατολική Μεσόγειο, στοχεύοντας να αναπτύξει το εμπόριο και την πρόσβαση στα ενεργειακά αποθέματα του υποσυστήματος (Σταμπούλης, 2017, σ. 20). Ο περιβόητος δρόμος του μεταξιού (BRI), αποτελεί το βασικό εργαλείο ενάσκησης της ήπιας ισχύος της και αποτελεί μία οικονομική ζώνη που εκτείνεται από την Κίνα προς την Ανατολική Μεσόγειο, η γεωπολιτική αξία του οποίου προσομοιάζεται με το σχέδιο Μάρσαλ των ΗΠΑ (Rolland, 2019, p.p. 7-22). Η Σαουδική Αραβία, το Ισραήλ, το Ιράν και η Τουρκία προθυμοποιούνται στην συμμετοχή υλοποίησης του έργου. Ιδιαίτερα η τελευταία, επιθυμεί να αποτελέσει καίριος εμπορικός διαμετακομιστής της Κίνας ξεκινώντας την δημιουργία του Middle Corridor Initiative, ο οποίος ενώνει τον Δρόμο του Μεταξιού από την Κεντρική Ασία μέχρι και την Ανατολία (Guo & Fidan, 2018). Συγκεκριμένα, η πολιτική της Άγκυρας εναρμονίζεται θρησκευτικά και εθνικά με τις φιλοδοξίες της Κίνας, η οποία επιδιώκει την εκμετάλλευση της γεωπολιτικής θέσης της Τουρκίας. Επιπρόσθετα, η Ανατολική Μεσόγειος και οι ακτές της Ανατολικής Αφρικής αποτελούν το δυτικό βραχίονα του θαλάσσιου και χερσαίου Δρόμου του Μεταξιού. Συμφωνίες με Αραβικά κράτη, όπως οι επενδύσεις υδρογονανθράκων και οι κατασκευές έργων υποδομής στην Αίγυπτο (Σταμπούλης, 2017) αποτελούν σημαντικές περιπτώσεις της κινεζικής δραστηριότητας στην περιφέρεια. Επιπρόσθετα, οι κινέζικες υποδομές με τη δραστηριοποίηση της COSCO στο λιμάνι του Πειραιά, το οποίο αποτελεί στρατηγικής φύσης έργο στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου για τις θαλάσσιες μεταφορές της Κίνας σε νοτιοανατολική και κεντρική Ευρώπη (Frans Paul, 2016, p. 348), θεμελιώνουν την ακατάπαυστη αύξηση της δύναμης της Κίνας, είτε αυτή μεταφράζεται σε οικονομική είτε σε γεωστρατηγική άνοδο, επονομαζόμενη, κατά τον Mearsheimer, ως «λανθάνουσα ισχύς». Το ενδεχόμενο σχηματισμού ενός Κινεζο-Ρωσικού άξονα στην Ευρασία, με τη συμμετοχή του Ιράν και της Τουρκίας, θέτει τα αντανεκλαστικά των ΗΠΑ σε εγρήγορση οδηγώντας τις σε εφαρμογές στρατηγικών ανάλυσης. Από την άλλη, το γεγονός της κινεζικής ουδετερότητας στο Παλαιστινιακό, στην κρίση της Υεμένης και στην κρίση της Λιβύης και της Συρίας αντανεκλά μία προσπάθεια

αποφυγής εμπλοκής της με τις ΗΠΑ. Ο ρεαλισμός ωστόσο, ωθεί τα κράτη στη χάραξη στρατηγικής βασιζόμενα όχι μόνο στις προθέσεις των άλλων κρατών, αλλά στις ιδίες δυνατότητές τους, κάτι που δύναται να παρακινήσει την Κίνα στην οικοδόμηση σκληρής ισχύος και στην αλυσιδωτή μεταβολή της ισορροπίας δυνάμεων της Ανατολικής Μεσογείου. Εν προκειμένω, η κινεζική στρατηγική εκτιμά το παρών υποσύστημα ως την αχίλλειο πτέρνα των ΗΠΑ, σημείο κατάλληλο ενάσκησης πολιτικής πίεσης και καλλιέργειας αστάθειας (Μαρκέτος, 2020).

3.1.3. Ρωσία: το παίγνιο της κότας

Ανέκαθεν η βασική γεωπολιτική στόχευση της Ρωσίας αποτελούσε η πρόσβαση σε θερμές θάλασσες, καθότι το μεγαλύτερο ποσοστό του παγκοσμίου εμπορείου διεξάγεται εκεί (Branden & Shelleky, 2006, p.p. 40-41). Η αντίληψη της θεωρίας της κυριαρχίας του Heartland και της Rimland αντανakλώνται στους δύο βασικούς άξονες της ρωσικής υψηλής στρατηγικής, μέσω του Ευρασιατισμού και του Παγκόσμιου Ωκεανού. Ο πρώτος άξονας αφορά στη χερσαία ένωση της τέως επικράτειας της ΕΣΣΔ σε συνδυασμό με την παρεμπόδιση εδραίωσης της επιρροής των ΗΠΑ μέσω συμμαχιών (οικονομικών, στρατιωτικών) με Ιράν, Γερμανία και Ιαπωνία. Ο δεύτερος άξονας αφορά στη θαλάσσια ισχύ και συγκεκριμένα στην εκμετάλλευση των θαλάσσιων πόρων και της άμυνας ρωσικών ναυτικών συνόρων (Σταμπούλης, 2017). Η δημιουργία ρηγμάτων στο Rimland εδράζεται στην στρατηγική του περιορισμού της Δύσης από την Ευρασιατική περιφέρεια, δηλαδή τη Γεωργία, την Ουκρανία και τις χώρες τις Κεντρικής Ασίας (Galeotti, 2014). Η αστάθεια που παρουσιάστηκε στη Συρία και η επιδέξια εμπλοκή της στο ζήτημα, ανέδειξε την ρωσική επιρροή στη Μέση Ανατολή, η οποία σε συνδυασμό με τη διπλωματική συνεργασία του Ιράν, δυναμίτισε την στρατηγική αξία της Ανατολικής Μεσογείου για τον Πούτιν (Litsas, 2018) αυξάνοντας το ενδιαφέρον στην περιοχή, το οποίο αφορά στην απρόσκοπτη διέλευση από τα στενά των Δαρδανελίων, το Αιγαίο Πέλαγος και τη διώρυγα Σουέζ ως βασικούς θαλάσσιους δρόμους.

Η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί τη χρυσή τομή του σχεδίου Παγκόσμιος Ωκεανός με τη διάρρηξη της Rimland. Στο εύρος αυτών των θεωριών εντάσσεται η παρουσία του στόλου της Ρωσίας στην περιοχή, η στρατιωτική βάση στη Ταρσό, οι συμφωνίες κατασκευής υποδομών με αραβικά κράτη (Σταμπούλης, 2017), οι συμφωνίες που υπογράφησαν με τη Κύπρο το 2015 και

οι εξοπλιστικές συμφωνίες με την Αίγυπτο. Επιπρόσθετα, η Μόσχα αναμιγνύεται στο ενεργειακό παιχνίδι του υποσυστήματος προμηθεύοντας τη Τουρκία με φυσικό αέριο μέσω των αγωγών TurkishStream και BlueStream από τη Gazprom, ενώ παράλληλα, η πετρελαϊκή εταιρία Rosneft μετέχει κατά 30% στο κοιτάσμα Zohr (Πρεσβεία της Ελλάδος, 2020). Επιπλέον, επιχειρεί την αύξηση της επιρροής της μέσω της σύναψης συνεργατικών πρακτικών με περιφερειακά κράτη, όπως η πολιτική εμπλοκή της προς υποστήριξη της επιχείρησης «Προστατευτική Αιχμή» του Ισραήλ κατά της Χαμάς (Στεργίου, 2017, σ. 113), το πρωτόκολλο συνεργασίας με την Ελλάδα το Νοέμβριο του 2021 (Το Βήμα, 2021), η εμπλοκή της στη Λιβυκή κρίση (Euractiv & Reuters, 2017), η συμφωνία κατασκευής πυρηνικού εργοστασίου (Στεργίου, 2017, σ. 114) και η πώληση συστοιχιών S-400 στη Τουρκία, αντισυμβατικά συστήματα ασύμβατα με τη Νατοϊκή αρχιτεκτονική (Balta, 2019). Αυτό το οποίο η Ρωσία ουσιαστικά επιχειρεί στην Ανατολική Μεσόγειο, η διάρρηξη δηλαδή του Rimland, θα υλοποιηθεί μέσω της απρόσκοπτης διέλευσης από τα στενά του Βοσπόρου στο Αιγαίο, προκειμένου να δημιουργήσει μία ναυτική στρατηγική γέφυρα από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Λιβύη. Αυτός αποτελεί και ο κύριος λόγος της επαναπροσέγγισης της Τουρκίας και της προσπάθειας απαγκίστρωσής αυτής από το βαγόνι των ΗΠΑ και του NATO, οι οποίοι παρά τις κυρώσεις που επέβαλαν εναντίων της Ρωσίας, φαίνεται να αποτελούν τους ηττημένους στο παίγνιο της κότας (Κουσκουβέλης, 1997, σ.σ. 62-65).

Η διαφαινόμενη στρατηγική της Ρωσίας στην Ανατολική Μεσόγειο επηρεάζει έμμεσα την Ελλάδα, αναβαθμίζοντας ουσιαστικά τη γεωπολιτική σημασία της χώρας μας για το NATO στην περιοχή. Αυτό, διότι η βασική στόχευση της Ρωσίας αποτελεί η αποκατάσταση και διατήρηση της επικοινωνίας του στόλου της Μεσογείου με το μητρικό στόλο στη Μαύρη Θάλασσα, το οποίο συνεπάγεται τη διασφάλιση του ελέγχου του διαύλου Μαύρης Θάλασσας και Ανατολικής Μεσογείου. Ο διάυλος αυτός αρχίζει στα Στενά του Βοσπόρου και καταλήγει στα στενά Κρήτης – Καρπάθου και Κρήτης – Κυθήρων. Τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου δημιουργούν «ανασχετικά συγκροτήματα» διαύλων ναυσιπλοΐας. Παράλληλα, η στρατηγική προσέγκυση της Τουρκίας από τη Ρωσία, λόγω ελέγχου των στενών του Βοσπόρου από την πρώτη, με τη παράλληλη αγοροπωλησία των S -400, ώθησαν τις ΗΠΑ να μετατοπίσουν το κέντρο βάρους της Ανατολικής Μεσογείου στην Ελλάδα, καθώς η σχέση ΗΠΑ – Τουρκίας φυτοζωεί, ομοίως και το πρώτο «ανασχετικό συγκρότημα» των στενών των Δαρδανελίων.

3.1.4. Ευρωπαϊκή Ένωση: προς υιοθέτηση συνεκτικής στρατηγικής

Η τομή των τριών γεωπολιτικών θεωρήσεων, της γερμανικής της γαλλικής και της βρετανικής, ορίζει ως μαλακό υπογάστριο της Ε.Ε την Ανατολική Μεσόγειο και επιβάλλει την αντιμετώπιση των ζητημάτων ασφάλειας που προκύπτουν στο υποσύστημα (Σταμπούλης, 2017). Η ενεργειακή εξάρτηση της Ε.Ε από τη Ρωσία καθιστά τα κράτη ευάλωτα σε αναταραχές, όπως προέκυψαν από τον πόλεμο στην Ουκρανία, αναγκάζοντας την Ένωση να ενισχύσει την παρουσία της στην Ανατολική Μεσόγειο, μετά την ανακάλυψη των πλουτοπαραγωγικών πηγών προς αποκοπή του ενεργειακού ομφάλιου λώρου από τη Μόσχα (Μάζης & Σαρλής & Σωτηρόπουλος & Δωματιώτη, 2016, σ. 34). Το 2015 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αναδείχθηκε η ζωτική σημασία των ενεργειακών αποθεμάτων της Ανατολικής Μεσογείου, καθώς και της στρατηγικής σημασίας της Ελλάδος ως αξιόπιστο και ασφαλή διαμετακομιστή (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2015). Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής απεξάρτησης από τη Ρωσία, η Ε.Ε υιοθετεί μία σειρά συνεργατικών πρακτικών με τους περιφερειακούς παίκτες της Ανατολικής Μεσογείου, χρηματοδοτώντας έργα δικτύων διαμετακόμισης ενέργειας (Μπαμπανάσης & Πλατιάς & Σεϊμένης, 2018, σ. 86). Ωστόσο, η Ένωση απέχει αρκετά από τη λειτουργία ως αυτόνομου δρώντα και την υιοθέτηση στρατηγικής συνοχής, λόγω της προσκόλλησης των κρατών – μελών της στα στενά εθνικά τους συμφέροντα, τα οποία αποτελούν τροχοπέδη στην ευθυγράμμιση αντιλήψεων και στις από κοινού λήψεις αποφάσεων. Από τη μία η Γαλλία προασπίζεται την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο υιοθετώντας σκληρή πολιτική απέναντι στη τουρκική ρητορική, ενώ από την άλλη η Γερμανία, η Ισπανία και η Ιταλία διστάζουν να επιβάλλουν κυρώσεις, λόγω των οικονομικών συμφερόντων και επενδύσεών τους στη Τουρκία. Βέβαια, στο γεωπολιτικό παρασκήνιο των τελευταίων μηνών, προβάλλεται μία αμυδρή μετατόπιση της Γερμανίας υπέρ των ελληνικών θέσεων (Μαϊνάρντους, 2022). Ομοίως, η Τ. Μερόνι, η νέα πρωθυπουργός της Ιταλίας, καταδίκασε τις προκλητικές ενέργειες της Άγκυρας έναντι της Ελλάδος και της Κύπρου, κατηγορώντας τον πρόεδρο Ερντογάν τόσο για το μεταναστευτικό εκβιασμό που προωθεί όσο και για τις επιθετικές πολιτικές έναντι των Κούρδων και των Σύριων (DefenceNet, 2022).

Από τη μία, ο ενεργειακός προσανατολισμός της ΕΕ και η επιθυμία πλήρους απεξάρτησης από τη Ρωσία ανάγει την Ελλάδα σε κρίσιμο διαμετακομιστή ενέργειας, καθώς η Ένωση βλέπει με θετικό πρόσημο τα συμμαχικά ενεργειακά τρίγωνα της Ανατολικής Μεσογείου στα οποία η Ελλάδα αποτελεί βασικός μετέχων. Επιπλέον, η πολιτική των κλειστών συνόρων

και η παράλληλη αποστολή στελεχών της Frontex στα ελληνοτουρκικά χερσαία και θαλάσσια σύνορα ενίσχυσε την γεωπολιτική σημασία της χώρας μας ως προπύργιο ασφαλείας των ανατολικών συνόρων της Δύσης από την παράνομη εισροή μεταναστών. Από την άλλη, η επαμφοτερίζουσα στάση στο ζήτημα των κυρώσεων κατά της Τουρκίας ενθαρρύνει την Άγκυρα να εμμένει στην επιθετική ρητορική και στις παράνομες διεκδικήσεις στο Αιγαίο.

3.1.5. Γαλλία: προαπιστής των Δυτικών αξιών

Το όραμα του Γάλλου προέδρου Macron ευθυγραμμίζεται με την φιλοδοξία του τέως προέδρου Nicola Sarkozy για δημιουργία μίας Μεσογειακής Ένωσης (Billion, 2020, σ. 4). Ανέκαθεν, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελούσε στρατηγικής σημασίας περιοχή για τη Γαλλία, με την πολιτική της να αποκρυσταλλώνεται στο πλαίσιο των συμφερόντων και του ρεαλισμού. Μετά την μη καρποφόρηση της Μεσογειακής Ένωσης το 2008, η «Αραβική Άνοιξη» το 2010 στη Τυνησία, η οικονομία της οποίας ελέγχονταν από γαλλικές πολυεθνικές, προσέλκυσε εκ νέου το ενδιαφέρον της Γαλλίας για τη Βόρεια Αφρική και την Ανατολική Μεσόγειο (Κοψαχείλης, 2018). Εν παραλλήλω, με τη σταδιακή απομάκρυνση των ΗΠΑ από τα τεκταινόμενα της περιοχής μετά το 2014, σε συνδυασμό με την Συριακή κρίση, δημιουργήθηκε ένα κενό ηγετικής δύναμης, το οποίο αναθέρμανε το ενδιαφέρον της Ρωσίας και της Τουρκίας. Η αδράνεια των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Συριακή σύγκρουση και η φυσική αποχώρηση της Βρετανίας και των ΗΠΑ από τη περιοχή, ανέδειξαν τη Γαλλία ως τη μοναδική δυτική δύναμη ικανή να ασκήσει επιρροή (Καρατράντος, 2021, σ. 46). Η Γαλλία πλέον αποτελεί μόνιμη δύναμη στη περιοχή με τον Μακρόν να επιθυμεί την ανάσχεση οποιασδήποτε ενέργειας της Ρωσίας, της Κίνας και της Τουρκίας να αναπληρώσουν το ηγεμονικό κενό των ΗΠΑ. Απόδειξη των ανωτέρω αποτελεί η άμεση επίσκεψη στο Λίβανο και στο Ιράκ, τον Αύγουστο του 2020 μετά την έκρηξη στο λιμάνι της Βηρυτού. Επιπρόσθετα, συμμετέχει σε νατοϊκές ασκήσεις και αποστολές, όπως αυτή της IRINI για το εμπάργκο όπλων στη Λιβύη (Billion, 2020, p.7).

Το μεγάλο βάρος του Μακρόν, υπό την αιγίδα των αναδυόμενων ακροδεξιών τάσεων της Μαρίν Λεπέν, αποτελεί η απεξάρτηση από τη Γερμανία, παραμένοντας ωστόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Υπό το πρίσμα αυτό, ο Γάλλος Πρόεδρος στοχεύει στη δημιουργία μίας Pax Mediterranea, η οποία θα στηρίζεται σε διακρατικές πολιτικές και διπλωματίες με κέντρο τη Γαλλία (Jabbour, 2021, p.p. 2-4). Το προσφυγικό και η ενεργειακή ασφάλεια αποτελούν τα κυριότερα ζητήματα που διατηρούν τη Γαλλία σε εγρήγορση. Ζητήματα τα οποία σχετίζονται με

τη Λιβύη, την Ανατολική Μεσόγειο, τη περιοχή του Λεβάντε και τη Μέση Ανατολή, των οποίων προβληματικών κοινός παρονομαστής είναι η Τουρκία, η οποία εντείνει τις συγκρούσεις στις περιοχές αυτές (Αθανασόπουλος, 2020). Στο πλαίσιο αυτό, η εφαρμογή της στρατηγικής της Γαλλίας εναρμονίζεται πλήρως με τα συμφέροντα της Ελλάδας. Στη παρούσα χρονική περίοδο, η ελληνογαλλικές σχέσεις έχουν αναβαθμιστεί σε πολιτικό, διπλωματικό και στρατιωτικό επίπεδο, ιδιαίτερα στο εξοπλιστικό τομέα, καθώς στα αεροσκάφη Mirage 2000, στα ναυτικά Exocet και στα άρματα μάχης AMX – 10P, ήρθαν να προστεθούν στην ελληνική φαρέτρα τα εικοσιτέσσερα Rafale και οι τρεις φρεγάτες Belharra (Νέδος, 2021). Ως θεματοφύλακας των δυτικών αξιών, η Γαλλία αντιτίθεται στις νεοοθωμανικές φαντασιώσεις του Ερντογάν, με τον Μακρόν να αποτελεί ένθερμος υποστηρικτής της Ελλάδας και της Κύπρου στις διαμάχες με τη Τουρκία, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα σθεναρά το East Med Gas Forum, αποστέλλοντας το πυρηνικό αεροπλανοφόρο de Gaulle στην Ανατολική Μεσόγειο και συμμετέχοντας ενεργά σε κοινές στρατιωτικές ασκήσεις με τη Κύπρο και την Ελλάδα όποτε ο Τούρκος πρόεδρος επιχειρεί παράνομες NAVTEX. Τέλος, το Σεπτέμβριο του 2021 υπεγράφη γεωστρατηγική ελληνογαλλική αμυντική συμφωνία αμοιβαίας στρατιωτικής συνδρομής, που κατά το Νόμο 4841/2021, άρθρο 2, αναφέρεται αποκλειστικά στην απειλή της Τουρκίας. Επιπλέον, η Γαλλία πιέζει συνεχώς το ενδεχόμενο επιβολής κυρώσεων στην Άγκυρα, εφόσον δεν συμμορφωθεί με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου (Αθανασόπουλος, 2020). Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Γαλλία αποτελεί πυρηνική δύναμη, μόνιμο μέλος του ΣΑ και των ΗΕ, διαθέτοντας τις ισχυρότερες στρατιωτικές δυνάμεις στη περιοχή, αναβαθμίζουν το ρόλο της Ελλάδος, ως θεμέλιο εφαρμογής, για την ευνοϊκή προς τη χώρα μας, στρατηγική τους.

Η στρατηγική της Γαλλίας στην Ανατολική Μεσόγειο επηρεάζει άμεσα την Ελλάδα, καθώς οι δύο χώρες μοιράζονται τις ίδιες ανησυχίες στην ευρύτερη περιοχή. Η πλήρης ιδεολογική τους ταύτιση, σε συνδιασμό με την σύναψη στρατηγικής συμμαχίας αμοιβαίας αμυντικής συνδρομής και την εξοπλιστική συνεργασία, μετέβαλε σε σημαντικό βαθμό την ισορροπία ισχύος στο Αιγαίο ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία.

3.1.6. Ιταλία: «Παθητική πλοήγηση» ή «Στρατηγική υπομονή»

Η Ιταλία κατέχει την πιο ισχυρή ναυτική δύναμη ανάμεσα στα Μεσογειακά κράτη, γεγονός το οποίο δεν μπορεί να παραβλεφθεί. Στον οικονομικό τομέα περίπου το 10% των εξαγωγών της χώρας αφορούν περιοχές της MENA, όπως το Λίβανο, τη Τυνησία και την

Αλγερία. Στον ενεργειακό τομέα η εταιρία ENI δραστηριοποιείται στην Αίγυπτο, στην Κύπρο, στην Ελλάδα και στη Λιβύη, με την Ιταλία να υποστηρίζει τη φατρία του Σάρατζ, χωρίς ωστόσο να ενστερνίζεται αυτή τη θέση με πυγμή, τηρώντας μία ουδετερότητα. Οι απόψεις ως προς τη στρατηγική κατεύθυνση της Ιταλίας δίστανται, λόγω της μη αποφασιστικής προσέγγισης των ζητημάτων στην Ανατολική Μεσόγειο από πλευράς της. Από τη μία, η φιλοτουρκική πλευρά στηρίζεται στην μεταξύ τους συνεργασία στη Τρίπολη, στη τουρκική υποστήριξη των πολιτών της Ρώμης μετά το κλείσιμο της πρεσβείας τους στη Λιβύη και στη Σομαλία, με την απελευθέρωση της Σίλβια Ρομάνο (Gueira, 2020). Από την άλλη, οι τουρκικές απειλές στην ιταλική ENI για απομάκρυνση από τη θαλάσσια ζώνη εκμετάλλευσης στη Κύπρο, ο φόβος της μόνιμης τουρκικής παρουσίας στη Τρίπολη που μπορεί να θίξει τα ιταλικά συμφέροντα, το μεγάλο ενδιαφέρον για το East Med Foroum, όπου η Τουρκία δεν συμπεριλαμβάνεται, και η αποστολή «Active Fence» για την προάσπιση των συνόρων του NATO στη Τουρκία αναδεικνύουν περισσότερο μία πολιτική ίσων αποστάσεων, που ωστόσο μπορεί να χαρακτηριστεί και ως παθητική. Η συμμετοχή της στις ναυτικές ασκήσεις Eunomia, με την Ελλάδα και στην PASSEX με τη Τουρκία αντανakλά μία αμφίρροπη σχέση μεταξύ τους. (Νέδος, 2020). Ωστόσο, η στρατηγική της Ιταλίας την παρούσα στιγμή, με την άνοδο της ακροδεξιάς παράταξης της Μερόνι στην εξουσία, βρίσκεται υπό αναθεώρηση, με τη νέα πρωθυπουργό να στοχοποιεί το νέο – οθωμανικό επεκτατισμό και μεταναστευτικό εκβιασμό του Ερντογάν έναντι της Ελλάδος (Directus, 2022).

Συνεπώς, αν και έχει αποκτήσει καίρια ενεργειακά συμφέροντα μέσω της ENI, η Ιταλία δεν παρουσιάζει κάποια εμφανή στρατηγική στην Ανατολική Μεσόγειο που να επηρεάζει την Ελληνική. Υποτιμώντας τον Τουρκικό αναθεωρητισμό τηρεί ίσες αποστάσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, ώστε να αποκομίσει κέρδος ανεξάρτητα της έκβασης της Ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης. Θετικό πρόστιμο ωστόσο είχε η από κοινού οριοθέτηση ΑΟΖ Ελλάδας – Ιταλίας, γεγονός το οποίο αποτέλεσε σημαντικό βήμα κατοχύρωσης ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων έναντι στις αναθεωρητικές θέσεις της Τουρκίας.

Συστημικοί Δρώντες

3.1.7. Ισραήλ: ο αιώνιος πολιορκημένος

Το Ισραήλ αποτελεί ένα πολύ μικρό σε μέγεθος κράτος περιβαλλόμενο από κατ' εξοχήν εχθρικά κράτη, του μουσουλμανικού και του Αραβικού κόσμου. Η γεωγραφία δεν του προσδίδει

στρατηγικό βάθος, με αποτέλεσμα να στερείται της δυνατότητας σύμπτυξης σε περίπτωση που η άμυνά του παραβιαστεί (Marshall, 2019, σ. 227). Έτσι, η στρατηγική του προσαρμόζεται στο αίσθημα της πολιορκίας που το διακατέχει, στοχεύοντας στην αποφυγή της στρατηγικής περικύκλωσης. Η εσωτερική εξισορρόπηση των απειλών επιτυγχάνεται με τεχνολογικά προηγμένες ένοπλες δυνάμεις και με πυρηνικό οπλοστάσιο. Η εξωτερική εξισορρόπηση, λαμβάνοντας υπόψη τις υφιστάμενες συνθήκες στην Ανατολική Μεσόγειο, τις εχθρικές σχέσεις του με το Ιράν και την πλέον αντιπαλότητα με τη Τουρκία, σε συνδυασμό με την περικύκλωσή του από αραβικά κράτη, με την Αίγυπτο να εξαιρείται αυτών, εστιάζει στη συμμαχία με τις ΗΠΑ και τη συστηματική συνεργασία με την Ελλάδα και την Κύπρο (Σταμπούλης, 2017, σ. 9), καθώς μόνο μέσω αυτών εξασφαλίζει το απαραίτητο στρατηγικό βάθος σε θάλασσα και αέρα.

Η στρατηγική ενίσχυση των σχέσεων με την Αθήνα και τη Λευκωσία στο πλαίσιο της στρατιωτικής συνεργασίας επιτρέπουν στο Ισραήλ τη συμμετοχή του σε κοινές αεροναυπηγικές ασκήσεις στο Αιγαίο, όπως η «Noble Dina» και η «HNIOXOS» προς επίδειξη ισχύος (Στεργίου, 2019, σ. 147). Ορόσημο της σχέσης τους αποτέλεσε η ανακάλυψη πλουτοπαραγωγικών πηγών στην ΑΟΖ της Κύπρου, της Αιγύπτου και του Ισραήλ. Με την Ελλάδα να φιλοδοξεί να προαχθεί σε κομβικό για τον ενεργειακό εφοδιασμό της Ευρώπης κράτος, δημιουργήθηκε μία ενεργειακή συνεργασία μεταξύ Ελλάδας – Κύπρου - Ισραήλ και Αιγύπτου, η οποία μετουσιώθηκε σε ομόφωνη συμφωνία κατασκευής του αγωγού East Med, ο οποίος αν και δεν ευδοκίμησε, αποτέλεσε θεμέλιο δημιουργίας κοινού αντιτουρκικού προσίμου. Η σπουδαιότητα της εν λόγω συμμαχίας αποτελεί η ενεργειακή παράκαμψη της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο, η οποία επιχειρεί τη μεταβολή αυτών των δεδομένων μέσω του παράνομου τουρκολυβικού μνημονίου (Το ΒΗΜΑ, 2020). Τέλος, το γεγονός ότι το Σεπτέμβρη του 2019 το ρήγμα των ισραηλοτουρκικών σχέσεων αμβλύθηκε μετά την επίθεση του Ερντογάν στο βήμα του ΟΗΕ έναντι του Ισραήλ για τη θέση του στο Παλαιστινιακό (Μελέτης, 2019) και τη χρηματοδότηση της Χαμάς (Μάξης & Σγούρος, 2020, σ.σ. 17-45) σε συνδυασμό με την επισφράγιση της στρατηγικής συμμαχίας με την Ελλάδα το Φεβρουάριου του 2021 (Παπαντωνίου, 2021), εμβάθυναν ακόμα περισσότερο της σχέσεις του τριγώνου Ελλάδος – Κύπρου – Ισραήλ, σε βάρος της Τουρκίας, το οποίο οι ΗΠΑ επικροτούν.

Επομένως, η εξωτερική πολιτική του Ισραήλ στην Ανατολική Μεσόγειο επιδρά θετικά για τη χώρα μας. Αυτό διότι η Ελλάδα αποτελεί την πάγια εξωτερική εξισορρόπηση για το Τελ

Αβίβ από τους περιφερειακούς εχθρούς του. Οι διμερείς μας σχέσεις αντιστάθμισαν την άλλοτε Τουρκο-Ισραϊλινή συνεργασία, ενισχυόμενη φυσικά από την ψύχρανση των σχέσεών τους το 2010. Ενεργειακά, αμυντικά και στρατηγικά, οι Ελληνο-ισραήλινες σχέσεις βρίσκονται σε ανοδική πορεία τύπου «δούναι και λαβείν», έχει σφυρηλατηθεί σε τέτοιο βαθμό που δεν δύναται να επηρεαστεί εύκολα από μία πιθανή βελτίωση των σχέσεων Τελ Αβίβ – Άγκυρας, ενώ παράλληλα η συμμαχία αυτή εμβαθύνει τις σχέσεις μας με τις ΗΠΑ.

3.1.8 . Αίγυπτος: η γεωπολιτική της αυτοβοήθειας

Η Αίγυπτος αποτελεί το συνδετικό κρίκο της Μεσογείου με την Ερυθρά Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό κι ελέγχει τη διώρυγα του Σουέζ. Όντας προστάτιδα χώρα του παναραβισμού, ευθυγραμμισμένη με τις Δυτικές πολιτικές, η γεωπολιτική της αξία ως εγγυήτρια χώρα ειρηνεύσεως είναι τεράστια (Μάζης, 2017, σ. 692). Αποτελώντας γεωγραφικό έστορα Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου, η Αίγυπτος αναμφίβολα επηρεάζει τις ισορροπίες ισχύος των δύο υποσυστημάτων (Νταβούτογλου, 2010, σ. 295).

Η στρατηγική της στην Ανατολική Μεσόγειο εστιάζει κυρίως στην αρχή της αυτοβοήθειας μέσω της εκμετάλλευσης των εγγενών της πόρων και της σύναψης εμπορικών και συμμαχικών σχέσεων σε διμερές επίπεδο. Σε όρους στρατιωτικής ισχύος αποτελεί το ισχυρότερο εκ των αραβικών κρατών, υποστηριζόμενο στρατιωτικά από τις ΗΠΑ, ενώ βρίσκεται σε συνθήκη ειρήνης με το Ισραήλ (Marshal, 2019, σ. 228) και σε ρήξη με τη Τουρκία από το 2013, μετά την πτώση των Αδελφών Μουσουλμάνων. Η Αίγυπτος εκμεταλλεζόμενη την γεωγραφική της «άρθρωση» ως θαλάσσιος δρόμος εμπορίου μεταξύ Περσικής και Μεσογείου θάλασσας, προσέλκυσε κινεζικές επενδύσεις στο πλαίσιο του BRI (Economy Today, 2019). Μετά την ανακάλυψη του κοιτάσματος Ζορ και με όραμα την ενεργειακή της αυτάρκεια και την διαμετακόμιση ενέργειας, η Αίγυπτος εντάχθηκε στη τριμερή συνεργασία Ελλάδας – Κύπρου – Αιγύπτου, η οποία στοχεύει στην εξασφάλιση της σταθερότητας στη περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου. Η συνεργασία στο East Med Gas Forum ενίσχυσε της ελληνο-αιγυπτιακές σχέσεις απομονώνοντας διπλωματικά τη Τουρκία από τα ενεργειακά τεκταινόμενα της περιοχής (Συρίγος, 2019). Ορόσημο των σχέσεων Ελλάδας – Αιγύπτου αποτέλεσε το σύμφωνο καθορισμού ΑΟΖ μεταξύ των δύο κρατών τον Αύγουστο του 2020, το οποίο άλλαξε πλήρως τα δεδομένα των ελληνοτουρκικών εντάσεων περί υφαλοκρηπίδας των νήσων (CNN Greece, 2020), ενώ παράλληλα το σύμφωνο αναφέρεται σε συνεκμετάλλευση φυσικών πόρων εντός των

συμφωνηθέντων ΑΟΖ (lawspot.gr, 2020). Βάση αυτού, κατοχυρώθηκε η επήρεια θαλασσίων ζωνών στα ελληνικά νησιά, παγιώθηκαν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδος στην Ανατολική Μεσόγειο μέσω του σεβασμού στο Διεθνές Δίκαιο, λειτουργώντας ως ανάχωμα στο τουρκολιβυκό μνημόνιο. Προβληματική αποτελεί, ωστόσο, η μη επιθυμία οριοθέτησης ζωνών πέραν του 28^{ου} παράλληλου από πλευράς Αιγύπτου, καθώς εμπίπτει στην επήρεια του συμπλέγματος του Καστελόριζου. Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για μία τμηματική οριοθέτηση ΑΟΖ, η οποία θεμελίωσε τις βάσεις για μία μεταγενέστερη συνολική.

Συνεπώς, η Αίγυπτος αποτελεί για την Ελλάδα κομβικό παράγοντα των εξελίξεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, λόγω του στρατηγικού της βάρους. Οι συγκλίνουσες θέσεις των δύο χωρών αναφορικά με κρίσιμα ζητήματα της εν λόγω περιοχής, με κυριότερη εξ αυτών την ανάσχεση του τουρκικού αναθεωρητισμού, ανάγουν το Κάιρο σε πολύτιμο παίκτη στρατηγικών ανασχέσεων των ανθελληνικών βλέψεων του τουρκικού δόγματος και των παρανόμων τουρκικών τετελεσμένων.

3.1.9. Κύπρος: Το μήλον της Έριδος

«Η γεωστρατηγική θέση της Κύπρου δεν γίνεται να αγνοηθεί. Επέχει ίση απόσταση από Ευρώπη, Αφρική και Ασία, βρίσκεται μεταξύ του Σουέζ, που χωρίζει την Αφρική με την Ασία και των Στενών που χωρίζουν την Ασία από την Ευρώπη. Παράλληλα, παρέχει τοποθεσία σταθερής στρατιωτικής βάσης σε στρατηγική θέση ικανή να ελέγχει τις υδάτινες αρτηρίες του Ορμούζ και Άντεν, καθώς και τις περιοχές του Περσικού Κόλπου και της Κασπίας», λόγια που περιγράφουν την γεωπολιτική της αξία από έναν αντίπαλο (Νταβούτογλου, 2010, σ. 274). Η στρατηγική της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο παρουσίασε σημαντικές αλλαγές μετά το 2011 λόγω δύο γεγονότων τα οποία δημιούργησαν νέες ευκαιρίες. Το πρώτο οφείλεται στην αναθεωρητική και αυταρχική συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία απομακρύνθηκε από την πολιτική του δόγματος των μηδενικών προβλημάτων (Νταβούτογλου, 2010), κάτι που διατάραξε τις σχέσεις της με την Αίγυπτο, το Ισραήλ, την Κύπρο και την Ελλάδα, ωθώντας τις σε νέες συνεργατικές πρακτικές προς αντιμετώπιση της τουρκικής επιθετικότητας. Το δεύτερο αποτελεί η ανακάλυψη πλουτοπαραγωγικών πηγών εντός Κυπριακής ΑΟΖ (Tziarras, 2019, p. 60), το οποίο αναβάθμισε το ρόλο της Λευκωσίας μέσω επιτακτικών περιφερειακών συνεργασιών προς αξιοποίηση των κοιτασμάτων (Φίλης, 2012, σ. 438). Έτσι, προς εξισορρόπηση της τουρκικής

εξωτερικής πολιτικής, αναδύθηκε ένα ενεργειακό συνεργατικό τόξο ανάμεσα στην Ελλάδα – Κύπρο – Ισραήλ- Αίγυπτο (Tziaras, 2019).

Η εξωτερική πολιτική της Κύπρου εδράζεται στη διπλωματία προς ανάληψη ενεργού ρόλου στα τεκταινόμενα της Ανατολικής Μεσογείου ως αξιόπιστος και χρήσιμος εταίρος της περιφέρειας (Pedi & Kouskouvelis, 2019, p. 151). Ως κομμάτι του Ελληνισμού, η κύρια απειλή της αποτελεί η Τουρκία. Εφαρμόζοντας πολιτικές πολλαπλών κατευθύνσεων, η χώρα εστιάζει σε τρεις στρατηγικούς πυλώνες: α) την ενίσχυση των σχέσεων με τις χώρες του Περσικού Κόλπου και της Μέσης Ανατολής, λειτουργώντας ως το μοναδικό μέλος της ΕΕ στην περιοχή αυτή αναδεικνύοντας την Κύπρο ως παράγοντα σταθερότητας, β) την ενεργή της εμπλοκή σε θέματα και θεσμούς που εμπίπτουν της δικαιοδοσίας της ΕΕ, προς ανάδειξη της γεωστρατηγικής της αξίας σε όφελος της Ένωσης και γ) την εξωτερική εξισορρόπηση της τουρκικής επιθετικότητας με διπλωματικά ανοίγματα με Ελλάδα, Αίγυπτο και Ισραήλ. Έτσι, η Κύπρος διαμόρφωσε το πειστικό αφήγημα πως δεν αποτελεί το γεωπολιτικό μήλον της Έριδος, αλλά δύναται να προσφέρει λύσεις διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο στις προοπτικές ανάπτυξης του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου (Χριστοδουλίδης, 2021).

Εκμεταλλευόμενη τη διατάραξη των σχέσεων Ισραήλ – Τουρκίας, η Κύπρος προσέγγισε το Ισραήλ σε μία σειρά επισκέψεων, κατά τη διάρκεια των οποίων επεγράφησαν πληθώρα συμφωνιών. Οι συνεργασίες αυτές αφορούν τόσο τον ενεργειακό όσο και τον αμυντικό τομέα. Κοινές διακλαδικές ασκήσεις που προσφέρουν επιχειρησιακά οφέλη στα αμφοτέρω κράτη αποτελούν οι ΟΝΗΣΙΑΟΣ – ΓΕΔΕΩΝ και η ΝΙΚΟΚΛΗΣ – ΔΑΥΙΔ (ΓΕΕΦ, 2021), ενώ παράλληλα εξοπλιστικά προγράμματα προμήθειας από το Ισραήλ, όπως ο καταδρομικός οπλισμός, Αεροπορικά UAV, το σύστημα επιτήρησης νεκρών ζωνών και το πλοίο ανοικτής θάλασσας αποτελούν παραμέτρους του αμυντικού – εξοπλιστικού τομέα των δύο χωρών. Επιπλέον, η διορατική κίνηση της άμεσης αναγνώρισης της Κυβέρνησης του προέδρου Σίσι, αναβάθμισε τις σχέσεις με το Κάιρο σε στρατηγικό επίπεδο, όπως επίσης και σε ενεργειακό και αμυντικό (αεροναυτική άσκηση Medusa). Μάλιστα, ο πρόεδρος της Αιγύπτου στον Οργανισμό Ισλαμικής Διάσκεψης στήριξε την Κυπριακή Δημοκρατία στρεφόμενος κατά της αναγνώρισης της ΤΔΒΚ (Lerman, 2019, p. 145). Τέλος, σε συντονισμό με την Ελλάδα, ανήγαγε τις διμερείς συμμαχίες της σε τριμερείς, με σταθερό πόλο την Ελλάδα και τρίτα μέλη την Αίγυπτο και το Ισραήλ (Χριστοδουλίδης, 2021).

Παράλληλα, αποτελεί πεδίο δράσης εταιριών ρωσικών συμφερόντων, διατηρώντας καλές σχέσεις με τη Ρωσία, ενώ η Μ. Βρετανία, εξυπηρετώντας τους δικούς της σκοπούς, τηρεί στρατιωτική βάση στη περιοχή ως εγγυήτρια δύναμη (Νταβούτογλου, 2010, σ. 274). Στις πιο πρόσφατες εξελίξεις, στρατηγικής σημασίας αποτελεί η ολική άρση εμπάργκο πώλησης όπλων από τις ΗΠΑ, με την Ουάσιγκτον να αναγάγει το ρόλο της Κύπρου σε πλέον στρατηγικό για την ίδια ως υπέρμαχο κράτος του status quo, ικανό να συνδράμει ενεργά στην αρχιτεκτονική ασφάλειας του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου.

3.1.10. Τουρκία: Bandwagoning for Profit

Υπό το πρίσμα του ηγεμονικού κενού της Ανατολικής Μεσογείου και των προσπαθειών των περιφερειακών κρατών να δημιουργήσουν συνεργατικές πολιτικές για την εξισορρόπηση του συστήματος, η Τουρκία υιοθετεί μία αναθεωρητική στρατηγική (Litsas, 2020). Ο αναθεωρητισμός της αφορά στην απομάκρυνση από τον Δυτικό προσανατολισμό και τον άξονα συμφερόντων των ΗΠΑ· στρατηγική επιλογή η οποία αντανάκλαται στη θεωρία του Walt «bandwagoning for profit» (Walt, 1985, p.p. 3-43) και αξιώνει την απόκτηση ισχύος του αδύναμου και όχι την επιβίωση. Το αδύναμο μέρος, η Τουρκία, τείνει να διακόψει τις σχέσεις της με το ισχυρό, τις ΗΠΑ, επιβαρύνοντας την τελευταία, καθώς έχοντας αποκτήσει αρκετή ισχύ επιδιώκει πλέον να καταστεί υπερδύναμη της περιφέρειας (Ντόκος, 2001, σ. 89). Σκοπός της, η επιδίωξη πολιτικών και στρατιωτικών κρίσεων και η μεταβολή του status quo της περιφέρειας προς όφελός της, με την Ανατολική Μεσόγειο, τα ενεργειακά κοιτάσματα της Κύπρου και το Αιγαίο να αποτελούν κρίσιμα εθνικά τουρκικά ζητήματα (Τσαβούσογλου, 2019).

Στο πλαίσιο αυτό εποφθαλμιά την αποκόμιση συγκριτικών κερδών στις παραπάνω περιοχές δημιουργώντας τετελεσμένα γεγονότα. Παράνομες NAVTEX, συνεχείς παραβιάσεις του FIR, η εργαλειοποίηση του προσφυγικού, οι συνεχείς αμφισβητήσεις της Συνθήκης της Λωζάνης, του Δικαίου της Θάλασσας και οι παράνομες σειсмоγραφικές έρευνες στη Κυπριακή ΑΟΖ (Κουσκουβέλης, 2014) αποτελούν τις βασικότερες ενέργειες των τουρκικών επιδιώξεων προς αποσταθεροποίηση του Αιγαίου και δημιουργίας de facto καταστάσεων με στόχο την υλοποίηση του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας». Παράλληλα, επιδιώκοντας την ανατροπή του αναδυθέντος συνεργατικού τόξου Ελλάδος - Κύπρου - Ισραήλ - Αιγύπτου, η Τουρκία οριοθέτησε παρανόμως ΑΟΖ με τη Κυβέρνηση της Λιβύης, προκειμένου να άρει την όποια

ενεργειακή συμφωνία και την εγκατάσταση αγωγών που την θέτουν εκτός (Κωτούλας & Πλακούδας, 2020, σ. 11).

Σύμφωνα με τον Gingeras (2004, p. 4), οι γεωπολιτικοί πυλώνες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αφορούν στους έμμεσους εκβιασμούς στην Ευρωπαϊκή Ένωση με την πολιτικοποίηση του προσφυγικού ζητήματος, στις θαλάσσιες διεκδικήσεις έναντι της Ελλάδος και στο μέλλον της ΤΔΒΚ. Με γνώμονα τα παραπάνω, η Τουρκία στοχεύει στην συνεχιζόμενη άσκηση διπλωματικών πιέσεων με την εφαρμογή σκληρής ισχύος και πειθαναγκασμού σε Ελλάδα, Κύπρο και Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέσω της αμφισβήτησης των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο με το πρόσχημα της «ευθυδικίας», τις παράνομες NAVTEX εντός κυπριακής ΑΟΖ με την αιτιολογία της διαφύλαξης της κυριαρχίας του «Ψευδοκράτους» και της εργαλειοποίησης της μεταναστευτικής κρίσης, φιλοδοξεί στην αποκόμιση πολιτικών και οικονομικών οφελών, οδηγώντας σε πάση φύσεως συμβιβασμό και συμμόρφωση των ανωτέρω με τη δική της βούληση.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τα παραπάνω, η θέση της Τουρκίας άρχισε να αμφισβητείται σοβαρά από το Δυτικό κόσμο με αρχή τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης. Η αμφισβήτηση επιδεινώθηκε μετά τη σύγκρουση στη Συρία, όταν υποστήριζε το ISIS παρέχοντας εύκολη διασυνοριακή μετακίνηση, ελέγχοντας τις προσφυγικές ροές οι οποίες προκάλεσαν έντονη ανασφάλεια στην Ευρώπη το 2015. Μάλιστα, μετά την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού το 2016, η Τουρκία προσεγγίζει τη Ρωσία εξυπηρετώντας την τακτική «διαίρει και βασίλευε» της τελευταίας (Φίλης, 2018, σ.σ. 59-62). Συμμετέχοντας σε διμερείς συνομιλίες με αξιωματούχους της Ρωσίας υπέγραψε τη συμφωνία δημιουργίας πυρηνικού εργοστασίου στο Ακουγιού (Καράμπελας, 2021) και την παραλαβή των ασύμβατων για το NATO αντιαεροπορικά συστήματα S-400, προκαλώντας την αντίδραση των ΗΠΑ, καθώς η εγκατάσταση του παρόντος συστήματος απαιτεί συνδρομή Ρώσων με αντίστοιχη εξειδίκευση οι οποίοι πιθανώς να αποκτήσουν πρόσβαση σε απόρρητες πληροφορίες των αντιστοιχών οπλικών συστημάτων του NATO. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση των ΗΠΑ, οι οποίες την απεμπόλησαν από το πρόγραμμα των F-35 (White House, 2019). Έκτοτε, οι πολιτικές του Ερντογάν προκαλούν δυσπιστία στην Ευρωατλαντική συμμαχία, καθώς η σύμπλευση με τη Ρωσία και οι συνθήκες αστάθειας που δημιουργεί η τουρκική πολιτική στην ενεργειακή προοπτική της Ανατολικής Μεσογείου με τη σύναψη του παράνομου τουρκολυβικού μνημονίου

(Κωτούλας & Πλακούδας, 2020, σ. 11) θέτουν ανάχωμα στη στρατηγική των ΗΠΑ που προσβλέπουν στην απεξάρτηση της Ευρώπης από την ρωσοϊρανική επιρροή (Καράμπελας, 2021).

4. Οι διαχρονικές προβληματικές της Ελληνικής Στρατηγικής και οι προσπάθειες αναδόμησής της

Μελετώντας την ιστορία της Ελλάδος, καθίσταται πασιφανές ότι οι εποχές πολιτισμικής και οικονομικής ευμάρειας υπήρξαν όταν το Αιγαίο κυριαρχείτο από ελληνικές οντότητες, οι οποίες διατηρούσαν την σταθερότητα και την ασφάλεια της περιοχής. Το Αιγαίο αποτελεί ζωτικής σημασίας χώρο για τον Ελληνισμό, με την Ελληνική γεωπολιτική να σχηματοποιείται διαχρονικά σε δύο περιγεγραμμένα τετράγωνα. Στο εσωτερικό τετράγωνο περιλαμβάνεται ο Αιγαϊκός ζωτικός χώρος, ενώ το τετράγωνο που τον περιβάλλει αποτελεί την «προστατευτική του ασπίδα». Οι πλευρές της ασπίδας ορίζονται ως εξής: το αριστερό άκρο αποτελούν η ηπειρωτική χώρα και τα νησιά του Ιονίου, το δεξιό άκρο εφάπτεται με τα παράλια της Μ. Ασίας και την Κύπρο, το άνω άκρο με τη Μακεδονία και τον Έβρο και το κάτω άκρο με το Λιβυκό Πέλαγος και την Κρήτη.

Η ιστορία αναδεικνύει ότι οι περίοδοι κορύφωσης του Ελληνισμού, όπως αυτή της Αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου, ταυτίζονται με την ελληνική κυριαρχία των τεσσάρων πλευρών του εξωτερικού τετραγώνου. Αντιθέτως, όταν οι πλευρές του ήταν υποκείμενες σε περσική ή τουρκική παρουσία (στο ανατολικό άκρο), τότε η περιοχή ήταν ευάλωτη σε συγκρούσεις (Σταμπούλης, 2017, σ. 5). Επομένως, η στρατηγική περίσφιξη του εκάστοτε πλευρού της «προστατευτικής ασπίδας» αποτελεί την κύρια γεωπολιτική πρόκληση της Ελλάδος, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα αρραγές μέτωπο μη αμφισβητήσιμης εθνικής κυριαρχίας. Αυτό συνεπάγεται την επίλυση του Κυπριακού, την ομαλοποίηση των σχέσεων με τη Τουρκία, την καλή γειτνίαση με την Ιταλία και την Αλβανία, την αναχαίτιση του υβριδικού πολέμου στα σύνορα του Έβρου και των παράνομων ενεργειών της Τουρκίας, στα πλαίσια του τουρκολυβικού μνημονίου, νοτίως της Κρήτης.

4.1. Οι Απειλές και οι Προκλήσεις της Άγκυρας

Η κυριότερη απειλή της Ελλάδος διαχρονικά, ευσχήμως διατυπωμένο από το ΥΕΘΑ (Λευκή Βίβλος, 2014, σ. 134), αποτελεί η Τουρκία, η οποία αναγκάζει τη χώρα μας να διατηρεί

σε συνεχή επαγρύπνηση τις Ένοπλες Δυνάμεις προς αποτροπή της όποιας εκδήλωσης επιθετικότητας από πλευράς της. Ως απειλή νοείται οποιαδήποτε πρόθεση, διατυπωμένη γραπτώς, προφορικώς κι εμπράκτως, μίας χώρας να προξενήσει φθορά συμφερόντων σε μία άλλη, εφόσον η τελευταία δεν ενεργήσει σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις της πρώτης. Η αξιοπιστία της απειλής αποτελεί συνάρτηση των δυνατοτήτων και της πραγματικής πρόθεσης του δρώντα που την εξάγει να την υλοποιήσει. Ως εγγενής παράγων της απειλής αποτελεί η *μπλόφα*, δηλαδή η διάκριση μεταξύ των εξαγγελιών μίας απειλής σε σχέση με τα δυνητικά μέσα που διαθέτει ο εξάγων αυτής να την εφαρμόσει. Όταν η *μπλόφα* είναι αξιόπιστη, ισχυροποιεί τον πειθαναγκασμό εξοικονομώντας πόρους. Εάν όμως καταρρεύσει, το κράτος υποβαθμίζει το γόητρό του στο διεθνές θέατρο και αποδυναμώνεται.

Η Τουρκική στρατηγική εστιάζει στην σχηματοποίηση του διεθνούς και περιφερειακού της περιβάλλοντος μέσω της προώθησης των συμφερόντων της, ελαχιστοποιώντας παράλληλα το κόστος για αυτή, με συνεχείς εξαγγελίες απειλών κατά της Ελλάδας. Με συνεχιζόμενη επιθετική ρητορική της μορφής «θα έρθουμε ξαφνικά ένα βράδυ», όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Πρόεδρος Ερντογάν, «ο Στρατός μας έχει λάβει σαφείς οδηγίες», του ΥΕΘΑ της Τουρκίας Ακάρ και «Παιχνιδάκι να φτάσουμε από τη μία όχθη του Αιγαίου στην άλλη», του Μπαχτσελί, η Τουρκία επιδιώκει τη διαμόρφωση μίας εικόνας πως δεν μπλοφάρει. Για του λόγου το αληθές, πιθανώς πρόκειται για *μπλόφα*, όχι όμως αλόγιστη και άκριτη ώστε να απαγκιστρωθεί από αυτή και να βλάψει το κύρος της. Εν αντιθέσει με τα υπέρμαχα του Status quo κράτη, η αντίληψη της απειλής ως έννοια για την Τουρκία διαφέρει. Ως αναθεωρητικό κράτος με ηγεμονικές βλέψεις, το νόημα της απειλής για αυτή έχει υπαρξιακό και ζωτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, η Τουρκία εκλαμβάνει ως απειλή οτιδήποτε συνιστά τροχοπέδη των περιφερειακών της βλέψεων, με την Ελλάδα να αποτελεί μία *απέραντη απειλή* (Ηφαιστος, 2019).

4.1.1. Η επιθετικότητα της Τουρκίας έναντι της Ελλάδος στην Ανατολική Μεσόγειο

Η Ελληνοτουρκική αντιπαλότητα απαριθμεί πληθώρα διαχρονικών ζητημάτων που αφορούν την αμφισβήτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων της Αθήνας από την Άγκυρα. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι:

- Η αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, όπου η Τουρκία (μετά την εισβολή στη Κύπρο) παραβλέπει το άρθρο 51 του Χάρτη περί εφαρμογής νόμιμης άμυνας.

- Η μη αναγνώριση της υφαλοκρηπίδας των νήσων του Αιγαίου και η απαίτηση οριοθέτησης ΑΟΖ στο Αιγαίο βάση των ηπειρωτικών ακτογραμμών των δύο χωρών (Συρίγος & Ντόκος, 2020, σ. 74).
- Η απειλή πολέμου (casus belli), εφόσον η Ελλάδα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 12 ν.μ. στο Αιγαίο (Συρίγος & Ντόκος, 2020, σ.σ. 11-12).
- Οι συνεχιζόμενες εναέριες παραβιάσεις και αμφισβητήσεις του FIR της Ελλάδος.
- Σε συνέχεια αυτού, η μη αναγνώριση των 10 ν.μ. του εναέριου χώρου της Ελλάδος και η μη τήρηση από τουρκικής πλευράς της SAR του Αιγαίου.
- Η δημιουργία γκρίζων ζωνών ελληνικών νησιών, καθώς η Τουρκία δεν αναγνωρίζει την υφαλοκρηπίδα της Ρόδου, Καρπάθου, Κρήτης, Κάσου και συμπλέγματος Καστελλόριζου (Υπουργείο Εξωτερικών Τουρκίας, 1996).
- Στα πλαίσια του Κυπριακού, η Τουρκία διεξάγει παράτυπες γεωσεισμικές έρευνες και γεωτρήσεις, συνοδεία φρεγατών, σε οριοθετημένη ΑΟΖ της Κύπρου (Συρίγος & Ντόκος, 2020, σ. 67).

Η αμφισβήτηση της κυριαρχίας Ελλάδας και Κύπρου αποτελεί διαχρονική στρατηγική επιλογή της Άγκυρας, στοχεύοντας στη ψυχολογική κατάπτωση υπό την απειλή χρήσης βίας, η οποία μάλιστα απολαμβάνει εσωτερικής νομιμοποίησης στη Τουρκία (Συρίγος, 2019). Ο Κ. Σημίτης, πρώην πρωθυπουργός της χώρας, υποστήριξε πως ενώ η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας επικαλείται το Διεθνές Δίκαιο προς προάσπιση των δικαιωμάτων της, είναι διστακτική ως προς την εφαρμογή του λόγω των πιθανών αρνητικών επιπτώσεων που δύνανται να προκύψουν (Σημίτης, 2019).

4.1.2. Η κρίση στη Λιβύη

Η Λιβύη αποτελεί έναν από του σημαντικότερους προμηθευτές ενέργειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του Greenstream, με την Total, την Eni και την Wintershall Dea να δραστηριοποιούνται εγγύς του λιβυκού πελάγους (Μάζης & Σγουρός, 2020, σ.σ. 43-62). Μετά την πτώση του Καντάφι, η χώρα βρίσκεται ξανά σε κρίση από το 2015, με την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας του Σάρατζ να αντιμάχεται τον ηγέτη του Εθνικού Λιβυκού Στρατού

Χαφτάρ της Βουλής των Αντιπροσώπων, σε έναν πόλεμο ο οποίος λαμβάνει υποστήριξη εκατέρωθεν από εξωτερικούς δρώντες.

Η Τουρκία αποτελεί σύμμαχος του Σάρατζ αποστέλλοντας όπλα και μισθοφόρους του Daesh εξυπηρετώντας ενεργειακά συμφέροντα ανάπτυξης υποδομών μέσω των εταιριών πετρελαίου BOTAS και ΤΡΑΟ (Μάζης & Σγουρός, 2020, σ.σ. 46-47). Επιπλέον, η Άγκυρα συνυπέγραψε με την εν λόγω Κυβέρνηση το παράνομο τουρκο-λιβυκό μνημόνιο το Νοέμβριο του 2019 με την οριοθέτηση ΑΟΖ προς εξωτερική εξισορρόπηση του ενεργειακού τόξου Ελλάδος – Κύπρου – Αιγύπτου – Ισραήλ (Κωτούλας & Πλακούδας, 2020, σ. 11) καταπατώντας πλήρως το δικαίωμα επέκτασης αιγιαλίτιδας ζώνης που προσδίδει το Δίκαιο της Θάλασσας στη χώρα μας.

Η παράνομη, κατά τη συμφωνία του Βερολίνου, μεταφορά στρατιωτικού εξοπλισμού από τη Τουρκία, οδήγησαν στην ρήξη των σχέσεων της με τη Γαλλία, η οποία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής επιχείρησης IRINI εκτελεί νηοψίες, στις οποίες η Άγκυρα αντιτίθεται. Η υποστήριξη των «Αδελφών Μουσουλμάνων» από τον Τούρκο Πρόεδρο και η διείσδυση του πολιτικού Ισλάμ μέσω αυτού στη Λιβύη, αποτελεί απειλή για τη γειτονική Αίγυπτο. Ως αποτέλεσμα, το χάσμα μεταξύ Τουρκίας – Αιγύπτου να αμβλύνεται περισσότερο, με τη τελευταία να τάσσεται στο πλευρό του Χαφτάρ εμπράκτως (Μάζης & Σγουρός, 2020, σ. 49). Στο πλευρό του στρατάρχη βρίσκονται και η Ρωσία με τη Γαλλία, με την τελευταία να επιδιώκει την ανάσχεση της τρομοκρατίας του Ισλάμ, εξυπηρετώντας ενεργειακά συμφέροντα πρόσβασης σε πετρελαϊκά κοιτάσματα στο Σαχέλ. Η Ιταλία, αν και αρχικά υποστήριζε τον Σάρατζ, εν τέλει θορυβούμενη από την στρατιωτική εμπλοκή της Άγκυρας στην El – Feel, περιοχή ενεργειακών ερευνών της ιταλικής ΕπΙ, τάχθηκε με το πλευρό της Γαλλίας ώστε να εξυπηρετήσει κι αυτή με τη σειρά της τα δικά της ενεργειακά συμφέροντα.

4.1.3. Η εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού

Η Άγκυρα εκμεταλλεύτηκε την αστάθεια της Ευρώπης και την απουσία ενός κανονιστικού πλαισίου πολιτικοποιώντας το προσφυγικό ζήτημα, εκβιάζοντας για μία σειρά ανταλλαγμάτων από την Ευρώπη (Φίλης, 2017, σ.σ. 20-21, σ.σ. 63-64). Απώτερος σκοπός πλην της οικονομικής της ενίσχυσης ήταν η εξωτερική νομιμοποίηση της στρατιωτικής παρουσίας στη Βόρεια Συρία (Reuters, 2020). Παράλληλα, στόχευσε στην αποσταθεροποίηση της Ελλάδος λόγω της εσωτερικής αναταραχής με την απότομη είσοδο εκατομμυρίων μεταναστών, κάτι που

το ΚΥΣΕΑ χαρακτήρισε ως ασύμμετρη απειλή (ΚΥΣΕΑ, 2020), καθώς η χώρα αναγκάστηκε να κινητοποιήσει όλους τους κλάδους των ενόπλων δυνάμεων, το οποίο κόστισε οικονομικά, την ώρα που η Τουρκία δεν χρειαζόταν να κάνει το ίδιο. Ωστόσο, μετά από ισχυρή διπλωματική αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα εξασφάλισε οικονομική και συνοριακή υποστήριξη στα πλαίσια μία πολιτικής κλειστών συνόρων.

4.1.4. Οι παράνομες διεκδικήσεις της Άγκυρας και η δημιουργία τετελεσμένων.

Η Τουρκία αντιλαμβανόμενη τις συνεχείς απεμπολές της από τα ενεργειακά δρώμενα της Ανατολικής Μεσογείου εφήρμοσε μία τακτική διαστρέβλωσης και αγνόησης του Διεθνούς Δικαίου πλάθοντας μία γεωπολιτική θεωρία που στηρίζεται στην ισχύ των αριθμών. Εμφανίζοντας χάρτες των τουρκικών διεκδικήσεων, η Άγκυρα επικαλείται την «αρχή της ευθυδικίας», υποστηρίζοντας πως ως το κράτος με την μεγαλύτερη ακτογραμμή στη Μεσόγειο πρέπει να έχει μεγαλύτερη επήρεια σε ΑΟΖ. Οι χάρτες αυτοί υιοθετούν τη στρατηγική προσέγκυσης των ενδιαφερόμενων μερών σε διαπραγματεύσεις μαζί της, υπό το πρίσμα του «ευρήματος συνεκμετάλλευσης» μέσω της δημιουργίας τετελεσμένων (Ροζάκης, 2019).

Στο θέμα των ελληνοτουρκικών, η συνεργασία αφορά σε «συνεργατική πρακτική με το πιστόλι στον κρόταφο». Έτσι, ως μοναδική λύση προβάλλεται η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο (Ροζάκης, 2019). Το πρόβλημα είναι πώς η Ελλάδα θα καταφέρει να παραπέμψει την Άγκυρα στη Χάγη ή να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις μαζί της, όταν το πλαίσιο της διαπραγμάτευσης επισκιάζεται από την απειλή πολέμου και όταν στο πακέτο επιδιώξεων της Τουρκίας τίθενται όλα τα ζητήματα που αποσκοπούν στην αναθεωρητική της στρατηγική, συμπεριλαμβανομένου και του Αιγαίου (Καθημερινή, 2020). Δηλώσεις του ΥΠΕΞ της Τουρκίας σχετικοποιούν την κυριαρχία της Ελλάδας και κρίνονται ως απαράδεκτες, καθώς προκύπτει η αίσθηση ότι η προσφυγή στην Χάγη δεν θα μετριάσει τον τουρκικό μεγαλοϊδεατισμό (Υφαντής, 2020, σ.σ. 4-5). Έχοντας εξαιρέσει την αποστρατικοποίηση των νήσων του Αιγαίου και τις γκρίζες ζώνες της που θέτει η Τουρκία σε ελληνικά νησιά από την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου και δεδομένου ότι τα όρια FIR και SAR δεν εμπίπτουν στη Δικαστική δικαιοδοσία αλλά σε διεθνείς συνθήκες, το μόνο ζήτημα που είναι αρμόδια η Χάγη να επιλύσει αποτελεί αυτό του εθνικού εναέριου χώρου. Ωστόσο, αυτό επιλύεται με το νόμιμο δικαίωμα επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ, το οποίο δεν μπορεί να εκδικαστεί και στο οποίο η Τουρκία έχει θέσει *casus belli*. Επομένως, το μοναδικό ζήτημα που πρακτικά υπάγεται στη δικαιοδοσία

του Διεθνούς Δικαστηρίου είναι η οριοθέτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο (Ροζάκης, 2019).

Εν γνώσει της πολιτικής αδράνειας τόσο της Ελλάδας όσο και του NATO, η Τουρκία ανήγαγε την τακτική του εκβιασμού σε τέχνη, παραβιάζοντας ακατάπαυστα τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας και διατηρώντας τα ηνία των πρωτοβουλιών στα τεκταινόμενα της ΝΑ Μεσογείου. Έχοντας μείνει πίσω στο θέμα των εξοπλισμών, η Άγκυρα επιδιώκει να αντισταθμίσει την κατάσταση «εξαγοράζοντας χρόνο» με τη σύναψη παρανόμων συμφωνιών, όπως αυτή του Τουρκολυβικού μνημονίου και την απειλή χρήσης βίας με τη λογική τελεσιγράφων, όπως το *Casus Belli*, κάτι το οποίο η χώρα μας συνεχίζει να την ενθαρρύνει να πράττει διαχρονικά, καθώς τόσο τα ΜΜΕ όσο και η πολιτική βούληση παρουσιάζονται να διακατέχονται από ένα φοβικό σύνδρομο. Καμία εκ των τουρκικών διεκδικήσεων σε Αιγαίο και Αν. Μεσόγειο δεν στηρίζονται στο Διεθνές Δίκαιο. Αντιθέτως, πρόκειται για πολιτικές διεκδικήσεις που το καταπατούν κατάφορα και τρέφονται από την ληθαργική και φοβική ψυχραιμία της πολιτικής βούλησης των εκάστοτε ελληνικών κυβερνήσεων που διακατέχονται από το αίσθημα του ετεροπροσδιορισμού (Λαμπρόπουλος & Καλεντερίδης, 2022).

4.2. Οι προβληματικές που ενέτειναν την Τουρκική απειλή

4.2.1. Το φοβικό σύνδρομο της Ελλάδας

Η μεθοδική συνέπεια των τουρκικών απειλών εναντίων της Ελλάδας, όπως αυτή του *Casus Belli*, αναπαράγονται συχνά σε τέτοιο βαθμό και με τέτοιο τρόπο, τόσο από τα ΜΜΕ όσο και από πολιτικό προσωπικό της χώρας, ώστε να καλλιεργείται μία πεποίθηση νομιμοποίησης του παράλογου και του παράνομου. Υιοθετείται σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο πως για να ασκήσουμε τα κυριαρχικά μας δικαιώματα θα πρέπει να διαπραγματευτούμε με τον αναθεωρητή θύτη. Σε καμία διερευνητική επαφή με τη Τουρκία δεν τίθεται το θέμα της επέκτασης των χωρικών υδάτων στο τραπέζι, με αποτέλεσμα η τουρκική ηγεσία να αισθάνεται ασφάλεια. Η Τουρκική Πρεσβεία συλλέγει και αποστέλει υλικό εφημερίδων, άρθρων, τηλεοπτικών καναλιών που αναπαράγεται στην Ελλάδα και αφορά τα ελληνοτουρκικά και αποστέλει στην Άγκυρα το

κλίμα φόβου που καλλιεργούν οι τουρκικές απειλές (Καλεντερίδης, 2022). Σε αυτό τον πολιτικό μιθιδρατισμό (Δρίβας, 2019) που καλλιεργήθηκε στη χώρα μας, στον εκάστοτε κυβερνητικό ετεροπροσδιορισμό στο θέμα των ελληνοτουρκικών και σε αυτό το φοβικό σύνδρομο, επαφύεται το δόγμα της Γαλάζιας πατρίδας. Η Ελλάδα εφαρμόζε την τακτική «δεν κάνουμε τίποτα που μπορεί να προκαλέσει τη τουρκική αντίδραση, ούτε καν τα αυτονόητα», δόγμα το οποίο αντανakλάται στη μη επέκταση των 12 ν.μ., στην μη ανακήρυξη ΑΟΖ με τη Κύπρο, στη μη κατάθεση συντεταγμένων και στο μη κλείσιμο των κόλπων με ευθείες γραμμές βάσης. Αποτέλεσμα αυτού είναι η επέκταση του τουρκικού casus belli και στη Κρήτη (Λυγερός, 2023).

Οποιαδήποτε μεταβολή του status quo επηρεάσει τον Αιγαίο χώρο και τις κόκκινες γραμμές της Ελληνικής Στρατηγικής δύναται να υποδαυλίσει την αξία της χώρας μας, την ώρα που η Ανατολική Μεσόγειος αποκτά σημασία υποσυστήματος και όχι απλώς ένα γεωπολιτικού σταυροδρομίου (Λίτσας, 2019). Το φοβικό σύνδρομο και η ,κατά καιρούς, «λειθαργική ψυχραιμία» που παρουσίασε η Ελλάδα, ελλοχεύουν τον κίνδυνο παγίωσης και αποδοχής των τουρκικών αξιώσεων στο Αιγαίο, κάτι το οποίο δύναται να σημάνει συγκυριαρχία (Λουκόπουλος, 2019) και να αλλοιώσει την αξιοπιστία της ελληνικής αποτροπής, πράγμα που θα οδηγήσει τα ορθολογικά κράτη της περιφέρειας να αναπροσαρμόσουν τη στρατηγική ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου υπέρ της Τουρκίας.

4.2.2. Ο ενδιασμός εφαρμογής της στρατηγικής αποτροπής

Το στρατηγικό δόγμα της Ελλάδος έναντι της Τουρκικής παραβατικότητας υποστηρίζεται ότι είναι αποτρεπτικό. Ωστόσο, τα γεγονότα των τελευταίων δεκαετιών αποδίδουν στην υιοθέτηση μίας στρατηγικής κατευνασμού· χείριστη επιλογή για κράτος υπέρμαχο του status quo. Ο όρος *αποτροπή* ισοδυναμεί με μία κατάσταση διατήρησης του υφιστάμενου status quo υπό την απειλή χρήσης βίας, απειλή που ακολουθεί η Τουρκία αποσκοπώντας στη μεταβολή του status quo, επονομαζόμενη *στρατηγικός πειθαναγκασμός* (Κολιόπουλος, 2008, σ. 21). Η *αποτροπή*, κατά τον Kenneth Waltz (Κουσκουβέλης, 2014, σ.σ. 441-442), συνεπάγεται τη δημιουργία φόβου για τις επακόλουθες συνέπειες στο κράτος που αποτρέπεται και προϋποθέτει την ύπαρξη στρατιωτικής ισχύος. Παρότι η Ελλάδα έχει κινητοποιηθεί έντονα σε στρατιωτικό και διπλωματικό επίπεδο, όποτε ασκείται πειθαναγκασμός από τη Τουρκία παρατηρείται έντος δισταγμός, από ελληνικής πλευράς, εφαρμογής του

αποτρεπτικού δόγματος. Η ταύτιση της έννοιας της αποτροπής με την αποφυγή θερμού επεισοδίου, αποδίδει σε κατευνασμό και υποχωρητικότητα, οδηγώντας σε μία «ληθαργική ψυχραιμία», η οποία υποθάλλει τη στρατηγική αποδυνάμωση. Αυτό οφείλεται στην απουσία του στοιχείου του *σχετικού κόστους* και της *επιβολής κόστους στον αντίπαλο*, βασικά συστατικά της αποτροπής (Κολιόπουλος, 2008, σ.σ. 22-23), τα οποία πηγάζουν εν απουσία πεποιθήσης θεμιτού αποτελέσματος και νίκης.

4.2.3. Η απουσία μακροπρόθεσμης ολιστικής στρατηγικής

Τέλος, παρατηρείται ότι η αποκαλούμενη «στρατηγική» της χώρας μας δεν αφορά σε κάποιο μακροπρόθεσμο και ευδιάκριτο στόχο, αλλά σε τακτικές κινήσεις οι οποίες λειτουργούν ως αντίδραση έναντι των τουρκικών ενεργειών. Την ώρα που η Τουρκία έχει θέση σε εφαρμογή την υλοποίηση του Δόγματος της Γαλάζιας πατρίδας, που αποτελεί πυλώνα της Υψηλής της Στρατηγικής, με τους διεθνείς δρώντες να παρακολουθούν σε ετοιμότητα εξυπηρέτησης των εθνικών και οικονομικών τους συμφερόντων, η Ελλάδα βρίσκεται στη μέση των γεγονότων δίχως να προβάλλει ένα ολιστικό σχέδιο, αλλά μία στρατηγική αναχαίτισης των τουρκικής παραβατικότητας του τύπου «βλέποντας και κάνοντας» (Βαίτσης, 2019, σ. 5). Η χώρα δεν έχει καταρτίσει εθνική στρατηγική, αλλά στηρίζεται στις θέσεις των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης συναρτήσει των ιδεολογικών πεποιθήσεων της εκάστοτε κυβέρνησης. Δεν έχει ιδρυθεί Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο είναι κομβικό στην προώθηση εθνικής συναινέσεως σε θέματα που άπτονται της ασφάλειας της χώρας και στο σχεδιασμό διαχείρισης κρίσεων (Δρακόπουλος & Ντόκος, 2020), δεν έχει ανακηρύξει ΑΟΖ με Κύπρο και Τουρκία και ο σχεδιασμός γεωτρήσεων παραμένει δυσκίνητος.

4.2.4. Οι ατελέσφορη προσκόλληση στο Διεθνές Δίκαιο

Αν και η Ελλάδα έχει διαμορφώσει ένα συνεργατικό πλαίσιο συνεκμετάλλευσης στην Ανατολική Μεσόγειο, οποιαδήποτε διαπραγμάτευση σε θέματα που εμπίπτουν στην εθνική της κυριαρχία με τη Τουρκία πιθανώς να αποστείλλουν μήνυμα αναξιοπιστίας. Είναι αποδεκτό το γεγονός ότι η χώρα μας δεν δύναται να επιβάλει το Δίκαιο των θέσεων της διά της στρατιωτικής ισχύος κι έτσι το Διεθνές Δίκαιο αποτελεί πεδίο προνομιακό για την Ελλάδα, όπως και πεδίο άσκησης πιέσεων και κυρώσεων. Ωστόσο, η ΕΕ και το ΝΑΤΟ επιμένουν στις διμερή επίλυση του ζητήματος την ώρα που η βασική θέση της Τουρκίας δεν είναι η προσφυγή στη Χάγη, παραμένει αδιάλλακτη και ωθεί την Αθήνα σε διμερή διαπραγμάτευση προκειμένου να επιβάλει

με την ισχύ της θεμιτά για αυτή αποτελέσματα υπό το πρίσμα του casus belli. Η προβληματική της Ελλάδας στο παρόν θέμα τις τελευταίες δεκαετίες αφορούσε στην άγωνα επίκληση της νομιμότητας των θέσεών της επικαλούμενη ορθά το Διεθνές Δίκαιο, αλλά δίχως να είχε τη δυνατότητα προάσπισης των εθνικών της συμφερόντων και την αξίωση επιβολής κυρώσεων από τη ΕΕ στη Τουρκία, εμφανιζόμενη διστακτική ως προς τις επιπτώσεις ενάσκησης των νόμιμων δικαιωμάτων της. Η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο έχει νόημα όταν το κράτος που την επιδιώκει αξιώνει τον σεβασμό των τρίτων χωρών όντας το ίδιο σε θέση διαφύλαξης των κυριαρχικών του δικαιωμάτων με κάθε κόστος, κάτι που την τελευταία δεκαετία απουσίαζε. Ως αποτέλεσμα αυτού, η προσφυγή στη Χάγη προβάλλονταν ως κατευναστική ενέργεια και όχι ενέργεια άσκησης πίεσης, καθότι η ελληνική πολιτική ηγεσία λειτουργούσε με κατευναστικούς μηχανισμούς και δεν εργάζονταν σοβαρά στη διαμόρφωση συμμαχιών στην ευρύτερη περιοχή, ώστε να ορίσει η ίδια το περιβάλλον της διπλωματικής προσπάθειάς της, γεγονός το οποίο δύναται να αναδιαμορφώσει εις βάρος μας το προαναφερθέν συνεργατικό πλαίσιο (Λάβδας & Λίτσας, 2020, σ.σ. 2-3).

Η χρόνια αυτή άποψη της προσκόλλησης της Ελλάδας στο Διεθνές Δίκαιο ως μοναδική λύση, δίχως να έχει η ίδια καθορίσει το πλαίσιο διαπραγμάτευσης των ελληνοτουρκικών διαφορών κατήντησε ανεργάτιστη και γραφική (Ροζάκης, 2019). Μάλιστα, η συμπερίληψη του πλήρους τουρκικού πακέτου διεκδικήσεων καθιστά την ελληνική στάση υποχωρητική, την νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων που εμπίπτουν στη κυριαρχία της και των αυτών έρευνας και εκμετάλλευσης που ορίζει το Διεθνές Δίκαιο προβληματική και την αντιμετώπιση της μαξιμαλιστικής Τουρκίας φοβική (Φιντικάκης, 2019). Η έννοια του Δικαίου της Θάλασσας είναι δυναμική, ωστόσο η «φοβική ψυχραιμία» της Ελλάδας έναντι της πρόκλησης ενός ατυχήματος επιτρέπει στη Τουρκία να παράγει «Δίκαιο» με δικές τις πρωτοβουλίες, ανεμπόδιστα και να αγνοεί με επιδεικτικό τρόπο την Ελληνική διπλωματική γραμμή, αναγκάζοντας την χώρα μας να διεθνοποιεί συνεχώς το γεγονός, προκαλώντας δυσφορία στα συμμαχικά κράτη (Litsas, 2019). Επιπρόσθετα, η σταδιακή απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Δύση δυσχεραίνει την εγγύηση μίας έντιμης ελληνο-τουρκικής συμφωνίας (Κουτσομούτης, 2019), όταν οι σχέσεις τους εδράζονται σε ένα πλαίσιο «μηδενικού αθροίσματος» (Λίτσας, 2019). Από την άλλη, η Διεθνής νομοθεσία πρέπει να παραμείνει καίριο στρατηγικό εργαλείο της χώρας μας, διότι εξοβελίζοντας την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο μπορεί να βλάψει το κύρος της Ελλάδας και να παρουσιάσει τη Τουρκία ως τιμητή του Δικαίου (Υφαντής, 2020).

4.2.5. Η επαμφοτερίζουσα στάση του NATO και της ΕΕ στο ζήτημα των κυρώσεων

Στη συνεπή τακτική εκβιασμού της Τουρκίας τόσο με το μεταναστευτικό, με την αρνησικυρία επιβολής κυρώσεων στη Ρωσία, την ένταξη της Σουηδίας και της Φιλανδίας στο NATO, όσο και με τις ακατάπαυστες παραβιάσεις των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας και της Κύπρου, το NATO υιοθετεί τη στάση του Ποντίου Πιλάτου. Βρίσκοντας εύφορο έδαφος, η Άγκυρα συνεχίζει να ενεργεί αυτοβούλως εκμεταλλευόμενη επιτηδείως το Ρωσσοουκρανικό πόλεμο, εμφανιζόμενη ως διαμεσολαβήτρια δύναμη, αρνούμενη να εφαρμόσει τις κυρώσεις της Δύσης, αλλά επιδίδεται μάλιστα και σε εμπορικές δοσοληψίες με όλους τους διαπλεκόμενους. Η κατευναστική τακτική του Γενικού Γραμματέα του NATO αποτυγχάνει ιστορικά και η Δύση φαίνεται πως δεν μαθαίνει από την υπόθεση του Χίτλερ ώστε να υιοθετήσει σκληρές κυρώσεις έναντι της Τουρκίας, η οποία οσάκις παραβιάζει τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου (Δρόσος, 2022).

Η ΕΕ από την άλλη συνεχίζει τη στείρα καταδίκη των παράνομων ενεργειών της Άγκυρας, ωστόσο παραμένει διαιρεμένη αναφορικά με την επιβολή κυρώσεων ή όχι. Εναποθέοντας της ελπίδες στις εκλογές τους 2023, η ΕΕ αποφεύγει να ασκήσει διπλωματικές πιέσεις στην Άγκυρα με την πεποίθηση ότι η εκλογή νέου προέδρου θα επαναφέρει την Τουρκία στο βαγόνι της Δύσης. Ωστόσο, τέτοιου είδους αντίληψη υποτιμά τις βαθύτατες αλλαγές που συντελέστηκαν την τελευταία 20ετία στη γείτονα χώρα. Η πολιτική του εξευμενισμού του γκρίζου λύκου και η πολιτική του μαστιγίου και του καρότου όχι μόνο δεν απέδωσε αλλά αποθρασύνει την Άγκυρα (Καλεντερίδης, 2022). Η επαμφοτερίζουσα στάση στα ελληνοτουρκικά στηρίζει τον αναθεωρητή του Status quo, καθώς πρόκειται για μία στάση μεροληπτική παρά ουδέτερη, συνιστώντας της κυρώσεις έναντι στη Ρωσία «κενό γράμμα», καθώς αφορούν ξεκάθαρη περίπτωση διακριτικής μεταχείρισης.

4.3. Η αναθεώρηση της Ελληνικής Στρατηγικής σήμερα

Οι παρούσες προβληματικές σε συνδυασμό με την περιφερειακή αστάθεια του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου, τη προσφυγική κρίση, την επιθετική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και την παρουσία νέων γεωπολιτικών ευκαιριών μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου, παρακίνησαν την Ελλάδα προς υιοθέτηση ενός πιο ενεργού ρόλου στη περιοχή (Τσαρδανίδης, 2019). Οι περιφερειακές προκλήσεις που προωθεί ο

αναθεωρητισμός της Άγκυρας υπό την αιγίδα του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας» σε συνδυασμό με την ελλιπή συνδρομή της ΕΕ προς επίλυση των διμερών κρίσεων στην Ανατολική Μεσόγειο, ώθησαν την ελληνική ηγεσία στην διαμόρφωση μίας νέας ενεργητικής και πιο δυναμικής στρατηγικής (Tziaras, 2021, σ. 33), προκειμένου να ενισχύσει την επιρροή της και να ελαχιστοποιήσει την ευπάθεια και την τρωτότητά της σε περιφερειακές κρίσεις.

4.3.1. Οι πυλώνες της νέας Ελληνικής Στρατηγικής

Η ελληνική ηγεσία αντιλήφθηκε την αναθεωρητική συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία επιβαρύνει τις ΗΠΑ κι έτσι επιδίωξε να διαμορφώσει μία νέα εικόνα για τη χώρα, πλήρως συμβατή των συμφερόντων της Ουάσιγκτον, ως πυλώνας σταθερότητας της περιοχής. Η ενίσχυση των διμερών σχέσεων της Ελλάδας με το Ισραήλ, την Αίγυπτο, την Ιορδανία και το Λίβανο, χώρες αμερικανικής επιρροής, οδήγησαν σε μία στρατηγική συνεργασία της χώρας μας με τις ΗΠΑ (Πρωτόκολλο ελληνοαμερικανικής αμυντικής συνεργασίας, 2020), την στιγμή που η Ουάσιγκτον νοεί πως οι ενέργειες της Τουρκίας (παράνομες δραστηριότητες σε ελληνικές και κυπριακές θαλάσσιες ζώνες και συνεργασία με τη Ρωσία) φθείρουν τη συνοχή του NATO.

Η στρατηγική της Ελλάδας πλέον εντάσσεται στο πλαίσιο της «έξυπνης ισχύος», όπως τη διατύπωσε ο Joseph Nye (Heywood, 2016, p. 681) εφαρμόζοντας μία πολιτική ατζέντα η οποία προάγει τα εθνικά συμφέροντα μέσω της πειθούς και της προσφοράς κινήτρων, στοχεύοντας στην έλξη περιφερειακών παικτών της Ανατολικής Μεσογείου και την ταύτιση αυτών με τα συμφέροντά της. Παράλληλα με τις συνεχείς επιδιώξεις προς αναβάθμισης της επιρροής της, η Ελλάδα εκμεταλλευόμενη τις προκλήσεις της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας αξιοποιεί την επιθετική ρητορική των αντιπροσώπων της τουρκικής ηγεσίας και εκθέτει την γείτονα χώρα όποτε καθίσταται δυνατό.

Πιο συγκεκριμένα, η στρατηγική της Ελλάδος σήμερα καλύπτει πολλαπλές θεματικές, με την εξωτερική πολιτική να αντανakλάται σε πέντε αλληλεπικαλυπτόμενους πυλώνες (Δένδιας, 2021 & Κουκάκης, 2022):

- Ο πρώτος πυλώνας αφορά το δυτικό τμήμα των Βαλκανίων, λειτουργώντας ως επιβοηθητική δύναμη της ευρωπαϊκής προοπτικής της Αλβανίας και της Βόρειας Μακεδονίας αλλά και ως μία «οιονεί εγγυήτρια δύναμη» στο Κόσσοβο, τη

Βοσνία Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο με την παροχή στρατιωτικής υποστήριξης, για το ευρύτερο μέλλον τους στο πλαίσιο των δυτικών χωρών, υποκαθιστώντας αξιόπιστα το βαθμό της τουρκικής επιρροής στις χώρες αυτές.

- Ο δεύτερος πυλώνας αφορά στην ελληνική εμπλοκή στο Νότιο κύκλο, στον οποίο συγκαταλέγονται οι χώρες του Ισραήλ, της Αιγύπτου, των ΗΑΕ, του Κουβέιτ, της Σαουδικής Αραβίας, του Μπαχρέιν, της Παλαιστίνης, της Συρίας και της Λιβύης. Ουσιαστικά, στη στρατηγική της Ελλάδος περιλαμβάνεται πλέον και η αναβάθμιση των σχέσεων των χωρών αυτών από οικονομικές σε γεωστρατηγικές, καθώς καθίσταται εμφανές πως η διπλωματική αδράνεια της Ελλάδος στη κρίση της Λιβύης και της Συρίας επιδείνωσε τα προβλήματα για τη χώρα μας.
- Ο τρίτος πυλώνας αφορά στην αναβάθμιση των διμερών μας σχέσεων με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι η θεσμική συμμετοχή της Ελλάδος στη ζώνη του ευρώ δεν αποκαθιστά τις διμερείς σχέσεις της με τα ευρωπαϊκά κράτη.
- Ο τέταρτος πυλώνας αφορά στη στρατηγική σχέση της Ελλάδας με τις ΗΠΑ και τα νομοθετικά της σώματα, μέσω της εφαρμογής της αμυντικής συμφωνίας MDCA, η οποία κατοχυρώνει τη θωράκιση των εθνικών μας συμφερόντων.
- Ο πέμπτος πυλώνας αναφέρεται στις σχέσεις της Ελλάδας με κράτη μόνιμα μέλη του ΣΑ, όπως η Ρωσία και η Κίνα, αλλά και χώρες στον Καύκασο.

4.3.2. Η συμμαχία με το Ισραήλ

Στο πλαίσιο του δεύτερου στρατηγικού κύκλου, η Ελλάδα εκμεταλλεύτηκε τις συγκυρίες και εντάσσοντας την αραβοϊσραηλινή κρίση στο αντίστοιχο ελληνοτουρκικό φάσμα (Tziampiris, 2021), το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος δικαιολόγησε τα αντίποινα του Ισραήλ μετά την πυραυλική επίθεση της Χαμάς, ως πράξη άμυνας, ενώ ταυτόχρονα υποστήριξε την δημιουργία δύο κρατών με την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα (Ναυτεμπορική, 2021). Κρίσιμο σημείο αποτέλεσε η άμεση συνάντηση του κ. Δένδια, ως ο πρώτος εκ των Ευρωπαίων ηγετών, με τους ομολόγους του στην Ραμάλα και στην Ιερουσαλήμ, σε μία προσπάθεια ανάληψης εποικοδομητικού ρόλου στις σχέσεις των δύο κρατών.

Ορόσημο της περιφερειακής συνεργασίας της χώρας μας με το Ισραήλ αποτέλεσε η ανακάλυψη των πλουτοπαραγωγικών πηγών στην κυπριακή ΑΟΖ (Tziarras, 2021, p. 33), γεγονός το οποίο μετουσίωσε τη διμερή συνεργασία σε τριμερή το 2016, κατόπιν πρωτοβουλίας του τέως πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα (Lerman, 2019, p. 141) με τη συμπερίληψη της Κύπρου. Οι θεματικές της τριμερούς συνεργασίας καλύπτουν πλέον πληθώρα μετώπων, τα οποία εκτείνονται από τον τομέα του κυβερνοχώρου και της ασφάλειας πληροφοριών μέχρι τον ενεργειακό κλάδο, τα αμυντικά εξοπλιστικά προγράμματα και τα κοινά στρατιωτικά γυμνάσια (Lerman, 2019, p. 141-144).

Ο τομέας της αμοιβαίας αμυντικής συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και του Ισραήλ κυριαρχεί, γεγονός το οποίο αντανάκλαται στην καθιερωμένες ανά το έτος μεγάλες στρατιωτικές ασκήσεις στον Αιγαίο χώρο, όπως η «EYNOMIA», άσκηση η οποία επιτρέπει στο Ισραήλ, ελλείψει του στρατηγικού του βάθους, να βελτιώσει τις μαχητικές του ικανότητες. Επιπρόσθετα, αναφορικά με τον εξοπλιστικό τομέα, οι δύο χώρες συμφώνησαν στην από κοινού δημιουργία Σχολής εκπαίδευσης χειρισμού μαχητικών αεροσκαφών στην Καλαμάτα, αξίας 1,7 δισεκατομμύρια ευρώ (Πρώτο Θέμα, 2021). Βέβαια, η στρατηγική της αναβάθμισης των σχέσεων της Αθήνας με το Τελ – Αβίβ δεν αποτελεί μία κλειστή συμμαχία, αλλά εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της ελληνικής στρατηγικής προς διευκόλυνση αυτής να εμβαθύνει τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ.

4.3.3. Η συμμαχία με τις ΗΠΑ

Η Ελλάδα επιδιώκει να προάγει το στρατηγικό της «Status» εκμεταλλευόμενη την παραβατικότητα και την αναθεωρητική συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία απειλεί τα δυτικά πρότυπα (Tziampiris, 2021). Η αναβάθμιση της στρατηγικής της θέσης μετουσιώνεται μέσα από την οικοδόμηση της φήμης ως «αξιόπιστος σύμμαχος» των Δυτικών Δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο, που επιθυμεί τη διατήρηση της ισορροπίας και της σταθερότητας. Έτσι, με γνώμονα τις εξαιρετικές σχέσεις με το Ισραήλ, η χώρα μας προσέγγισε το ενδιαφέρον των ΗΠΑ συνάπτοντας συμφωνίες βαρύνουσας σημασίας. Μάλιστα, όπως δήλωσε ο Πρέσβης Πάιατ, «οι σχέσεις των δύο κρατών βρίσκονται σε πολύ στενό επίπεδο με την Ελλάδα να προσφέρει σπουδαίες ευκαιρίες για την εξωτερική πολιτική της Ουάσιγκτον» (Καθημερινή, 2021).

Στις 14 Οκτωβρίου του 2021, υπεγράφη το δεύτερο τροποποιητικό πρωτόκολλο της MDCA μεταξύ του Έλληνα και Αμερικανού Υπουργών Εξωτερικών, το οποίο αφορά σε

πενταετή συμφωνία μέσω της οποίας η γεωστρατηγική θέση της Ελλάδος γιγαντώνεται (Μανδαλίδης, 2021). Το αυτό πρωτόκολλο προβλέπει την αναβάθμιση ελληνικών βάσεων στη Σούδα, στην Αλεξανδρούπολη και στο Στεφανοβίκειο, όπου θα υπάρχει συνεχής παρουσία αμερικανικών δυνάμεων και θα χρησιμοποιούνται, ιδίως το λιμάνι της Αλεξανδρούπολης, προς προώθηση στρατιωτικών δυνάμεων και οπλισμού στα Βαλκάνια, παρακάμπτοντας τα στενά του Βοσπόρου και τη βάση Ιντζιρλίκ της Τουρκίας, εξυπηρετώντας πλήρως τον πρώτο ελληνικό στρατηγικό πυλώνα που προαναφέρθηκε (Μιχαηλίδης, 2021). Στο πλαίσιο της MDCA συγκαταλέγονται και κοινές στρατιωτικές ασκήσεις στον ελλαδικό χώρο, όπως η διακλαδική άσκηση «Αλέξανδρος – 22», η «ΩΡΙΩΝ-22» και η «Μέγας Αλέξανδρος», οι οποίες αποτελούν δοκιμές σχεδίων χειρισμού κρίσεων και εφαρμογής του εθνικού συστήματος συναγερμού (CNN.gr, 2022). Επιπρόσθετα, ως συνέχεια της στρατηγικής αυτής συνεργασίας, αλλά και εξισορρόπησης της Τουρκικής απειλής για τη χώρα μας, η Ελλάδα εντάχθηκε στο νομοσχέδιο NDAA (Αμυντική Διακοινοβουλευτική Εταιρική Σχέση) το οποίο ψηφίστηκε από την ολομέλεια της Γερουσίας και αφορά σε οικονομικά πακέτα στήριξης του αμυντικού μας προϋπολογισμού και εκσυγχρονισμού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από τις ΗΠΑ (ΤοΒΗΜΑ, 2021). Μέσω αυτού, η Ελλάδα κατατάχθηκε στο εξοπλιστικό πρόγραμμα των μαχητικών αεροσκαφών F-35 την ώρα που η Άγκυρα αποκλείεται από το αντίστοιχο πρόγραμμα, ενώ ήδη έχουν καταφθάσει τα 1200 θωρακισμένα οχήματα M1117 από τις ΗΠΑ (Mitzer & Oliemans, 2022) . Τέλος, κατά τη διάρκεια της υπογραφής της εν λόγω Αμοιβαίας Αμυντικής Συμφωνίας, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών έκανε σαφές πως με τη συμφωνία αυτή, σε συνδυασμό με την άριστη αμυντική σχέση της Ελλάδος με τη Γαλλία, ενισχύεται ο Νοτιοανατολικός βραχίονας του NATO (Καθημερινή, 2021), με το οποίο οι ΗΠΑ ομογνωμονούν.

4.3.4. Η αναβάθμιση των σχέσεων με τον Αραβικό Κόσμο

Η Ελλάδα ενίσχυσε τις διμερείς σχέσεις της με τα Αραβικά κράτη. Η έναρξη των άμεσων διπλωματικών επαφών έγινε με το Κάιρο. Πλέον, η ελληνοαιγυπτιακή συμμαχία έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις σε διάφορους τομείς μέσα σε ένα πλαίσιο λήψης αποφάσεων καθοριστικό για την ενεργειακή αρχιτεκτονική ασφαλείας της Ανατολικής Μεσογείου. Η διμερής αυτή συνεργασία προάχθηκε σε πολυμερή με την συμπερίληψη της Κύπρου, αλλά και της Γαλλίας και των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων (Tziaras, 2021, p.p. 33-37).

Η Αίγυπτος αποτελεί πλέον έναν αναμφισβήτητο στρατηγικό εταίρο της Ελλάδας, με τη συμμαχία να γαλουχείται έτσι ώστε να εξισορροπήσει την Τουρκική παραβατικότητα στο Αιγαίο και το Λιβυκό Πέλαγος, με το Κάιρο να συνδράμει εμπράκτως στις στρατηγικές ανασχές της χώρας μας ενάντια στο παράνομο τουρκολυβικό μνημόνιο, το οποίο και η Αίγυπτος καταδικάζει (Μπότσαρης, 2022). Έχοντας δημιουργήσει μία σχέση οικονομικής και ενεργειακής αλληλεξάρτησης, τα δύο κράτη φιλοδοξούν την διασύνδεση των λιμένων τους, με την Ελλάδα να αποτελεί διαμετακομιστικός κόμβος προϊόντων και ενέργειας σε Δυτικά Βαλκάνια και Ευρώπη (Shama, 2019, p. 100). Σε δήλωση του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών στον ομόλογό του στο Κάιρο, η Ελλάδα και η Αίγυπτος αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και του αραβικού κόσμου, έχοντας ως κοινή πολιτική ατζέντα την ευημερία και σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου και την ειρηνική επίλυση της Λιβυκής κρίσης (Δένδιας, 2021).

Σε συνέχεια των παραπάνω, η εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ και ορισμένων εκ των αραβικών χωρών (Tziampiris, 2021) ενίσχυσε την διπλωματία της Ελλάδας με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και τη Σαουδική Αραβία. Συγκεκριμένα, η ελληνική ηγεσία υπέγραψε συμφωνία αμοιβαίας αμυντικής συνδρομής με το Αμπου Ντάμπι σε περίπτωση απειλής της εδαφικής ακεραιότητας ενός εκ των δύο κρατών. Μάλιστα, τον Αύγουστο του 2020, περίοδος μεγάλης ελληνοτουρκικής έντασης, τα ΗΑΕ απέστειλαν αερομαχητικά F-16 για διεξαγωγή κοινών αεροναυπηγικών ασκήσεων με την Ελλάδα (Νέδος, 2020). Στην ενίσχυση των σχέσεων με τα Αραβικά κράτη εντάσσεται και η επίσκεψη του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ κ. Φλώρου στο Ριάντ της Σαουδικής Αραβίας στο πλαίσιο της κοινής αεροπορικής στρατιωτικής άσκησης Falcon eye (Φλώρος, 2021).

Επιπλέον, η Ελλάδα έλαβε την πρωτοβουλία της δημιουργίας του Φόρουμ «Φιλία» στην Αθήνα, στο οποίο συμμετείχε η Αίγυπτος, τα ΗΑΕ, η Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν και η Γαλλία (ΥΠΕΞ Ελληνικής Δημοκρατίας, 2021). Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα προωθεί τόσο τις περιφερειακές συνεργασίες όσο και αναβαθμίζει τη θέση της, υποστηρίζοντας τους δυτικούς σχεδιασμούς και τα συμφέροντα της Γαλλίας και των ΗΠΑ (Tziampiris, 2021). Τέλος, η Ελλάδα πλέον διεκδικεί ένα ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις στη Λιβύη σε μία προσπάθεια αναχαίτισης των τουρκικών μεθοδεύσεων στη περιοχή.

4.3.5. Ελληνικές πρωτοβουλίες στα πλαίσια του μεταναστευτικού

Εκμεταλλεζόμενη τον διττό ρόλο της ως κράτος της Ανατολικής Μεσογείου και μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα επιδιώκει την ανάληψη πρωτοβουλιών προς όφελός της που εξυπηρετούν παράλληλα τα συμφέροντα της Ένωσης (Δένδιας, 2021). Προς επίτευξη αυτού, η χώρα μας προβάλλεται ως συνδετικός κρίκος μεταξύ Ανατολικής Μεσογείου και ΕΕ, λόγω των διμερών και τριμερών συμμαχιών που έχει οικοδομήσει στο υποσύστημα. Μία από τις πρωτοβουλίες που ανέλαβε η Αθήνα αφορούν το μεταναστευτικό. Με γνώμονα τα γεγονότα των μεγάλων προσφυγικών ροών στη Πολωνία και τη Λιθουανία από τη Λευκορωσία, η Ελλάδα παρουσίασε το προσφυγικό ζήτημα ως κοινό ευρωπαϊκό πρόβλημα, χωρίς να εστιάσει αποκλειστικά στην εργαλοιοποίηση των μεταναστών από τη Τουρκία (Δένδιας, 2021 & Μητσοτάκης, 2022). Σε συνέχεια αυτού, η ελληνική ηγεσία δεν αρκέστηκε μόνο σε δηλώσεις αλλά ακολούθησε μία δυναμική προσέγγιση του ζητήματος με την αποτροπή εισόδου μεταναστών από την Τουρκία στη προσφυγική κρίση του 2020, το οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε ως ευρωπαϊκό θέμα (Παπαντωνίου, 2021).

4.3.6. Η στρατηγική συμμαχία με τη Γαλλία

Τέλος, αναφορικά με την αναβάθμιση των διμερών σχέσεων με τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σημαντικότερη εξ αυτών αποτελεί η στρατηγική συμμαχία μεταξύ της Ελλάδας και της Γαλλίας. Η υπογραφή της ελληνογαλλικής αμυντικής συμφωνίας μεταβάλλει τις γεωπολιτικές ισορροπίες στο Αιγαίο, προάγοντας την γεωστρατηγική θέση της χώρας εν καιρώ έντονης τουρκικής παραβατικότητας. Η συμφωνία αυτή, κατά το άρθρο 2, προβλέπει την αμοιβαία στρατιωτική συνδρομή σε περίπτωση που μία εκ των δύο χωρών δεχθεί ένοπλη επίθεση εντός επικράτειάς της, προσδίδοντας σπουδαίο αμυντικό πλεονέκτημα στην Ελλάδα, καθώς οποιαδήποτε εχθρική κίνηση της Τουρκίας αυτομάτως ενεργοποιεί το άρθρο αυτό (Σφαέλος, 2021). Στα πλαίσια της συμφωνίας, οι δύο χώρες συμμετέχουν σε κοινές διακλαδικές ασκήσεις όπως η αποβατική επιχείρηση «ARGO -22» και η άσκηση ενόπλων δυνάμεων «ΩΡΙΩΝ -22» (CNN, 2022). Ταυτόχρονα η Ελλάδα εκσυγχρονίζει τις ένοπλες δυνάμεις με την απόκτηση μαχητικών αεροσκαφών Rafale, συνυπογράφει στην απόκτηση γαλλικών φρεγατών Belharra, στρατηγικών πυρομαχικών Scalp Naval και αναβαθμίζει τις μοίρες των Mirage – 2000 (Σιούσιουρας & Χουρδάκης, 2021). Η συμφωνία αυτή ενισχύει τον ρόλο της Ελλάδας τόσο στη περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου, όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθότι αν και διμερής, η ελληνογαλλική συμμαχία συγκαταλέγεται στο Νατοϊκό και Ευρωπαϊκό πλαίσιο, με τα

συνυπογράφοντα μέλη να προωθούν την Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας της Ένωσης (Σφαέλος, 2022).

4.4. Αποτελέσματα – Προβληματισμοί - Προτάσεις διαμόρφωσης Ελληνικής Στρατηγικής

Ενώ είναι πασιφανές πως η Ελλάδα έχει κάνει μεγάλα βήματα διπλωματικής προόδου την τελευταία τετραετία, το θέμα των ελληνοτουρκικών εντείνεται όλο και περισσότερο. Η επιθετική ρητορική της Τουρκίας είναι εκτενέστατη, οι παραβιάσεις στο Αιγαίο αυξάνονται, μαζί και οι απειλές πολέμου. Συνεπώς, λόγος γίνεται για το πόσο επιτυχημένη τελικά ήταν και είναι η ελληνική αποτροπή.

4.4.1. Τι πετύχαμε;

Οι πυλώνες της αποτροπής είναι η εξωτερική εξισορρόπηση και η αυτοβοήθεια. Αναφορικά με την εξωτερική εξισορρόπηση, από το παρελθόν μέχρι σήμερα υπήρχε έντονη κινητικότητα από ελληνικής πλευράς. Το γεγονός ότι η Ελλάδα αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1979 λειτούργησε ανασταλτικά στις τουρκικές επεκτατικές βλέψεις, πιθανώς φοβούμενες ενδεχόμενες κυρώσεις, κυρίως οικονομικές, εναντίον της. Ομοίως, ανασταλτικό παράγοντα αποτέλεσε η ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, καθώς από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και ύστερα, οι ΗΠΑ και η Δύση επιθυμούν να αποτραπεί κάθε ενέργεια στην Μεσόγειο που μπορεί να θέσει το μηχανισμό του Βορειοατλαντικού συμφώνου υπό κατάρρευση, ιδίως όταν αυτό αφορά σε σύγκρουση δύο θεσμικά συμμαχικών δυνάμεων. Ένα άλλο επίτευγμα της διαχρονικής ελληνικής πολιτικής αποτελεί η αδιαμφισβήτητη διαφύλαξη των ελληνικών μας συνόρων επί δεκαετίες και το γεγονός πως η τουρκική ηγεσία αναγκάστηκε σε πολιτικές ακραίας ρητορικής και όχι σε κινήσεις σκληρής ισχύος, απορρίπτοντας στην ουσία τις εν τοις πράγμασι διακδικήσεις της στον εθνικό μας χώρο. Η διπλωματική ευελιξία που παρουσίασε η Ελλάδα από το 1975 και μετά αντανάκλαται στην ποικιλομορφία των διμερών σχέσεων που κατά χρονικές περιόδους ενεργοποιούνται ως ανασταλτικός παράγοντας στη τουρκική επιθετικότητα. Για παράδειγμα, το 1987 ενεργοποιήθηκε η σχέση με τη Βουλγαρία και τη Συρία, το 2020 με το Ουκρ. Reis ενεργοποιήθηκε η Σαουδική Αραβία αποστέλλοντας F-16, σήμερα προσπαθούμε να ενεργοποιήσουμε την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Η φαρέτρα της εξωτερικής εξισορρόπησης της Ελλάδας την τελευταία πενταετία ενισχύθηκε με ένα πλέγμα στρατηγικών συμμαχιών με τη Γαλλία, τις ΗΠΑ, το Ισραήλ, τα Αραβικά κράτη και την Αίγυπτο, έχοντας ως

κοινό ανομολόγητο παρονομαστή το αντιτουρκικό πρόσημο, καθώς οι χώρες αυτές αντιλαμβάνονται πως ο μόνιμος ταραξίας και παραβάτης του δικαίου αποτελεί η Άγκυρα. Στο πλαίσιο αυτό η κυβέρνηση δρομολόγησε σημαντικά εξοπλιστικά προγράμματα, αναβαθμίζοντας κατακόρυφα το αξιόμαχο των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Συνάπτοντας στρατηγικές συμφωνίες με τη Γαλλία και παρέχοντας στρατιωτικές βάσεις και διευκολύνσεις στις ΗΠΑ, επιδιώκεται η αποτροπή του τουρκικού τυχοδιωκτισμού.

Η ελάχιστη αποτροπή επετεύχθη, γεγονός που επαφύεται στη Θουκυδίδια αρχή «ο φόβος και η ανασφάλεια της αύξησης της σκληρής ισχύος του αντιπάλου αποτελεί αιτία πολέμου». Όπως συνέβη στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, έτσι και η Τουρκία ενοχλείται από τη σταδιακή υπεροχή των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων στο Αιγαίο και την μετατόπιση της ισορροπίας ισχύος. Η Άγκυρα συνηθειτοποιεί πως στα εξοπλιστικά ακολουθεί την ουρά της Ελλάδας και καταγγέλεται για κάθε της ενέργεια καθώς η διεθνής κοινότητα, έμμεσα ή άμεσα, τάσσεται υπέρ της χώρας μας. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα φοβικό σύνδρομο στην Τουρκία το οποίο αντανakλάται στις ενστικτώδεις ενέργειες ανάληψης εκ νέου πρωτοβουλίας με παράνομα τετελεσμένα, στον επηρεασμό της κοινής γνώμης με δαιμονιοποιήσεις και συκοφαντίες κατά της Ελλάδας, τον αποπροσανατολισμό της κοινωνίας της από την κακή οικονομική κατάσταση, την επιθετική της ρητορική και την αύξηση των παραβιάσεων του FIR Αθηνών (Κούσαντας, 2022).

4.4.2 Τι λείπει και πως πρέπει να ενεργήσουμε;

Ωστόσο, παρά τα εκτενή διπλωματικά ανοίγματα της ελληνικής ηγεσίας τα τελευταία χρόνια, η τουρκική επιθετικότητα, που αντανakλάται στην αυξημένη ρητορική και στις διπλωματικές κινήσεις που είναι αντίθετες των συμφερόντων της Ελλάδας, εντείνεται. Η τουρκική ηγεσία επιμένει στη διεκδίκηση ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και εθνικού χώρου και οφείλουμε να το αντιμετωπίσουμε.

Οι απόψεις στρατηγικής αντιμετώπισης των ελληνοτουρκικών σχέσεων εδράζονται σε δύο άκρα. Το ένα άκρο παρακινεί την Ελλάδα να καταφύγει στη «*στρατηγική του χάους*» που η ίδια η Τουρκία εφαρμόζει, ώστε να καταστεί απρόβλεπτη και να γεμίσει τους αντιπάλους με ερωτηματικά για τα σχέδιά της (Τσαϊλός, 2019). Το άλλο άκρο υποστηρίζει ότι οι όροι ισχύος δεν αποτελούν μέρος της λύσης, αντιθέτως η Ελλάδα οφείλει να επιζητήσει την επανασύνδεση της γείτονας χώρας με τη Δύση, διότι μία *διχασμένη* (Huntington, 1996, p. 172) και απομονωμένη Τουρκία θεωρείται εξαιρετικά απρόβλεπτη και επικίνδυνη, κάτι που μετριάζεται

μόνο με την επανενσωμάτωσή της στα δυτικά πρότυπα (Ιωακειμίδης, 2019). Επιπρόσθετα, οι ανεργματίστες προμήθειες οπλικών συστημάτων, των οποίων η συντήρηση είναι πολυδάπανη, δεν συνιστούν στρατηγική, πόσο μάλλον όταν η Άγκυρα όχι μόνο δεν κατευνάζεται, αλλά οξύνει τις εντάσεις ολόένα και περισσότερο (Συρίγος, 2019). Η φύση των ελληνοτουρκικών σχέσεων εγγυάται πως μία ένοπλη αντιπαράθεση θα χαρακτηριζόταν μόνο ως ήττα (Υφαντής, 2020). Από την άλλη, ούτε η τήρηση χαμηλών τόνων και η αποφυγή υιοθέτησης κόκκινων γραμμών ενδείκνυται ως λύση, διότι τότε την πρωτοβουλία κινήσεων αναλαμβάνει η Άγκυρα. Με γνώμονα και τις δύο απόψεις, αντιλαμβάνεται κανείς πως ο πυρήνας των σχέσεων Τουρκίας – Ελλάδας δεν εμπίπτει σε «παίγνιο μηδενικού αθροίσματος», αλλά σε «συμβατική αμοιβαία επιβεβαιωμένη φθορά» (Λίτσας, 2019).

Συνεπώς, η Αθήνα θα πρέπει να αναβαθμίσει τις διμερείς σχέσεις με την Άγκυρα, υπό το πρίσμα ωστόσο μίας πολυδιάστατης συνεκτικής στρατηγικής πειθούς και διπλωματίας και όχι κατευνασμού. Αυτό σημαίνει ότι ναι μεν οφείλουμε να προωθήσουμε την καλή γειτνίαση, αλλά πρωτίστως καθίσταται επιτακτική η διασφάλιση των κυριαρχικών μας δικαιωμάτων. Η ιστορία διδάσκει ότι ο Οθωμανικός μεγαλοϊδεατισμός και τα τουρκικά αφηγήματα υπερκερνιόνται όταν τίθεται σε δράση μία ρεαλιστική στρατηγική η οποία υποστηρίζεται από ισχυρή πολιτική βούληση (Κουσκουβέλης, 2019). Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική θα πρέπει να κινηθεί στους παρατιθέμενους άξονες:

4.4.2.1. Η πραγματική αποτροπή και η δημιουργία τετελεσμένων

Ο πρώτος άξονας είναι η αυτοβοήθεια. Μία επιτυχημένη διαχείριση των ταχέως εξελισσόμενων γεγονότων του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου απαιτεί μία πολυδιάστατη και ευέλικτη πολιτική, η οποία εδράζεται στην αποτελεσματική διπλωματία. Η τελευταία αποτελεί τη βάση μίας ισχυρής και αξιόπιστης αποτρεπτικής ικανότητας η οποία συνίσταται, πέρα από την αποτρεπτική ισχύ των ενόπλων δυνάμεων και των συμμαχιών, στην πολιτική βούληση (Συρίγος, 2020, σ. 125).

Μπορεί να πετύχαμε την ελάχιστη αποτροπή, ωστόσο το επιτυχημένο σκέλος αυτής αφορά αποκλειστικά στην ετοιμότητα των ενόπλων δυνάμεων και στην αναβάθμιση της ποιότητας των οπλικών συστημάτων. Η αδυναμία της χώρας μας σχετίζεται με το γεγονός πως η χρόνια αυτή αποτρεπτική στρατηγική που η Ελλάδα επικαλείται πως εφαρμόζει δεν κατάφερε να δείξει στη Τουρκία ότι η επεκτατική πολιτική έχει όρια. Το πολιτικό σύστημα και η βούληση

που αυτό εκφράζει και μεν δηλώνει αποφασισμένο να χρησιμοποιήσει τις Ένοπλες Δυνάμεις σε περίπτωση καταπάτησης ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, ωστόσο το λάθος επαφύεται στο γεγονός πως με αυτό τον τρόπο συγχέεται η άμυνα με την αποτροπή, καθώς και στο γεγονός ότι δεν εκπέμπεται το μήνυμα της αποτροπής από τα ΜΜΕ όπως θα έπρεπε, αλλά ένα φοβικό σύνδρομο το οποίο λαμβάνει υπόψην κάθε παράνομη απειλή πολέμου και ενθαρρύνει την τουρκική πλευρά να το εντείνει προς όφελός της. Επιπλέον, η Ελλάδα στην προσπάθειά της να αναβαθμίσει τη γεωπολιτική της θέση στο παρελθόν, εντάχθηκε στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ προσαρμόζοντας το δόγμα της χώρας στις ανάγκες της Βορειοατλαντικής σημαχίας από το 1952, γεγονός το οποίο άφησε ακάλυπτη την Ελλάδα απέναντι στη Τουρκία μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, καθώς εγκλωβίστηκε σε ένα δόγμα το οποίο προσαρμόστηκε στα συμμαχικά συμφέροντα και δεν της παρέχει πλέον τη μέγιστη ασφάλεια έναντι σε δυνητικούς αντιπάλους. «Οι συμμαχίες μπορεί να σε σώσουν, μπορεί και να σε παγιδεύσουν», ο κίνδυνος αυτός δεν έχει παρέλθει (Πλατιάς & Κολιόπουλος, 2021).

Η αυτονομία που επιδιώκει η Τουρκία την έχει φέρει σε εξαιρετικά δυσμενή θέση, γεγονός που η ίδια γνωρίζει, καθώς το σχετικό κόστος είναι εξαιρετικά ασύμφορο αν εφαρμόσει κάποια στρατιωτική επιχείρηση εναντίον μας. Το παραπάνω η πολιτική μας ηγεσία οφείλει να το αντιληφθεί. Πρόκειται για μπλόφα, η οποία ενισχύεται μέσω της δημιουργίας μικρών τετελεσμένων, των οποίων το άθροισμα δημιουργεί ένα στρατηγικό τετελεσμένο. Το φοβικό σύνδρομο και ο ετεροπροσδιορισμός πρέπει να εξαλειφθούν πλήρως, καθώς αφορά ένα παίγνιο αντιπαράθεσης, που το προβάδισμα έχει ο έχων τη πρωτοβουλία (Λαμπρόπουλος, 2022).

Τέλος, οφείλουμε να κατανοήσουμε πως ο βασικός προσανατολισμός της Τουρκίας είναι ο αναθεωρητισμός εις βάρος του Ελληνισμού και η φιλανδοποίηση γειτνιαζόντων κρατών. Το παρόν δεν αλλάζει ούτε από τον αντιπολιτευτικό λόγο της Άγκυρας και είναι λανθασμένο να καλλιεργείται η πεποίθηση ότι η επιθετικότητα οφείλεται στις ανερχόμενες εκλογές. Πρόκειται για πάγια στρατηγική κατεύθυνση την οποία η Ελλάδα πρέπει να αντιμετωπίσει με αποτρεπτική στρατηγική διαρκείας. Η αποτροπή αυτή δεν δύναται να επιτευχθεί αν δεν αναλάβουμε το στρατηγικό κόστος σε ζητήματα που πρέπει να μπαίνουν στο τραπέζι, όπως η επέκταση των 12 ν.μ. στο Αιγαίο (Τρούλης, 2022) και η στοχευμένη ενίσχυση της εσωτερικής εξισορρόπησης της Ελλάδας. Πως όμως μπορούμε να το επιτύχουμε;

Η απάντηση βρίσκεται στο δεύτερο άξονα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής και αφορά στην ενίσχυση του πυλώνα της αυτοβοήθειας και της κατοχύρωσης των κυριαρχικών μας δικαιωμάτων με τη δημιουργία τετελεσμένων.

Αρχικά οφείλουμε να βελτιώσουμε το εθνικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων, ώστε να μην επαναληφθεί κρίση αντίστοιχη των Ιμίων. Αυτό δύνανται να επιτευχθεί μέσω της εγκαθίδρυσης Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ώστε να καθοριστεί θεσμικά Εθνική Στρατηγική η οποία δεν θα επιτρέπει πολιτικές υποχωρήσεις και υπεκφυγές σε περιόδους έντονων κρίσεων. Ο αντικειμενικός σκοπός του δόγματός μας θα πρέπει να είναι η στρατηγική ήττα του αντιπάλου πριν προβεί σε ένοπλη αντιπαράθεση, με την αποτροπή και όχι με την άμυνα. Κάτι τέτοιο είναι εφικτό να επιτευχθεί, καθώς η γεωγραφία και η τεχνολογία μας παρέχουν απλόχερα τη δυνατότητα αυτή. Συγκεκριμένα, η αποτροπή θα ενισχυθεί σημαντικά με την άρνηση αεροναυτικού ελέγχου της Τουρκίας στη ΝΑ Μεσόγειο με την ταυτόχρονη προβολή ναυτικής ισχύος και στη ξηρά, ώστε να έχουμε δυνατότητα αντιμετώπισης γενικευμένων εχθροπραξιών και όχι μονάχα θερμών επεισοδίων. Η ένταξή μας σε ένα συνεπές εξοπλιστικό πρόγραμμα αύξησης διακλαδικής στρατιωτικής ισχύος με μη επανδρωμένα εναέρια συστήματα, φρεγάτες, υποβρύχια, συστοιχίες αντιαεροπορικών κατευθυνόμενων βλημάτων στο Αιγαίο κρίνεται αναγκαίο και οφείλει να τηρείται απαρέγκλιτα ανεξαρτήτως κυβερνήσεως.

Διαχρονικά υπάρχει η ανησυχία των μεγάλων δυνάμεων σχετικά με τη διέλευσή τους στο Αιγαίο. Οφείλουμε να εφαρμόσουμε το θεμελιώδες δικαίωμα επέκτασης των ναυτικών μας μυλίων και με ειδική συμφωνία να παρέχουμε τη δυνατότητα διέλευσης σε κράτη, έχοντας το δικαίωμα ανάκλησης εφόσον τα συμφέροντά μας θιγούν. Πρέπει να πάψουμε να είμαστε προβλέψιμοι σύμμαχοι και να πράξουμε μονομερώς τα δέοντα, ώστε η Τουρκία να βρεθεί προ τετελεσμένων γεγονότων και να πάψουμε να της δίνουμε το δικαίωμα να καθορίζει το τέμπο των αντιπαράθεσεων. Η Ελλάδα οφείλει να εξυπηρετήσει το δικό της ρόλο δημιουργώντας συνθήκες στρατηγικού αιφνιδιασμού (Λαμπρόπουλος, 2022), οι οποίες θα προκαλέσουν πλήρη αδράνεια στην τουρκική πλευρά, όπως ακριβώς έγινε με τη μονομερή ανακήρυξη ΑΟΖ από την Αίγυπτο. Μέσω τέτοιων ενεργειών η γεωπολιτική αξία της Ελλάδας θα αυξηθεί και κάθε μας κίνηση θα αξιολογείται διαφορετικά από συμμάχους και εταίρους, ενώ οι αντιδράσεις που θα προκληθούν θα ασκήσουν τεράστια πίεση στη Τουρκία. Αυτό διότι οι σύμμαχοι στις διαμεσολαβητικές

πρωτοβουλίες θα θέσουν τα ζητήματα πλέον με διαφορετικό τρόπο, καθώς ένα τετελεσμένο δεν δύναται να αφαιρεθεί από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

Η Ελλάδα πρέπει να ενώσει τις θάλασσες του Ελληνισμού ανακηρύσσοντας ΑΟΖ με την Κύπρο, διότι εκτός από οικονομική συνιστώσα, αποτελεί και γεωστρατηγική για την δυναμική εξασφάλιση της στρατηγικής αναβάθμισης της χώρας. Καθίσταται αναγκαία η, κατά των άρθρων 75 και 85 της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας, νόμιμη κατάθεση των γεωγραφικών συντεταγμένων των εξωτερικών ορίων υφαλοκρηπίδας της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο, στον ΟΗΕ (Συρίγος, 2019). Σχετικά με το πλαίσιο των παράνομων συμφωνηθέντων της Τουρκίας με τη Λιβύη, η Ελλάδα πρέπει να καταστήσει με εφαρμογή σκληρής ισχύος τις κόκκινες γραμμές της και να κάνει σαφές πως οτιδήποτε θεωρηθεί απειλή θα καταστέλλεται. Αυτό δύναται να επιτευχθεί με την επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. νοτίως της Κρήτης και του Καστελόριζου και ανατολικά της Ρόδου, της Κάσου και της Καρπάθου, με παράλληλη μερική επέκταση 10 ναυτικών μιλίων στο Αιγαίο με ρυθμιστικές προβλέψεις για περιοχές μικρότερες των 20 ν.μ. και να δρομολογήσει ταχέως την οριοθέτηση ΑΟΖ με Κύπρο (Ροζάκης, 2022). Επιπλέον, η Ελλάδα και η Κύπρος πρέπει να συνεχίσουν με αμείωτη ένταση να ενημερώνουν τη διεθνή κοινότητα για τους κινδύνους που ελλοχεύει η τουρκική στάση στη σταθερότητα της περιφέρειας και να περάσουν το μήνυμα ότι η Κύπρος ως αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού αποτελεί μέρος της Εθνικής μας Στρατηγικής (Λίτσας, 2019, σ. 32).

4.4.2.2. Το επικοινωνιακό παιχνίδι

Ένα περεταίρω βήμα θα μπορούσε να αποτελέσει η εφαρμογή της έξυπνης ισχύος με την εφαρμογή μίας προσαρμογής της «επαγρυπνούσας διαφήμισης», που αποτελεί στρατηγική μάνατζμεντ. Οφείλουμε να εντείνουμε το διπλωματικό μας αγώνα αναφορικά με την ενημερώση των θεσμικών οργάνων για την τουρκική παραβατικότητα. Πρέπει να γίνει αντιληπτό στη Τουρκία ότι η επιθετικότητά της κοστίζει στην ίδια. Μέσω της δημοσίευσης του κόστους και της επιβάρυνσης των τουρκικών ενεργειών στο Τούρκο φορολογούμενο, όπως το οικονομικό αντίκτυπο των συνεχών υπερπτήσεων των τουρκικών μαχητικών, τα οποία καταναλώνουν τόνους καυσίμων και την παροχή στρατιωτικού οπλισμού και προσωπικού στη Λιβύη, που επωμίζεται ο τουρκικός λαός και ταυτόχρονα δεν συνάδουν με τη θεσμικά συμμαχική σχέση Τουρκίας – Ελλάδας, ως μέλη του ΝΑΤΟ, ο τηλεθεατής πιθανώς να ταυτιστεί με την ορθή

συμπεριφορική επιλογή που με έμμεσο τρόπο προβάλλει το μήνυμα. Αντίστοιχη εφαρμογή του «woke advertising» πρέπει να υπάρξει και προς τη δυτική όχθη, διότι η συνεχής επίκληση του Διεθνούς Δικαίου, όταν η Άγκυρα επαναλαμβάνει την ίδια γραμμή περιχαράκωσης, κουράζει τόσο τη Δύση αλλά κι εμάς του ίδιους. Αντιθέτως, εάν δημοσιοποιήσουμε το κόστος που επιφέρουν οι αναχαιτίσεις των τουρκικών παραβιάσεων στην οικονομία της Ελλάδας και του NATO, σε διεθνούς φορείς, όπως στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στη Σύγκλιση Νατοϊκών Αρχηγών και στο αμερικανικό Κογκρέσο, τότε οι δυτικές κυβερνήσεις πιθανότατα να ευαισθητοποιηθούν για το επιβαλλόμενο κόστος των παράνομων διεκδικήσεων της Τουρκίας από το 1974 και μετά (Λίτσας, 2019).

Η Ελλάδα οφείλει να καταστήσει σαφές στη Ευρώπη και στην Αμερική αυτό που έχει αντιληφθεί το Ισραήλ · πως η Δύση δίχως μία ισχυρή Ελλάδα καθίσταται εξαιρετικά τρωτή σε μία σειρά από απειλές του νότου και της Ανατολής, ξεκινώντας από τη τρομοκρατία και καταλήγοντας μέχρι την ηγεμονία μίας αναθεωρητικής δύναμης.

5. Συμπεράσματα

Η εδραίωση του πολυπολισμού στο διεθνές στερέωμα και η ανακάλυψη τεράστιων αποθεμάτων πλουτοπαραγωγικών πόρων σε συνδυασμό με το γεωγραφικό παράγοντα, τα μοτίβα εχθρότητας και φιλίας, το ιστορικό υπόβαθρο και τη διάσταση της ασφάλειας, έχουν ανάγκη την Ανατολική Μεσόγειο σε περιφερειακό υποσύστημα, το οποίο είναι κομβικό για την παγκόσμια ασφάλεια και την περιφερειακή και διεθνή πολιτική. Με γνώμονα τα τεκταινόμενα της περιοχής και ως υποσύστημα σταυροδρόμι Δύσης και Ανατολής, η Ανατολική Μεσόγειος προσέλκυσε το ενδιαφέρον υπερσυστημικών παικτών και αναζωπύρωσε αυτό των περιφερειακών δρώντων, με τον κύριο κορμό να αποτελούν η Κύπρος, η Ελλάδα, η Αίγυπτος, το Ισραήλ και η Τουρκία · κράτη τα οποία ανήγαγαν την νέα διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας της περιοχής σε παράγοντα συνεργασίας και σύγκρουσης για την εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων. Η πλειονότητα των συγκρούσεων που αφορούν τα ενεργειακά κοιτάσματα άπτονται στις διαφορές οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών και αμφισβήτησης εθνικής κυριαρχίας, το οποίο αποτελεί γεγονός λόγω της συνεχούς όξυνσης των διακρατικών σχέσεων της περιοχής με αφορμή την ενέργεια και της πρόθεσης ανεύρεσης υδρογονανθράκων σε αμφισβητούμενες ζώνες.

Οι ανωτέρω περιπτώσεις συγκρούσεων και συνεργατικών πρακτικών θεμελιώνονται στη θεωρία του νεορεαλισμού, κατά την οποία όταν υπάρχει σύγκλιση συμφερόντων τα κράτη οδηγούνται σε συμμαχίες και όταν τα συμφέροντα συγκρούονται οδηγούνται σε εντάσεις εμμένοντας στη λογική του συγκριτικού κέρδους. Κύριος σκοπός ωστόσο και των δύο περιπτώσεων αποτελεί η αύξηση της ισχύος σε σχέση με τους δυνητικούς ανταγωνιστές. Επιπλέον, στην Ανατολική Μεσόγειο θεμελιώνεται και η θεωρία της ισορροπίας ισχύος, καθώς αφορά ένα πολυπολικό υποσύστημα με μεγάλη ρευστότητα, όπου τα κράτη γίνονται πιο ανταγωνιστικά και επιρρεπή σε εντάσεις, ενώ παράλληλα επικεντρώνονται στην αύξηση των δυνατοτήτων και της σχετικής ισχύος τους, είτε μεταφράζεται σε οικονομική είτε σε στρατιωτική υπεροχή, για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους έναντι της αβεβαιότητας των προθέσεων των άλλων κρατών. Τέλος, παρατηρούμε πως οι Διεθνείς Οργανισμοί κατέχουν δευτερεύοντα ρόλο στα τεκταινόμενα του υποσυστήματος, καθώς η εφαρμογή των κανόνων που πρεσβεύουν επαφύονται στην θέληση και την πολιτική των κρατών, όπως η περίπτωση των απειλών χρήσης βίας μίας νατοϊκής χώρας όπως η Τουρκία, σε μία άλλη, όπως η Ελλάδα. Συνεπώς, η αυστηρά κρατο-κεντρική αντίληψη που διέπει τα κράτη Ανατολικής Μεσογείου θέτει διεθνείς δομές και θεσμούς σε δεύτερη μοίρα, έως και σε πλήρη εκτροχιασμό.

Λαμβάνοντας υπόψη την κομβική θέση της Ελλάδας και την συμμετοχή της ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η χώρα κατέχει τα ηνία να πρωταγωνιστήσει στην ενεργειακή τροφοδότηση της Γηραιάς Ηπείρου ως βασικός διαμετακομιστής φυσικού αερίου. Οι επενδύσεις της Ελλάδας σε ενεργειακές υποδομές, όπως ο πλωτός σταθμός αεριοποίησης υγροποιημένου φυσικού αερίου στην Αλεξανδρούπολη, αλλά και η ελληνική πρωτοβουλία υλοποίησης του αγωγού EastMed, αντιστοιχούν στα παραπάνω γεγονότα. Παράλληλα, ενισχύθηκαν σε σημαντικό βαθμό συνεργασίες όπως οι τριμερείς Ελλάδα – Κύπρος – Ισραήλ και Ελλάδα – Κύπρος – Αίγυπτος, οι οποίες παρότι ενεργειακές, έχουν τη δυναμική μετουσίωσης σε στρατηγικές αποτελώντας την απαρχή ενός ευρωαντλαντικού συστήματος ασφαλείας.

Το υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου πέραν των μεγάλων ευκαιριών, επηρεάζεται άμεσα από την αστάθεια που προκαλούν οι συγκρούσεις και οι κρίσεις της Μέσης Ανατολής. Τεράστια μεταναστευτικά κύματα απειλούν την Ευρώπη και αποτελούν μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για την Ελλάδα. Αυτό διότι η προσφυγική κρίση μπορεί να συνδεθεί με διάφορα

είδη ασύμμετρων απειλών σχετικά με την τρομοκρατία, τους πρόσφυγες πολεμιστές, τους ξένους μαχητές και την πόλωση που παρατηρείται στις χώρες υποδοχής.

Η Ανατολική Μεσόγειος αποτελώντας εξωτερικό όριο εφαρμογής της στρατηγικής τόσο της Δύσης όσο και της Ανατολής, περιλαμβάνει ιδιαίτερα λεπτές πολιτικές εξαρτήσεις. Τα συγκεχυμένα στρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων που δραστηριοποιούνται στο υποσύστημα, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία και Κίνα, αναγκάζουν τους περιφερειακούς δρώντες στην πολύ προσεκτική ανάληψη στρατηγικών επιλογών, ώστε οι πολιτικές τους να είναι ταυτόσημες με τα συμφέροντα κάποιου ή της πλειονότητας. Θρυαλλίδα των εντάσεων και των στρατηγικών επαναπροσεγγίσεων στη περιφέρεια αποτέλεσε η κρίση στη Συρία και σε συνδυασμό με τα διαπλεκόμενα ενεργειακά συμφέροντα, τη Λιβυκή Κρίση, το Παλαιστινιακό, το Κυπριακό και τα ελληνοτουρκικά, η περιφέρεια επάξια κερδίζει το χαρακτηρισμό «γρίφος», καθώς η αδράνεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η επανεμφάνιση της Ρωσίας και η ήπιας μορφής ισχύος της Κίνας σε συνδυασμό με το ηγεμονικό κενό που προξένησε η στρατηγική σύγχυση των ΗΠΑ και ο νέο – οθωμανικός αναθεωρητισμός της ερντογανικής πολιτικής, ανακάτεψε την διεθνή τράπουλα με αποτέλεσμα να προκύπτουν νέες συνεργατικές πρακτικές και συγκρούσεις στα πλαίσια ανάδυσης στρατηγικών ευκαιριών.

Η Τουρκία θεωρεί πως η στρατηγική της συμμαχία με τις Ηνωμένες Πολιτείες φυτοζωεί και αξιώνοντας να καταστεί ηγεμονική δύναμη ασκεί πίεση στη Δύση προσεγγίζοντας τον εναλλακτικό εταίρο εφαρμογής της στρατηγικής της, τη Ρωσία. Συγκεκριμένα, η Τουρκία ασκεί πιέσεις σε τέσσερις άξονες: απειλώντας με κατακλυσμό από προσφυγικές ροές που ελέγχει, αποκτώντας τους ρωσικούς S-400, ασκώντας πολιτική στο Συριακό αντίθετη των δυτικών συμφερόντων, προκαλώντας με παραβατικές ενέργειες στη Κυπριακή ΑΟΖ και στο Αιγαίο και υποστηρίζοντας το Ιράν δηλώνοντας ανοιχτά την εχθρότητα απέναντι σε Ισραήλ και Αίγυπτο. Από την άλλη, η Δύση και οι ΗΠΑ αντιλαμβάνονται πως η πλήρης ρήξη των σχέσεων με την Τουρκία θα αποβεί μοιραία στην στρατηγική ανάσχεση του αναδυόμενου ρωσοκινεζικού άξονα. Στο πλαίσιο αυτό, μία συστημική μετάβαση εγκυμονεί απρόοπτα και κινδύνους. Έτσι, τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου επαγρυπνούν και χαράσσουν την εθνική τους στρατηγική.

Ο γρίφος αυτός συμπεριλαμβάνει και την Ελλάδα, η οποία επιδιώκει να διαμορφώσει μία εθνική στρατηγική που απουσίαζε τόσα χρόνια. Στην κεντρική γεωγραφική θέση της προστίθεται το ειδικό βάρος της ως το μοναδικό κράτος της Ανατολικής Μεσογείου που

αποτελεί μέλος σε όλους τους περιφερειακούς και διεθνείς οργανισμούς ασφαλείας, όπως το NATO, ο ΟΑΣΕ, η ΕΕ και ο ΟΗΕ. Η Ελλάδα οφείλει να παραμείνει ταυτισμένη με τα Δυτικά συμφέροντα και να εμβαθύνει τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ συμμετέχοντας ενεργά στο NATO. Στο βιβλίο «The Unquiet Frontier», το οποίο εκδόθηκε από αμερικανούς αξιωματούχους το 2016, παρουσιάζεται η πρόταση εθνικής στρατηγικής των ΗΠΑ με έμφαση στα «κράτη-ακρίτες». Από τις 240 σελίδες, η λέξη «Τουρκία» εμφανίζεται μόνο τρεις φορές, ένδειξη αμηχανίας των ΗΠΑ να αντιμετωπίσουν την απρόβλεπτη τροπή της πολιτικής της Άγκυρας. Η αδυναμία των ΗΠΑ να εξασφαλίσουν αξιόπιστους συμμάχους προς υποστήριξη της διεθνούς πολιτικής τους θα πρέπει να συμπεριληφθεί στο εθνικό μας στρατηγικό πλαίσιο.

Ωστόσο, η διαμόρφωση μίας μακροπρόθεσμης στρατηγικής δεν δύναται να επιτευχθεί αποκλειστικά και μόνο με την συνεχή επίκληση στους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και την διαμόρφωση μίας εικόνας του τίμιου και προβλέψιμου σύμμαχου, ούτε φυσικά με την υιοθέτηση της «στρατηγικής του χάους» και των προβλημάτων που προβάλλει η Τουρκία. Αυτό που πρέπει να πράξει η ελληνική ηγεσία είναι να εξαλείψει πλήρως την κατευναστική συμπεριφορά και να επιδείξει ψύχραιμη αποφασιστικότητα. Αυτό σημαίνει να μην αποφυγή ευθείας αντιπαράθεσης με τη Τουρκία, αλλά επιβολή κόστους σε πολιτικό, οικονομικό και επικοινωνιακό επίπεδο, διατηρώντας πάντοτε την πρωτοβουλία κινήσεων και την επιλογή της στρατιωτικής σύγκρουσης έχοντας ως γνώμονα τη λατινική ρήση «Si vis pacem para bellum». Οι άξονες της ελληνικής στρατηγικής πρέπει να είναι η άμεση κατοχύρωση των δικαιωμάτων κυριαρχίας της εφαρμόζοντας το «*dura lex sed lex*» και η αποτροπή. Ιδίως για την αποτροπή, η Ελλάδα οφείλει να παραδειγματιστεί από το Ισραήλ, το οποίο αν και μικρή χώρα διαθέτει ισχυρή αμυντική βιομηχανία, και να διαμορφώσει το δικό της μοντέλο στα πλαίσια της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης. Η διπλωματική σκοπιά της αποτροπής μπορεί να επιτευχθεί με την στρατηγική επικοινωνία διεθνοποιώντας σε ΜΜΕ και διεθνούς και περιφερειακούς φορείς τις ελληνικές κόκκινες γραμμές, αλλά και τους κινδύνους και το κόστος που ενέχουν οι τουρκικές παραβατικές συμπεριφορές, τόσο στη Τουρκία όσο και στο NATO..

Υπό το πρίσμα των προφητικών ρήσεων του Παναγιώτη Κονδύλη (1997) και των στοιχείων του νεορεαλισμού που αντανakλώνται στην ελληνοτουρκική αντιπαράθεση, η Ελλάδα οφείλει να υιοθετήσει κάποια κρίσιμα στοιχεία στη χάραξη εθνικής στρατηγικής. Η εξωτερική πολιτική να στοχεύει στην επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος και στην απόκτηση ισχύος με

βασικό γνώμονα την αυτοβοήθεια και την αύξηση της εξοπλιστικής φαρέτρας με δόκιμο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται η ασφάλεια με την αγορά κατάλληλων στρατιωτικών μέσων συμβατά με το ελληνικό δόγμα, τα συμφέροντα της Ελλάδας και τη γεωγραφία της περιοχής. Παράλληλα, οι διακρατικές σχέσεις, είτε σε διμερές είτε σε πολυμερές επίπεδο, επειδή είναι εκ φύσεως αντιπροσανατολισμένες και παρουσιάζουν διακυμάνσεις αναλόγως των συγκυριών, θα πρέπει ασφαλώς να αποτελούν σημαντικό παράγοντα αποτροπής μέσω της σύναψης στρατηγικών συμμαχιών, αλλά όχι τον κύριο κορμό αυτής, καθώς δύνανται να μεταβληθούν αν τα συμφέροντα θιχτούν. Η αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής οφείλει να εδράζεται σε κάποιους κανόνες της τέχνης της στρατηγικής: α) *Να στηρίζεσαι στις δικές σου δυνάμεις*, όπως αποτυπώνει η νεορεαλιστική αρχή της αυτοβοήθειας, β) *Βραχυπρόθεσμα χρησιμοποίησε τα ατού σου, μακροπρόθεσμα εξάλειψε τις αδυναμίες σου, οι συμμαχίες μπορεί να σε σώσουν – μπορεί και να σε παγιδεύσουν*, οι δυτικοί θεσμοί και οι συμμαχίες τις Ελλάδας ανήκουν στο βραχυπρόθεσμο μηχανισμό ανάσχεσης, ωστόσο το δόγμα της προσαρμοστικότητας στα πλαίσια του ΝΑΤΟ και τη ΕΕ αφήνοντας την Ελλάδα ακάλυπτη στη τουρκική απειλή, επομένως πρέπει να ανεθεωρηθεί και τέλος, γ) *μη κατευνάζεις τους περίπου ίσους σου*, καθώς μονομερείς παραχωρήσεις αμβλύνουν τον κορεσμό του αντιπάλου (Πλατιάς & Κολιόπουλος, 2021).

Στις διεθνείς σχέσεις σημασία έχει τι πράττεις και όχι τι λες. Με τις δηλώσεις δεν δύναται να παραχθεί ασφάλεια. Ο αντίπαλός θα προκαλέσει, είτε μέσω κρίσεων είτε μεθοριακών επεισοδίων, για να διαπιστώσει την αποφασιστικότητα του πολιτικού συστήματος, τόσο για χρήση στρατιωτικής ισχύος όσο και για τις δυνατότητες αυτής. Αυτό ακριβώς πράττει η Τουρκία σε περιόδους πολιτικής αστάθειας για να κρίνει την αξιοπιστία της ελληνικής αποτροπής. Η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική οφείλει προτίστως να πάψει να συγχέει την αποτροπή με την άμυνα και να κάνει σαφές στη γείτονα χώρα πως η επεκτατική πολιτική έχει όρια. Και αυτό διότι μία επιτυχημένη αποτρεπτική στρατηγική πρέπει να επιφέρει κόστος στην πρόθεση και στον σκοπό που τροφοδοτεί τις διεκδικήσεις, καθώς είναι άλλο θέμα η αποφυγή του πολέμου και άλλο η αποτροπή του.

Βιβλιογραφία

Έλληνες Συγγραφείς

Αρσονιάδης, Β. (2018). *Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η σχέση της με τη θεωρία του Στρατηγικού Βάθους, Η περίπτωση των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής (2002-2016)*. Σιδέρης, Αθήνα.

Ηρακλείδης, Α. (2016). *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*, Kallipos

Θεοδωράτος, Ι. (2001). *Η γεωπολιτική της Τουρκίας στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα Αμυντική Επιθεώρηση.

Θεοδωρόπουλος, Β. (2007). *The Globe: Το Διεθνές Θέατρο*, Σιδέρης, Αθήνα.

Κολιόπουλος, Κ. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Ποιότητα, Αθήνα.

Κονδύλης, Π. (1997). *Θεωρία του Πολέμου*. Θεμέλιο, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Η. (1997). *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση. Θεωρία και Πρακτική*, Παπαζήση, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Η. (2015). *Πολιτική των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική; από το συλλογικό «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία»*. Ποιότητα, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Η. (2007). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Η., Λίτσας, Σ., Μάζης, Ι., Ραπτόπουλος, Ν., Καλεντερίδης, Σ. (2013). *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα, Εκδόσεις: Ποιότητα

Μάζης, Ι. (2006). *Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα Νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Παπαζήση, Αθήνα.

Μάζης, Ι. (2017). *Γεωπολιτικά ζητήματα στην ευρύτερα Μέση Ανατολή και στην Μεσόγειο*, Τόμος Ι, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα.

Μάζης, Ι., Σγούρος, Γ. (2020). *Γεωπολιτική Ανάλυση στο Ενεργειακό Σύμπλοκο της Ανατολικής Μεσογείου*. Λειμών, Αθήνα, ανάκτηση από:

http://scholar.uoa.gr/sites/default/files/yianmazis/files/mazis-sgoiros_2020_energeiako_symploko_0.pdf

Μαυρόπουλος, Π. (2012). *Εισαγωγή στη θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής*, ΙΔΙΩΤΙΚΗ, Αθήνα.

Μπαμπανάσης, Σ., Πλατιάς, Σ., Σεϊμένης, Ι. (2018). *Οι Γεωστρατηγικές Αλλαγές στη Μεσόγειο και οι Επιπτώσεις τους*. Παπαζήση, Αθήνα.

Νταβούτογλου, Α. (2010). *Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Στο *Το Στρατηγικό Βάθος*, Ραπτόλουπος, Ν. (μψτ), Νεοκλής, Σ. (επιμ), Ποιότητα, Αθήνα.

Ντόκος, Θ. (2001). *Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης.

Πλατιάς, Α., Κολιόπουλος, Κ. (2021). *Η Τέχνη της Στρατηγικής*. Δίαυλος, Αθήνα.

Ρούκουνας, Ε. (2021) *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, 4^η Έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Στεργίου, Α. (2017). *Σύγκρουση και Ενημερία: Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*. Κλειδάριθμος, Αθήνα.

Τσακίδης, Θ. (2018). *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική, Η Γεωπολιτική του «Μαύρου Χρυστού» από την ανακάλυψη πετρελαίου στη Μέση Ανατολή έως τη Σχιστολιθική επανάσταση (1902-2018)*. Παπαζήση, Αθήνα

Φίλης, Κ. (2012). *Ο Ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης*, Αθήνα, Εκδόσεις: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, τομέας Ρωσίας, Ευρασίας – ΝΑ Ευρώπης.

Φίλης, Κ. (2012). *Ενέργεια: Εργαλείο Σύγκλισης ή Προϊόν Ανταγωνισμού: Η περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου*. Φαραντούρης, Ν. (επιμ.). *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική* pp. 435-444). Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Φίλης, Κ. (2018). *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Παπαδόπουλος, Αθήνα.

Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες – Ευρώπη – Ανεκτικότητα*. Παπαδόπουλος, Αθήνα.

Φραγκονικολόπουλος, Χ., Προέδρου, Φ. (2015). *ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Δρώντες, Δομές & Διαδικασίες*, Κουμαρτζής, Ν. (επιμ.), Kallipos, Αθήνα.

Ξένοι Συγγραφείς

Heywood, A. (2013). *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Φραγκονικολόπουλος, Χ., Προέδρου, Φ. (μψφ), Κριτική, Αθήνα.

Branden, K. Shelley, F. (2006). *Παγκόσμια Γεωπολιτική*, μψφ. Πετρόπουλος, Σ., Εκδόσεις Ροές, Αθήνα.

Cassese, A. (2012) *Διεθνές δίκαιο*. IE Saridakis (Translated into Greek. English original International Law, 2005). Αθήνα: Gutenberg.

Contessi, N. P., (2015). *Foreign and Security Policy Diversification in Eurasia: Issue Splitting, Coalignment*, In: *Problems of Post-Communism*. London: Routledge

Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, Νέα Υόρκη.

Huntington, S. (1996). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, Σ. Ριζοθανάση (μτφ), Πατάκης, εκδ. 2016, Αθήνα.

Jackson, R & Sorensen, G. (2006). *Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Gutenberg, Αθήνα.

Marsall, T. (2019). *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*. Αναθεωρημένη έκδοση, μτφ. Κατσούλας, Σ., Διόπτρα, Αθήνα.

Mearsheimer, J. (2001), *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Κολιόπουλος, Κ. (μτφ), Ήφαιστος, Π. & Κουσκουβέλης, Η. (επιμ.), Ποιότητα, Αθήνα, εκδ. 2011.

Mearshemier, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, Νέα Υόρκη

Mearsheimer, J. & Walt, S. *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Penguin Books Ltd.

Επιστημονικά Άρθρα – Κέντρα Αναλύσεων

Ελληνόγλωσσα

Αθανασόπουλος, Α. (2020). *Το τρίγωνο Παρίσι-Αθήνα-Άγκυρα: Ένα παιχνίδι επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο*. ΕΛΙΑΜΕΠ, Οκτώβριος 30, ανάκτηση από: <https://www.eliamep.gr/publication/%cf%84%ce%bf-%cf%84%cf%81%ce%af%ce%b3%cf%89%ce%bd%ce%bf-%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%af%cf%83%ce%b9-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd%ce%b1-%ce%ac%ce%b3%ce%ba%cf%85%cf%81%ce%b1-%ce%ad%ce%bd%ce%b1-%cf%80%ce%b1%ce%b9/>

Ανάλυση της κατάστασης στην Ανατολική Μεσόγειο, ΓΕΕΘΑ/ Ομάδα Εργασίας, Αθήνα, Απρίλιος 2015.

Κουκάκης, Γ. (2022). *Στρατηγική και Εξωτερική Πολιτική, Η Στρατηγική του Υπουργείου Εξωτερικών για το 2022*, KEDISA, ανάκτηση την 04 Νοεμβρίου από: <https://kedisa.gr/wp-content/uploads/2022/01/ergasia-no-73-Koukakis.pdf>

Κουσκουβέλης, Η. (2014). *Η Αναθεωρητική Τουρκία: από τα μηδενικά προβλήματα στην στρατηγική αποσταθεροποίησης της περιοχής*. *Foreign Affairs The Hellenic Edition*.

Ανάκτηση τη 21 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/69653/ilias-i-koyskoybelis/i-anatheoritiki-toyrkia>

Κωτούλας, Ι., Πλακούδας, Σ. (2020). Γεωπολιτικές παράμετροι της τουρκικής εμπλοκής στην Λιβύη [Geopolitical Parameters of Turkish Intervention in Libya], *Foreign Affairs The Hellenic Edition*. Ανάκτηση τη 21 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.academia.edu/42012287/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82%CE%95%CE%9A%CF%89%CF%84%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1%CF%82%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%82%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CE%AE%CF%82%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%9B%CE%B9%CE%B2%CF%8D%CE%B7> Geopolitical Parameters of Turkish Intervention in Libya

Μάζης, Ι., Σαρλής, Μ., Σωτηρόπουλος, Ι., Δωματιώτη, Ξ. (2016). *Γεωπολιτική Ανάλυση της Συριακής Κρίσης και Γεωστρατηγικές της Δυναμικές στην Ευρύτερη Μέση Ανατολή*. Ερευνητικό Πρόγραμμα ΕΚΠΑ, Αθήνα, ανάκτηση την 18 Οκτωβρίου 2022 από: http://scholar.uoa.gr/sites/default/files/yianmazis/files/08-03-2017research_programe-1-elke.pdf

Μαρκέτος, Θ. (2020). *Το γεωπολιτικό επίκεντρο του 21ου αιώνα. Ο εφοδιασμός του Πεκίνου από τον Περσικό Κόλπο και ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου*, *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, ανάκτηση 10 Οκτωβρίου 2022 από: <https://foreignaffairs.gr/articles/72626/dr-thrasyboylos-n-marketos/to-geopolitiko-epikentro-toy-21oy-aiona?page=show>

Παντζιόκας, Δ. (2016). *Γεωπολιτική Ανάλυση του συμπλόκου Τουρκία-Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ-Αίγυπτος στο πλαίσιο του συστήματος της ευρύτερης Μέσης Ανατολής*, Αθήνα, ΣΕΘΑ.

Σιούσιουρας, Π., Χουρδάκης, Κ. (2021). Πόσο ισχύει το Ελλάς-Γαλλία-Συμμαχία;, *FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION*, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73324/petros-sioysioyras-kai-kyriakos-xoyrdakis/poso-isxyei-to-ellas-gallia-symmaxia?page=show>

Σταμπούλης, Π. (2017). *Η Γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου*, ΚΕΔΙΣΑ, ανάκτηση 11 Οκτ 2022 από: <https://kedisa.gr/%ce%b7-%ce%b3%ce%b5%cf%89%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b5%cf%83%ce%bf%ce%b3%ce%b5%ce%af/>

Σφαέλος, Π. (2021). Οι νέες Γεωπολιτικές ισορροπίες μετά την υπογραφή της Αμυντικής Συμφωνίας Ελλάδας – Γαλλίας, *ΚΕΔΙΣΑ*, <https://kedisa.gr/%ce%b7%ce%b9-%ce%bd%ce%ad%ce%b5%cf%82-%ce%b3%ce%b5%cf%89%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b9%cf%83%ce%bf%cf%81%cf%81%ce%bf%cf%80%ce%af%ce%b5%cf%82-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%ac-2/>

Σφαέλος, Π. (2022). *Οι Νέες Προτεραιότητες της Αμερικανικής Εξωτερικής Πολιτικής και οι Ενεργειακοί Ανταγωνισμοί στην Ανατολική Μεσόγειο*, ΚΕΔΙΣΑ, ανάκτηση 09 Οκτωβρίου 2022 από: <https://kedisa.gr/oi-nees-proteraiotites-tis-amerikanikis-eksoterikis-politikis-kai-oi-energeiakoi-antagonismoi-stin-anatoliki-mesogeio/>

Meinardus, R. (2022). *Αλλαγή στάσης του Βερολίνου στα ελληνοτουρκικά*; ΕΛΙΑΜΕΠ, 27 Οκτωβρίου, ανάκτηση από: <https://www.eliamep.gr/media/%ce%b1%ce%bb%ce%bb%ce%b1%ce%b3%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%ac%cf%83%ce%b7%cf%82-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b2%ce%b5%cf%81%ce%bf%ce%bb%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%b7%ce%bd/>

Ξενογλωσσά

Balta, E. (2019). From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War. *International Relations*, 16 (63), 69-86. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.621309>

Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International affairs*, 67(3), 431-451. <https://doi.org/10.2307/2621945>

Buzan, B. (2006). Will the “global war on terrorism” be the new Cold War? *International Affairs*, 82:6, pp. 5-42 <https://doi.org/10.2307/2539107>

Chifu, I. (2014). *The Liberal Approach Towards Energy Security Through Interdependence at Risk*, Scientific Bulletin Series D, Vol. 76, Iss. 4, Retrieved from https://www.scientificbulletin.upb.ro/rev_docs_arhiva/full621_233039.pdf

Dizboni, A., Omar, S. (2018). Hegemonic Aspirations and Middle East Discord: The Case of Iran. Conflict and Diplomacy in the Middle East: External Actors and Regional Rivalries. *E-International Relations Publishing, Bristol*. Retrieved from: <https://www.e-ir.info/pdf/76594>

Flouros, F. 2019. “Literature review” in P. Sklias, S. Roukanas, F. Flouros (ed). P. Sklias, S. Roukanas, F. Flouros (ed). *The Political Economy of National and Energy Security*. Nova Science Publishers: N.Y. pp. 56-74

Frans Paul, van der Putten (2016). Infrastructure and geopolitics: China's emerging presence in the Eastern Mediterranean, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18:4, pp. 337-351, <https://doi.org/10.1080/19448953.2016.1195978>

Ganguly, S., Pardesi, M. (2012), Can China and India rise peacefully? *Obris*, 56:33, pp. 470-485, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2012.05.011>

Guo, X., Fidan, G. (2018). *China's Belt and Road Initiative (BRI) and Turkey's Middle Corridor "Win-Win Cooperation"* Middle East Institute, ResearchGate, Retrieved 16 October 2022 from:

https://www.researchgate.net/publication/334195237_China's_Belt_and_Road_Initiative_BRI_and_Turkey's_Middle_Corridor_Win-Win_Cooperation_Middle_East_Institute

Gerace, M. (1991). Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after. *Comparative Strategy*, 10(4), 347–364. <https://doi.org/10.1080/01495939108402855>

Guerra, G. (2020). *To ιταλικό "Mare Nostrum": Πού «βρίσκεται» η Ιταλία στην Ανατολική Μεσόγειο;* KEDISA, September 25, Retrieved from: <https://kedisa.gr/%cf%84%ce%bf-%ce%b9%cf%84%ce%b1%ce%bb%ce%b9%ce%ba%cf%8c-mare-nostrum-%cf%80%ce%bf%cf%8d-%ce%b2%cf%81%ce%af%cf%83%ce%ba%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%b7-%ce%b9%cf%84%ce%b1/>

Lerman, E. (2019). Emerging Israeli Perspectives and the Mediterranean Future: Grand Strategy and National Identity. In A. Tziampiris & S. N. Litsas (Eds.), *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era* (Softcover reprint of the original 1st ed. 2019 ed., pp. 139–150). Springer

Litsas, S. (2018). *Russian Foreign Policy in the Middle East under Putin: Can Bears Walk in the Desert?* [online], E- INTERNATIONAL RELATIONS, Retrieved 15 October 2022 from: <https://www.e-ir.info/pdf/76566>

Litsas, S. (2020). *A New Reality for the Eastern Mediterranean*, BESA Center Perspectives Paper No. 1,691, August 13, 2020, Retrieved from: <https://besacenter.org/eastern-mediterranean-reality/>

Litsas, S. (2018). *A Perilous Tango for Four in the Eastern Med*, BESA CENTER, Retrieved 10 October 2022 from: <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2018/03/765-A-Perilous-Tango-for-Four-in-the-Eastern-Med-Litsas-final.pdf>

Nasr, V. (2018). Iran among the ruins-Tehran's advantage in a turbulent Middle East. *Foreign Affairs*, Retrieved 17 Oct 2022 from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-02-13/iran-among-ruins>

Pedi, R., Kouskouvelis, I. (2019). Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status. In A. Tziampiris & S. N. Litsas (Eds.), *The New Eastern Mediterranean: Theory, Politics and States in a Volatile Era* (1st ed. 2019 ed., pp. 151–168). Springer. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-90758-1_9

Rolland, N. (2019). A China – Russia Condominium over Eurasia. *Survival*, 61 (1), pp. 7-22, <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1568043>

Shama, N. (2019). Between Alliance and Entente: The Egypt -Greek -Cypriot Partnership. In Z. Tziarras (Ed.), *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean* (pp. 95–110). PRIO Cyprus Centre. Retrieved from: <https://www.prio.org/publications/11329>

Stephen Walt (1985), Alliance Formation and the Balance of World Power, *International Security*, Vol. 9, No. 4 (Spring, 1985), pp. 3-43, <https://doi.org/10.2307/2538540>

Stergiou, A. (2017). Energy security in the Eastern Mediterranean, *International Journal of Global Energy Issues*, Vol. 40, No. 5:320. <https://doi.org/10.1504/IJGEI.2017.086842>

Sutch, P. & Elias, J. (2007). *International Relations: The Basics*, 1st Edition, Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203960936>

Tziarras, Z. (2019a). Cyprus's Foreign Policy in the Eastern Mediterranean and the Trilateral Partnerships: A Neoclassical Realist Approach. In *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean*. Researchgate, (pp. 53–72). PRIO Cyprus Centre. https://www.researchgate.net/publication/332682494_Cyprus%27s_Foreign_Policy_in_the_Eastern_Mediterranean_and_the_Trilateral_Partnerships_A_Neoclassical_Realist_Approach

Tziarras, Z. (2021). The Stakes for Greece and Cyprus in the Mediterranean. In V. Talbot (Ed.), *The scramble for the Eastern Mediterranean: Energy and Geopolitics* (pp. 29–45). Ledizioni, ResearchGate, <http://dx.doi.org/10.14672/55265461>

Tziampiris, A. (2021a). Greek Foreign Policy in the New Eastern Mediterranean. In A. Tziampiris & F. Asderaki (Eds.), *The New Eastern Mediterranean Transformed: Emerging Issues and New Actors* (1st ed. 2021 ed., pp. 1–30). Springer.

Tziampiris, A. (2021b). *Greece Is Reshaping the Eastern Mediterranean Region*. World Politics Review. Retrieved October 9, 2022 from: <https://www.worldpoliticsreview.com/what-s-behind-greece-foreign-policy-in-the-eastern-mediterranean/>

Tsardanidis, C. (2019). The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean. Trilateral Partnerships and Regional Security. In Z. Tziarras (Ed.), *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean* (pp. 73–94). PRIO Cyprus Centre

Wagner, J. (2014). *The Effectiveness of Soft & Hard Power in Contemporary International Relations*, E-International Relations

Ειδησεογραφικό Ιστολόγιο και Επίσημες Ανακοινώσεις

Βαίτσης, Χ. (2019). *Η πυξίδα για την ελληνική ασφάλεια*, ΤΑ ΝΕΑ, ανάκτηση την 24 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.tanea.gr/print/2019/06/22/opinions/i-pyksida-gia-lftin-elliniki-asfaleia/>

Βενιζέλος, Ε. (2019). *Ευάγγελος Βενιζέλος: Εθνική στρατηγική αυτοσυνειδησία*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 03 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1055256/eyaggelos-venizelos-ethniki-stratigiki-aytosyneidisia/>

Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (2021). «ΟΝΗΣΙΑΟΣ – ΓΕΛΕΩΝ» – *Ενεργοποιήθηκε το σύνολο της Κυπριακής αεράμυνας σε άσκηση με το Ισραήλ*, Νοέμβριος 24, 2021.

Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (2021). *Η κίνηση του Ισραήλ που «εκνεύρισε» την Τουρκία: Έστειλε στην Κύπρο την επίλεκτη μονάδα 621*, Ιούνιος 06.

Γρίβας, Κ. (2019). Ο Παγκόσμιος ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στη Γεωστρατηγική. Youtube. Retrieved October 3, 2022, from <https://www.youtube.com/watch?v=bSBlk1j9q4Q&t=313s>

Στοιχεία του αιγυπτιακού Κλάδου Ενέργειας, Πρεσβεία της Ελλάδος, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Ιανουάριος 2020, ανάκτηση από: http://www.pcci.gr/evepimages/EmpNL0455_2020_F22442.pdf

Διαμάντης, Α. (2021). *Η Βουλή επικυρώνει την επέκταση χωρικών υδάτων στο Ιόνιο - Στο βάθος Κρήτη*. ΕΘΝΟΣ. Ανάκτηση την 10 Οκτωβρίου από: https://www.ethnos.gr/Politics/article/142382/hboylhepikyronethnepektashxorikonydatonstoioni_ostobathoskrhth

Δρίβας, Α. (2019). *Οι ευθύνες της Δύσης για την αποθράσυνση της Τουρκίας και το τέλος του Ερντογάν*, HuffPost Greece ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ανάκτηση την 23 Οκτωβρίου 2022 από: https://www.huffingtonpost.gr/entry/oi-eethenes-tes-deses-yia-ten-apothrasense-tes-toerkias-kai-to-telos-toe-erntoyan_gr_5d0c954be4b07ae90d9b3027

Δρόσος, Γ. (2022). *NATO – Τουρκία: Η συμμαχία πρέπει να αντεπιτεθεί*, Euro2day, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://www.euro2day.gr/specials/reveille/article/2133420/natotoyrkia-h-symmahia-prepei-na-antepitethei.html>

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εθνικής Αμύνης (2015), *Λευκή Βίβλος 2014*, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού.

Ήφαιστος, Π. (2019). *Η Τουρκική απειλή, συμμαχίες και η αξιοπιστία της εθνικής στρατηγικής*, ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ, ανάκτηση την 29 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://www.mesimvrini.gr/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B9%CE%BB%CE%AE-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%87%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF/>

Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου – Συμπεράσματα. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 20 Μαρτίου 2015, ανάκτηση από: <https://www.consilium.europa.eu/media/21871/st00011el15.pdf>

Ιωακειμίδης, Π. (2019). *Η Αθήνα δεν πρέπει να παγιδευτεί στη λογική της Τουρκίας*, συνέντευξη στον Ανδρέα Ζαμπούκα, Liberal, ανάκτηση την 25 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/panagiotis-ioakeimidis-i-athina-den-prepei-na-pagideytei-sti-logiki-tis-toyrkias>

Καλεντερίδης, Σ. (2022). *Ποιος ευθύνεται για το φιάσκο με τα 12 νμ νοτίως της Κρήτης;*, Youtube, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://www.youtube.com/watch?v=zPQECvBnWtc&t=2903s>

Καλεντερίδης, Σ. (2022). *Μπλόφα των Τούρκων η απειλή πολέμου*, Youtube, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://www.youtube.com/watch?v=MUfwgZTj0Go&t=601s>

Καράμπελας, Δ. (2021). *Τελικά η Τουρκία γιατί θυσιάζει τα F-35 για τους S-400;* Πτήση, ανάκτηση την 02 Νοεμβρίου 2022 από: <https://www.ptisidiastima.com/why-turkey-sacrifices-f35-for-s400/>

Καρατράντος, Τ. (2021). *Η Στρατηγική της Γαλλίας*. ΤΑ ΝΕΑ, Οκτώβριος 11, ανάκτηση από: <https://www.tanea.gr/print/2021/10/11/world/i-stratigiki-tis-gallias/>

Κουσκουβέλης, Η. (2019). *Ηλίας Κουσκουβέλης: Μπορούσε ν' αποτραπεί η εισβολή στην ΑΟΖ- Δεν είναι πιθανόν ένα θερμό επεισόδιο με Τουρκία*, Ανιχνεύσεις, Συνέντευξη στον Κώστα Βενιζέλο, ανάκτηση την 26 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.anixneuseis.gr/%ce%b7%ce%bb%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%ba%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%ba%ce%bf%cf%85%ce%b2%ce%ad%ce%bb%ce%b7%cf%82-%ce%bc%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%bf%cf%8d%cf%83%ce%b5-%ce%bd-%ce%b1%cf%80%ce%bf%cf%84%cf%81/>

Κούσαντας, Κ. (2022). *Το φιβικό σύνδρομο και η ανασφάλεια της Τουρκίας*, Το Θέμα, ανάκτηση 9 Ιανουαρίου από: <https://www.paron.gr/2022/06/19/to-foviko-syndromo-kai-i-anasfaleia-tis-toyrkias/>

Κουτσομούτης, Ι. (2019). *Το μετέωρο βήμα της Τουρκίας και η κλιμάκωση στην Αν. Μεσόγειο*, Liberal, ανάκτηση την 07 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/meteoro-bima-tis-toyrkias-kai-i-klimakosi-stin-mesogeio>

Κουρουτζής, Τ. (2019). *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Λιβύη και η Ελλάδα*, Liberal, ανάκτηση 23 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/o-emfylios-polemos-sti-libyi-kai-i-ellada>

Κουφαχείλης, Β. (2018). *Αναβαθμισμένος ο ρόλος της Γαλλίας στην Ανατολική Μεσόγειο*. AMYNA & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ, Liberal, Φεβρουάριος 08, ανάκτηση από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/anabathmismenos-o-rollos-tis-gallias-stin-anatoliki-mesogeio>

ΚΥΣΕΑ (2020). *Ασύμμετρη απειλή κατά της Ελλάδας – Τα πέντε μέτρα για την ενίσχυση συνόρων*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση 27 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1067152/kysea-asymmetri-apeili-kata-tis-elladas-ta-pente-metra-gia-tin-enischysi-synoron/>

Λάβδας, Κ., Λίτσας, Σ. (2020). *Προσφέρει η Χάγη ευκαιρία βιώσιμης συνεννόησης με την Τουρκία*; Το Βήμα, Νέες Εποχές, σελ. 2-3, ανάκτηση 05 Οκτωβρίου 2022 από: https://www.tovima.gr/printed_post/prosferei-i-xagi-eykairia-viosimis-synennoisis-me-tin-tourkia/

Λαμπρόπουλος, Κ. (2022). *Η Ελλάδα πρέπει να αρχίσει στρατηγικούς αιφνιδιασμούς στην Τουρκία*, Youtube, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://www.youtube.com/watch?v=KOoX6Pn-m88&t=1s>

Λιακόπουλος, Α., Ντόκος, Θ. (2020). *Ο ρόλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 25 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1059711/o-rolos-toy-symvoylioy-ethnikis-asfaleias/>

Λιάκουρας, Π. (2020). *Ανάλυση: Τα «κλειδιά» της συμφωνίας Ελλάδας – Αιγύπτου για ΑΟΖ*. Το Βήμα Online. Retrieved October 10, 2022, from <https://www.tovima.gr/2020/08/07/opinions/analysi-ta-kleidia-tis-symfonias-me-tin-aigypto-gia-aoz/>

Λίτσας, Σ. (2019). *Εξωτερική Πολιτική και "Ανέμελες Προσεγγίσεις"*, Capital.gr, ανάκτηση την 07 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.capital.gr/arthra/3350542/exoteriki-politiki-kai-anemeles-proseggiseis>

Λουκόπουλος, Κ. (2019). *Ξεσκεπάζει την κυβέρνηση η λανθάνουσα γλώσσα του κ. Αποστολάκη!*, Liberal, ανάκτηση την 24 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/xeskepazei-tin-kybernisi-i-lanthanoysa-glossa-toy-k-apostolaki>

Λυγερός, Σ. (2023). *Πώς θα αντιδράσει η Ελλάς σε έναν τουρκικό τυχодиωκτισμό*, SLpress, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://slpress.gr/ethnika/pos-tha-antidrasei-i-ellas-se-enan-toyrkiko-tychodioktismo/>

Μανδαλίδης, Γ. (2021). *Στην Ουάσινγκτον ο Δένδιας - Υπογράφεται η νέα συμφωνία για τις βάσεις*, CNN Greece, ανάκτηση τη 18 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.cnn.gr/politiki/story/285246/stin-oyasingkton-o-dendias-ypografetai-i-neasympfonia-gia-tis-vaseis>

Μελέτης, Ν. (2019). *Έστησε «καυγά» ο Ερντογάν, μεγαλώνει το χάσμα με Ισραήλ – Αίγυπτο*, Liberal, ανάκτηση 22 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/estise-kayga-o-erntogan-megalonei-hasma-me-israil-aigypto>

Μιχαηλίδης, Γ. (2021). *Αλεξανδρούπολη: Παρουσία Πάιατ η μεγαλύτερη αμερικανική «απόβαση» στα Βαλκάνια*. ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, ανάκτηση 26 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.protothema.gr/greece/article/1179267/alexandroupoli-parousia-paiat-i-megaluteri-amerikaniki-apovasi-sta-valkania/>

Μπότσαρης, Σ. (2022). *Ισχυρή συμμαχία Ελλάδας – Αιγύπτου – Ισραήλ κατά του τουρκικού αναθεωρητισμού*, ΕΜΕΑ. Ανάκτηση την 13 Οκτωβρίου 2022 από:

<https://emea.gr/politiki/678286/ischyri-symmachia-elladas-aigyptou-israil-kata-tou-tourkikou-anatheoritismou/>

Νέδος, Β. (2021). *Ta Rafale άνοιξαν τον δρόμο στις Belharra – Το παρασκήνιο της ελληνογαλλικής συμφωνίας*. Η Καθημερινή, Οκτώβριος 04, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561522070/ta-rafale-anoixan-ton-dromo-stis-belharra-to-paraskinio-tis-ellinogallikis-symfonias/>

Νέδος, Β. (2020). «Παζλ» ασκήσεων στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Καθημερινή, ανάκτηση 20 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1093340/pazl-askiseon-stin-anatoliki-mesogeio/>

Νέδος, Β. (2019). *Περί ασφαλείας και νέων δομών*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 22 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1049947/peri-asfaleias-kai-neon-domon/>

Νέδος, Β. (2020). *Ισχυρή συμμαχία Ελλάδας – ΗΑΕ*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 18 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561168922/ischyri-symmachia-elladas-iae/>

Παπαντωνίου, Σ. (2021). «Συμμαχία» και για το φάρμακο. Η Καθημερινή, ανάκτηση 22 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561257059/symmachia-kai-gia-to-farmako/>

Παυλόπουλος, Γ. (2019). *Ο Τραμπ, ο Μάο και η «περικύκλωση» της Ρωσίας*, Liberal, ανάκτηση 10 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/diethni-themata/o-tramp-o-mao-kai-i-perikyklosi-tis-rosias>

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2019). *Το προσφυγικό αποκτά διαστάσεις εθνικής κρίσης*, ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, ανάκτηση 09 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.protothema.gr/politics/article/929834/panagiotopoulos-to-prosfugiko-apokta-diastrateis-ethnikis-krisis/>

Παπαντωνίου, Σ. (2021). *EUMED9: Οι απειλές φέρνουν πιο κοντά τον Νότο*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 24 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561503425/eumed9-oi-apeiles-fernoyn-pio-konta-ton-noto/>

Πρωτόκολλο Ελληνοαμερικανικής συνεργασίας, 2020, Απόσπασμα από τα επίσημα πρακτικά της Ολομέλειας της Βουλής, 30 Ιανουαρίου 2020, ανάκτηση από: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/bcc26661-143b-4f2d-8916-0e0e66ba4c50/k-amsynergHPA-apospasmapap-olo.pdf>

Ροζάκης, Χ. (2022). *Η επέκταση στα 12 μίλια: Τα θετικά και τα αρνητικά*, Liberal, ανάκτηση την 01 Νοεμβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/i-epektasi-sta-12-milia-ta-thetika-kai-ta-arnitika>

Ροζάκης, Χ. (2019). *Το μνημόνιο Τουρκίας – Λιβύης και τα ελληνικά νησιά*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 28 Σεπτεμβρίου 2022 από:

<https://www.kathimerini.gr/politics/1055255/christos-rozakis-to-mnimonio-toyrkias-livyis-kai-ta-ellinika-nisia/>

Ροζάκης, Χ. (2019). *Οι τουρκικές διεκδικήσεις και το Δίκαιο της Θάλασσας*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 28 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1031437/christos-rozakis-oi-toyrkikes-diekdikiseis-kai-to-dikaio-tis-thalassas/>

Σημίτης, Κ. (2019). *Αιγιαλίτιδα ζώνη – ΑΟΖ – Υφαλοκρηπίδα: Προσοχή τώρα*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 30 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1028367/aigialitida-zoni-aoz-yfalokripida-prosochi-tora/>

Συμεωνίδης, Κ. (2019), *Διαπραγματευτικός ελιγμός οι απειλές Ερντογάν*; Deutsche Welle, ανάκτηση τη 09 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.dw.com/el/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%B3%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B9%CE%BB%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CF%81%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%AC%CE%BD/a-50422084>

Συρίγος, Α. (2019). *Μεταναστευτικό: Μία ωρολογιακή βόμβα στα θεμέλια της Ελλάδας*, Syrigos.gr, ανάκτηση τη 09 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.syrigos.gr/m%CE%AF%CE%B1-%CF%89%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%B2%CF%8C%CE%BC%CE%B2%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B8%CE%B5%CE%BC%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB/>

Συρίγος, Α. (2020). *Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάκτηση την 25 Οκτωβρίου 2022 από: https://www.syrigos.gr/books/60_maps_gr.pdf

Συρίγος, Α. (2019). *Η Τουρκία κινείται στα άκρα για να μπει στο ενεργειακό παιχνίδι*, Liberal, ανάκτηση την 11 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/i-toyrkia-kineitai-sta-akra-gia-na-mpei-sto-energeiako-paihni-di>

Συρίγος, Α., Ντόκος, Θ. (2020). *Αλφαβητάρι των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Δαγρές, Δ. (επιμ), ανάκτηση 21 Οκτωβρίου 2022 από: https://www.syrigos.gr/books/60_maps_gr.pdf

Συρίγος, Α. (2019). *Η συνάντηση του Καϊρου αναδεικνύει την απομόνωση της Τουρκίας*. Συνέντευξη στο Γιώργο Φιντικάκη, Liberal, ανάκτηση την 22 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/oikonomia/i-synantisi-toy-kairoy-anadeiknyei-tin-apomonosi-tis-toyrkias>

Τρούλης, Μ. (2022). *Η διαρκής αποτροπή έναντι της Τουρκίας έχει στρατηγικό κόστος που πρέπει να αναλάβουμε*, Youtube, ανάκτηση την 9 Ιανουαρίου από: <https://www.youtube.com/watch?v=lpImpETUZcg&t=12s>

Τσαβούσογλου, Μ. (2019). *Το Αιγαίο είναι στρατηγικός μας στόχος*, Το Έθνος, ανάκτηση 20 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.ethnos.gr/World/article/22956/prokaleiotsaboysogloytoaigaioeinaistrathgikosmasstoxos>

Τσαϊλάς, Δ. (2019). «*Το χάος ως Στρατηγική*» της Τουρκίας, Liberal, ανάκτηση την 26 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/haos-os-stratigiki-tis-toyrkias>

ΥΠΕΞ- Πρωτόκολλο Συνεργασίας Ελλάδας – Ρωσίας και συμφωνίες στους τομείς του τουρισμού και της ενέργειας, Το Βήμα, 30 Νοεμβρίου 2021, ανάκτηση από: <https://www.tovima.gr/2021/11/30/politics/ypeks-protokollo-synergasias-elladas-rosias-kai-symfonies-stous-tomeis-tou-tourismou-kai-tis-energeias/>

Υπουργείο Ενέργειας Κυπριακής Δημοκρατίας (2021). *Άδειες που έχουν χορηγηθεί*. Υπηρεσία Υδρογονανθράκων, ανάκτηση την 23 Οκτωβρίου 2022 από: http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_gr/page16_gr?OpenDocument

Υπουργείο Εξωτερικών Ελληνικής Δημοκρατίας. (2021). *Κοινή δήλωση του «Φόρουμ Φιλίας» Επικαιρότητα - Ανακοινώσεις - Δηλώσεις – Ομιλίες*, Φεβρουάριος 11, ανάκτηση από: <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/koine-delose-tou-phoroum-philias-athena-11022021.html>

Υπουργείο Άμυνας. (2020). *Τετραμερής Πρωτοβουλία - EYNOMIA 2020*. Υπουργείο Άμυνας ΚΔ. Ανάκτηση την 8 Οκτωβρίου 2022 από: <https://mod.gov.cy/app/%cf%84%ce%b5%cf%84%cf%81%ce%b1%ce%bc%ce%b5%cf%81%ce%ae%cf%82-%cf%80%cf%81%cf%89%cf%84%ce%bf%ce%b2%ce%bf%cf%85%ce%bb%ce%af%ce%b1-%ce%b5%cf%85%ce%bd%ce%bf%ce%bc%ce%b9%ce%b1/>

Υπουργείο Εξωτερικών Τουρκίας (1996). *Background Note on Aegean Disputes. Turkiye's General Approach*. Ανάκτηση από: <https://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa>

Υφαντής, Κ. (2020). *Και ξαφνικά θα μας διχάσει η «Χάγη»*, Το Βήμα, Νέες Εποχές, ανάκτηση την 23 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://www.tovima.gr/2020/02/22/opinions/kaisafnika-tha-mas-dixasei-i-xagi/>

Φαλτάιτς, Α. (2018). Το μεγάλο παιχνίδι της ενέργειας στην Ανατολική Μεσόγειο, *energypress*, Μάρτιος 11, Retrieved October 3, 2022, from <https://energypress.gr/news/megalo-paihni-tis-energeias-stin-anatoliki-mesogeio>

Φίλης, Γ. (2022). Πλανητική Γεωπολιτική, 2022 με επιστροφή στο... 1914; *DefencePoint.gr*, Ιανουάριος 6, Retrieved October 3, 2022, from <https://www.defencepoint.gr/news/georgios-filis-quot-planitiki-geopolitiki-2022-me-epistrofi-sto-1914-quot>

Φιντικάκης, Γ. (2019). *Συνεκμετάλλευση στο Αιγαίο ανοίγει δρόμο για αλλαγή συνόρων*, Liberal, ανάκτηση την 03 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/synekmetalleysi-sto-aigaio-anoigei-dromo-gia-allagi-synoron>

Φλώρος, Κ. (2021). *Ελλάδα – Σαουδική Αραβία: Η σχέση εξελίσσεται σε στρατηγική συμμαχία*, Newspepper, ανάκτηση την 20 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.newspapper.gr/ellada-saoydiki-aravia-i-schesi-exelis/>

Φωτάκη, Α. (2019). *Ο αμερικανικός χάρτης που ανατρέπει τα πάντα στην Ανατολική Μεσόγειο*, In.gr, Retrieved 08 October 2022 from: <https://www.in.gr/2019/06/08/politics/o-amerikanikos-xartis-poy-anatrepei-ta-panta-stin-anatoliki-mesogeio/>

Χριστοδουλίδης, Ν. (2021). *Ministers Forum: Συζήτηση με τον Υπουργό Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκο Χριστοδουλίδη*, Council for International Relations – CFIR-GR, ανάκτηση 22 Οκτωβρίου 2022 από: <https://cfir.gr/en/webinars/124-ministers-forum-christodoulidis>

Billion, D. (2020).). *France's Mediterranean Policies. Ambitious initiatives but lack of momentum?* Friedrich Ebert Stiftung, Retrieved from: <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/16305.pdf>

EurActiv & Reuters (2017). *Εμπλοκή της Ρωσίας στη Λιβύη, αναπτύσσει στρατεύματα στην Αίγυπτο*, μτφ. Μαυρογένης, Σ., ανάκτηση από: <https://www.euractiv.gr/section/world/news/ebloki-tis-rosias-stin-livyi-anaptyssi-stratevmata-stin-egypto/>

Galeotti, M. (2014). *How far will he go? The European* Das DEBATTEN – MAGAZIN, Global Policy, Retrieved 14 October 2022 from: <https://www.theeuropean.de/en/mark-galeotti/8970-putins-tactics-against-the-west>

Jabbour, J. (2021). *France vs. Turkey in the EastMed: A Geopolitical Rivalry between a "Keeper" of the Old Order and a Challenging Emergent Power*. BRIEFINGS DE L'IFRI, May 06, Retrieved from: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/jabbour_france_vs_turkey_eastmed_2021.pdf

Litsas, S. (2019). *Outside-the-box diplomacy*, eKathimerini, Retrieved 04 October 2022 from: <https://www.ekathimerini.com/opinion/240424/outside-the-box-diplomacy/>

Margelis, A. (2021). *Greece's new Regional Strategy*, Aris Marghelis. Fondation Méditerranéenne d'Etudes Stratégiques. Retrieved October 9, 2022, from <https://fmes-france.org/greeces-new-regional-strategy-aris-marghelis/>

McNerney, M., Persi, P., Clement, S. (2017). *Cross-Cutting Challenges and their Implications for the Mediterranean Region*, RAND Europe, Perspectives, Retrieved from: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE222.html>

Mitzer, S., Oliemans, J (2022). *Aegean Armour: Greece's M1117 Guardians*, Oryx, Retrieved 15 October 2022 from: <https://www.oryxspioenkop.com/2022/07/aegean-armour-greeces-m1117-guardians.html>

Persi, P., Bellasio, J. (2017). *Against the rising tide: an overview of the growing criminalization of the Mediterranean region*, RAND Europe, Perspectives, Retrieved 08 October 2022 from: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE220.html>

Stavridis, J. (2019). *China and Russia Want to Control the World Island*, Bloomberg, Retrieved 10 October 2022 from: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-06-10/china-and-russia-want-to-control-the-world-island>

White House (2019). *Vice President Pence at NATO Engages: The Alliance at 70*, Retrieved from: <https://www.imperialvalleynews.com/index.php/news/8-news/17987-vice-president-pence-at-nato-engages-the-alliance-at-70.html>

World Oil Transit ChokePoints (2022), U.S. Energy Information Administration, Retrieved 08 October 2022 from: [https://www.eia.gov/international/analysis/special-topics/World Oil Transit Chokepoints](https://www.eia.gov/international/analysis/special-topics/World%20Oil%20Transit%20Chokepoints)

Χωρίς Συγγραφέα

Capital.gr (2019). *Η Τουρκία φέρεται να σχεδιάζει έρευνες εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας*, Ιούλιος 27, ανάκτηση από: <https://www.capital.gr/diethni/3374101/i-tourkia-feretai-na-sxediazai-ereunes-entos-tis-ellinikis-ufalokripidas>

In.gr (2022). *Νέα συμφωνία Τουρκίας – Λιβύης: Πληροφορίες για μίσθωση από την Άγκυρα της λιβυκής ΑΟΖ για έρευνες*, Οκτώβριος 03, ανάκτηση από: <https://www.in.gr/2022/10/03/world/nea-symfonia-tourkias-livyis-plirofories-gia-misthosi-apo-tin-agkyra-tis-livykis-aoz-gia-ereynes/>

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2015). *Συνάντηση Πούτιν – Σίσι στο Κάιρο, σε θερμό κλίμα*, 11 Φεβρουαρίου, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/world/803126/synantisi-poytin-sisi-sto-kairo-se-thermo-klima/>

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2020). *Τουρκικό ΥΠΕΞ: Διευθέτηση των διαφορών στο Αιγαίο ακόμα και στο Διεθνές Δικαστήριο*, Ιανουάριος 24, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1061803/toyrkiko-ypex-dieythetisi-ton-diaforon-sto-aigaio-akoma-kai-sto-diethnes-dikastirio/>

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2015). *Διευκολύνσεις Κύπρου στο ρωσικό πολεμικό ναυτικό*, 26 Φεβρουαρίου, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/world/805045/dieykolynseis-kyproy-sto-rosiko-polemiko-naytiko/>

DefenceNet (2022). *Μελόνι: «Δεν θα δεχθούμε τουρκικές προκλήσεις στην Ανατ.Μεσόγειο κατά της Κύπρου»*, 28 Σεπτεμβρίου, ανάκτηση από: https://www.defencenet.gr/amyna/ellinotoyrkika/920449_meloni-den-tha-dehthoyme-toyrkikes-prokliseis-stin-anatmesogeio-kata

Directus (2022). *Τι σημαίνει η άνοδος της Μελόνι στην εξουσία για Κύπρο και Ελλάδα.*, Ανάκτηση 20 Οκτωβρίου από: <https://directus.gr/ti-simainei-i-anodos-tis-meloni-stin-exousia-gia-kypro-kai-ellada/>

Το Βήμα (2022). *Ιστορική συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ με Ιταλία*. Ιούνιος 06, 2020. Ανάκτηση 15 Οκτωβρίου, από: <https://www.tovima.gr/2020/06/09/politics/istoriki-symfonia-oriothetisis-aoz-me-italia>

Ναυτεμπορική (2021). *Ν. Δένδιας: Δύο κράτη στα σύνορα του '67 με κοινή πρωτεύουσα την Ιερουσαλήμ*, Η, Μάιος 18, ανάκτηση από: <https://www.naftemporiki.gr/society/539758/nendias-dyo-krati-sta-synora-tou-67-me-koini-protevousa-tin-ierousalim/>

ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ (2021). *Το Ισραήλ ανακοίνωσε τη συμφωνία με την Ελλάδα για την ανάληψη της εκπαίδευσης των Ικάρων*, Ιανουάριος 05, ανάκτηση από: <https://www.protothema.gr/politics/article/1081465/to-israil-anakoinose-ti-sumfonia-me-tin-ellada-gia-tin-analipsi-tis-ekpaideusis-ton-ikaron>

Liberal (2021). *Τι προβλέπει η μεγάλη αμυντική συμφωνία Ελλάδας-Ισραήλ*, , Απρίλιος 18, ανάκτηση από: <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/ti-problepei-i-megali-amyntiki-symfonia-elladas-israil>

, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2021). *Τζέφρι Πάιατ: Η Ελλάδα είναι από τους στενότερους συμμάχους των ΗΠΑ*, Οκτώβριος 18, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/561545818/tzefri-paiat-i-ellada-einai-apo-toys-stenoteroys-symmachou-ton-ipa/>

CNN Greece (2022). *Στρατιωτική Άσκηση*, , ανάκτηση την 3 Νοεμβρίου από: <https://www.cnn.gr/tag/stratiwtikh-askhsh>

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2021). *Υπεγράφη η αμυντική συμφωνία με ΗΠΑ – Μπλίνκεν: Αξιοπίστος σύμμαχος η Ελλάδα*, Οκτώβριος 14, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/561539407/live-i-ypografi-tis-amyntikis-symfonias-me-ipa/>

Το ΒΗΜΑ (2021). *ΗΠΑ – Πέρασε από την Ολομέλεια της Γερουσίας η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα*, Δεκέμβριος 15, ανάκτηση από: <https://www.tovima.gr/2021/12/15/politics/ipa-perase-apo-tin-olomeleia-tis-gerousias-i-amyntiki-synergasia-me-tin-ellada/>

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2020). *Κυρ. Μητσοτάκης: Ο East Med αναβαθμίζει τον ρόλο της Ελλάδας*, Ιανουάριος 02, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1058535/kyr-mitsotakis-o-east-med-anavathmizei-ton-rolo-tis-elladas/>

Euronews (2022). *EuroAsia Interconnector: «Ιστορικό γεγονός» για Κύπρο και Ευρώπη*, Οκτώβριος 14, ανάκτηση από: <https://gr.euronews.com/2022/10/14/e8roasia-interpsonnepstor-istoriko-gegonos-gia-kypro-eyroph>

Reuters (2020). *Turkey will no longer stop Syrian migrant flow to Europe: Turkish official*, February 27, Retrieved from: https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-migrants/turkey-will-no-longer-stop-syrian-migrant-flow-to-europe-turkish-official-idUSKCN20L33V?utm_source=POLITICO.EU&utm_campaign=0779384d49-EMAIL_CAMPAIGN_2020_02_28_05_37&utm_medium=email&utm_term=0_10959edeb5-0779384d49-190401613

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2020). *Οι 27 της ΕΕ «απορρίπτουν κατηγορηματικά» τον εκβιασμό της Τουρκίας στο μεταναστευτικό*, Μάρτιος 04, ανάκτηση από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1067590/oi-27-tis-ee-aporriptyn-katigorimatika-ton-ekviasmo-tis-toyrkias-sto-metanasteytiko/>

Μητσοτάκης, Κ. (2022). *Για το Μεταναστευτικό σε όλες του τις διαστάσεις μίλησε ο πρωθυπουργός με τη Λιθουανή ομολόγο του*, GRTimes, ανάκτηση την 9 Νοεμβρίου 2022 από: <https://www.grtimes.gr/politiki/gia-to-metanasteytiko-se-oles-toy-tis-diasbaseis#:~:text=%CE%A4%CE%BF%20%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%2C%20%CF%85%CF%80%CF%8C%20%CF%84%CE%BF%20%CF%86%CF%89%CF%82%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%B5%25>

Δένδιας, Ν. (2022). *Μήνυμα Ν. Δένδια για τον έναν χρόνο από την υπογραφή της νέας MDCA με τις ΗΠΑ*, Capital.gr, ανάκτηση την 16 Οκτωβρίου 2022 από: <https://www.capital.gr/politiki/3664511/minuma-n-dendia-gia-ton-enan-xrono-apo-tin-upografi-tis-neas-mdca-me-tis-ipa>

Δένδιας, Ν. (2022). *Η Ελλάδα και η Αίγυπτος είναι η γέφυρα μεταξύ Ευρώπης και Αραβικού κόσμου*, Nemesis.gr, Οκτώβριος 09, ανάκτηση από: <https://nemesishd.gr/news/dendias-ellada-aigyptos/>

Δένδιας, Ν. (2021). *Συζήτηση για την Ελληνική Υψηλή Στρατηγική: Η Διάσταση της Εξωτερικής Πολιτικής με τον ΥΠΕΞ Ν.Δένδια*. YouTube. Ανάκτηση από: <https://www.youtube.com/watch?v=ZiAMFW7VBKM>

Lawspot.gr (2020). *Στη Βουλή οι συμφωνίες για ΑΟΖ με Αίγυπτο και θαλάσσιες ζώνες με Ιταλία - Αναλυτικά τα κείμενα*, Αύγουστος 21, ανάκτηση από: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/sti-voyli-oi-symfonies-gia-aoz-me-aigipto-kai-thalassies-zones-me-italia-analytika-ta>

CNN Greece (2020). *Συμφωνία Ελλάδας - Αιγύπτου: Αυτό είναι το κείμενο που συνοπέρασαν Δένδιας – Σούκρι*, Αύγουστος 07, ανάκτηση από: <https://www.cnn.gr/politiki/story/230007/symfonia-elladas-aigyptoy-ayto-einai-to-keimeno-poy-synypegrapsan-dendias-soykri>

Economy Today (2019). *«Εισβολή» νέων κινεζικών εταιριών στην Αίγυπτο για επενδύσεις*, Αύγουστος 05, ανάκτηση από: https://economytoday.sigmalive.com/oikonomia/kosmos/11218_eisvoli-neon-kinezikon-etairion-stin-aigipto-gia-ependyseis

Νόμος 4841/2021, άρθρο 2, Κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας για την εγκαθίδρυση στρατηγικής εταιρικής σχέσης για τη συνεργασία στην άμυνα και την ασφάλεια, 45 Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 187/α/8-10-2021), ανάκτηση 20 Οκτωβρίου 2022 από: https://www.e-forosimv.gr/docs/fek_a_187_2021.pdf